

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

В.-Търновско туристко дружество „ТРАПЕЗИЦА“. — Б. Т. Д.

*Veliko Turnevsko turistsko
druhestvo "Trapezitsa,"*

ПЪТЕВОДИТЕЛЪ

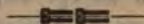
на

гр. В.-ТЪРНОВО и ОКОЛНОСТЪТА МУ.

Guide de l'ancienne capitale de la Bulgarie — Tirnovo et ses environs.

Führer der alten Hauptstadt von Bulgarien — Tirnovo und seine Umgebung.

Guide of the ancient capital of Bulgaria — Tirnovo and its environs.

Съ приложение на 30 художествено изработени образи и една карта
на В.-Търновския окръгъ.

В.-ТЪРНОВО,

Издание на В.-Търновското туристко д-ство „ТРАПЕЗИЦА“.

1907.

В.-ТЪРНОВО,

Скоро-печатница на Х. Т. С. Фъртуновъ.

ВН

D 1598
1594

П Р Ъ Д Г О В О Р Ъ .

Съюзенитѣ туристки дружества въ България, както е извѣстно, съществуватъ отъ нѣколко години, и въпреки неблагоприятнитѣ условия, при които работятъ, сж могли да развиятъ плодотворна дѣйностъ.

Главната цѣль на туристкитѣ дружества е да насърчаватъ, разпространяватъ планинарството, туризма въ България; да изучаватъ прѣлестнитѣ кътове, природнитѣ богатства на отечеството ни; да покровителствуватъ, да поддържатъ природнитѣ и исторически бѣлѣжитости, като ги разхубавяватъ и правятъ достъпни, да развиватъ и укрѣпватъ любовта къмъ тѣхъ.

В.-Търновскитѣ туристки клонъ „Трапезица“ отъ Б. Т. Д., както е извѣстно, датира отъ 1903. год. и отъ тогава, освѣнъ казаната цѣль, си е задалъ и започналъ реализирането и на цѣльта — да зазѣсява и украсява околността на гр. Търново, да я прави достъпна и да подпомага гостуването въ своята областъ, особено на ученици съ устройването на безплатнитѣ ученически спални.

Мѣстниятѣ туристки клонъ, ръководимъ отъ желанието да улесни туриста, екскурванта, любителя на природата и на историческитѣ бѣлѣжитости, пъкъ и всѣки българинъ, въ запознаването, изучаването природнитѣ чарове, богатства и исторически цѣнности на старата столица — В.-Търново и околността му, прѣдлага настоящия скромнъ Пжтеводителъ, попѣстренъ съ художествени картини, портрети, скици, планове и карта на окръга, всички изработени въ прочутото Виенско ателие, Graphische Union.

Идеята за издаване пжтеводителъ е подета отъ г-на Г. Козаровъ — архитектъ, прѣзъ 1905. год. въ качеството му прѣдседателъ на сжщия клонъ. За да се реализира по-скоро тая идея, избра се петочленна комисия, на която се възложи грижата за съставяне и издаване на пжтеводителъ.

Поканенитѣ нѣколко лица отъ комисията се отказаха да напишатъ пжтеводителъ; тогава двама отъ членоветѣ ѝ: г. г. Г. Козаровъ и Н. Г. Марковъ, Търн. окр. училищ. инспекторъ, се нагърбватъ съ тая работа. Първиятъ отъ тѣхъ се ангажира да набави клишетата за картинитѣ, портретитѣ, плановетѣ и др., а вториятъ да го напише безплатно.

III

тно и въ възможно скоро време. И двамата г-да туристи не жалѣха трудъ, материални сръдства; тѣ съ присърдце, съ ревностъ, съ добросъвестностъ изпълниха възложената имъ не лека задача, като, заедно съ настоятелството, се грижаха и за изнамиране парични сръдства за издаване Пжтеводителя. Ние длъжимъ да имъ изкажемъ дълбоката си, сърдечна благодарностъ и признателностъ, като ги поздравяваме съ туристкото здравѣйте!

Иказваме също сърдечна благодарностъ:

на Търн. окр. съвѣтъ за дадената на д-вото помощ 1000 л.;

на Търн. град. общ. съвѣтъ за отпуснатата помощ 400 л.;

на г-жа Катинка х. Николиева за подаренитѣ отъ нея 100 л.;

на г. г. Леонъ Филиповъ, Д. Багриловъ, инженер. асистентъ Хр. Сапаровъ за приготвянето на нѣкои отъ помѣстенитѣ въ пжтеводителя скици, планове, а тъй също — и на всички лица, указали каквато и да било помощ и съдѣйствие за издаване Пжтеводителя.

Скромниятъ „Пжтеводителъ на гр. В.-Търново и околността му“ е повечето нагоденъ за български туристи, излетници и гости, затова историческата частъ отъ материала му е по-обемиста: бледно, сухо, мрътво би било описанието на забѣлжителноститѣ на старата столица безъ тѣхната история. Всѣка стѣпка въ града и околността е нераздѣлно свързана съ историята на В.-Търново, която е и история на Второто българско царство и която всѣкой българинъ трѣбва да знае. Народъ, който иска да осигори настоящето си и да прѣдвиди бъдещето, трѣбва да знае миналото си. А половината отъ нашето минало е неразривно свързано съ историята на старата столица — В.-Търново.

Всѣка чука, сипеи, долъ, скала, всѣка горичка, пжтека, чучуръ, всѣка развалина, всѣки камъкъ сж били нѣми свидѣтели или на хубави, свѣтли, мирни, горди, величави, културни, благодатни дни или на буреносни, пагубни, кървави, мрачни, горчиви, гнусни сждбоносни събития за народа ни! Пжтникътъ, туристътъ, не може да мине жлъкомъ, съ затворени очи и уши прѣвъ такива исторически наметници — светини; той трѣбва да ги чуе, съзерцае, да си ги припомни, да се почувствува у дома си, да влѣе сила и мощъ въ сърдцето си, въ душата си, такава, каквато сж имали славнитѣ, свѣтли личности, дѣйци, прадѣди, живѣли въ тѣхъ!

Понеже Пжтеводителътъ, който прѣдлагаже на българското общество, е първи по рода си у насъ; понеже събирането на оскѣд-

IV

ния и прѣснатъ материалъ не е лека работа; понеже списването бѣ възложено на одного само; понеже гр. В.-Търново е бивалъ пулсъ на българското сѣрдце, огнище духовно и политическо; понеже е изпълнявалъ важни културни роли въ миналия и сегашния ни животъ, — възможно е нѣкъдѣ да е станалъ обемистъ или непъленъ, да има грѣшки или субективни мнѣния, възгледи, които г-нъ Н. Г. Марковъ е допусналъ, при написването, то молимъ извинение. Ласкаемъ се да вѣрваме, че сериозната критика ще оцѣни вѣрно, безпристрастно скромния Пжтеводителъ, като бжде снисходителна къмъ слабите му страни, ако има такива.

Ни най-малко не претендираме да сме дали съвършенъ пжтеводителъ, който да обема въ себе си всичко, каквото трѣбва да съдържа единъ пъленъ, образцовъ пжтеводителъ, единъ добъръ водачъ (guide), който да задоволи и туриста, и историка, и етнографа, и налетника, и госта; но хранимъ вѣра, че съвѣстно сме се приближили до цѣльта — да се въведе туриста, налетника въ чаровнитѣ мѣстности, да се ориентира, да се запознае съ историческите цѣлности, бѣлжитости, да му се откриятъ, възобновятъ нѣколко страници отъ историята на миналото и настоящето ни и да му се даде възможность да изпита естетическа наслада

Приходътъ отъ Пжтеводителя В.-Търновскиятъ туристски клонъ „Трапезица“ ще употребѣи за съграждане първия туристски клубъ въ отечеството ни.

Въ недалечно бждеще дружеството възнамѣрява да издаде краткъ пжтеводителъ за чужденци на 2—3 языка и съкратенъ за ученици.

Като първа стѣпка въ това отношение служи настоящиятъ пжтеводителъ, а първите стѣпки сж трудни.

Гр. В.-Търново,

Илинъ-денъ, 20. юлий 1907. г.

*Отъ настоятелството на
търновското туристко д-во
„Трапезица“.*

ИЖТЕВОДИТЕЛЪ

на гр. Търново и околността му.

I. Името и основанието на гр. Търново; мѣстоположение и климатъ.

1. *Името на града.* — Отъ що е получилъ името си градътъ Търново, точно не се знае. Самото название *Търново* (*Тръново*, *Терновъ*) навежда всѣкого на мисълта, че то е славянско и че произхожда отъ думата *трънъ* (*тернъ*). И наистина, старитѣ хора казватъ, че мѣстото, върху което е застроенъ градътъ, цѣлото е било обрасло съ тръне и бодливи храсте. И сега по хълбунитѣ на близосѣднитѣ около града ридове растатъ подобни тръне и храсте. Покойниятъ български родолюбецъ, П. Р. Славейковъ, въ своитѣ „Разни бѣдѣжки“*) като споменува името на града Търново, поставя до това послѣдното Стриново въ скоби: „Търново (Стриново)“. Отгдѣ Славейковъ е взелъ името Стриново и какво е тълкуванието му, не обяснява. Не можихме и ние да си го обяснимъ, макаръ да правихме справка у разни стари търновски граждани. Твърдението на старитѣ хора за произхода името на града отъ *трънъ* (*тернъ*) намира подкрѣпа: 1) въ имената на градове и села близкостоещи до Търново (Габрово, Дръново, Орѣховица, Буковецъ, Сливово и др.) — имена, които сж били дадени на тия градове и села отъ името на онзи родъ растения, що сж прѣобладавали въ тѣхнитѣ землища; и 2) въ срѣщането почти въ всички славянски земи на градовце и села съ това име (Тръново, Терновъ, Тарново). Съ подобно име славянитѣ сж наричали всѣко запустѣло и обрасло съ тръне селище, което е бивало наново заселвано.

2. *Основанието на града.* — Кой е основалъ и кога е основанъ градътъ Търново, положително не може да се каже. За основаването му обаче има двѣ прѣдания. Споредъ едното, Търново е било построено отъ

*) Мое. изд. VI. стр. 130.

изполини или великани, наричани *житове* или *жидове*, които били много високи хора и лесно се спъвали, особно у стъблата на капини-тѣ. Споредъ другото прѣданіе, градътъ е билъ застроенъ отъ бѣлгарския царь, Крумъ Страшный, слѣдъ като византийскійтъ императоръ, Гордиятъ Никафоръ, му бѣ опустошилъ и изгорилъ столицата Прѣславъ (811 г. слѣдъ Хр.). Сжществуването на тѣзи двѣ прѣдания е обяснимо. Първото прѣданіе говори за старостта на града, който подъ видъ на голѣмо или малко селище ще да е сжществувалъ още въ незапомнени врѣмена; второто пъкъ прѣданіе ни сочи възникването на града въ по-ново историческо врѣме върху запустѣлото мѣсто на това селище. Както и да е, кога първоначално е паникналъ градътъ Търново, не се знае; обаче голѣмитѣ камени блокове, които се виждатъ и днесъ въ остатъцитѣ отъ зидоветѣ при входа въ „Хисара“ („Царювецъ“) и на срѣщуположния нему източень ридъ, наричанъ „Къзъ-хисаръ“, свидѣтелствуватъ, че тука е сжществувалъ градъ още прѣвъ врѣме владичествоването на римлянитѣ върху полуострова (II в. слѣдъ Р. Хр.). Какво е прѣдставлявало отъ себе си Търново прѣвъ онова врѣме, въ сжществующитѣ староврѣмски паметници не се споменува нищо. Може само да се прѣдполага, че прѣвъ него врѣме градътъ е билъ най-малко едно селище съ първостепенни бойница (кули), отгдѣто сж били пазени пѣтищата, водещи отъ Балкана за полето къмъ главния римски градъ Nikopolis ad Istrum, развалинитѣ на който и днесъ се виждатъ близо до сегашното село Никюпъ, 19 километра на с.-в. отъ Търново. Търново е станало градъ слѣдъ разорението на Nikopolis, както ни показватъ това разнитѣ архитектурнически фрагменти, изкопани при разкриването на старитѣ църкви по „Трапезица“, и прѣнесени тука отъ разорения римски градъ.

3. *Мѣстоположение.* Градътъ Търново се намира на $43^{\circ} 5' 9''$ с. ш. и на $23^{\circ} 18' 15''$ и. д. по парижския меридианъ (изчислено за църквата Св. Никола въ града). Той лежи между Дунава и Балкана, при сѣвернитѣ поли на послѣдния, въ една живописна котловина, оградена съ най-разнообразни гребени, ридове и чуки, които правятъ продължение отъ планината и които, незабѣлѣваемо като се снишаватъ, постепенно се прѣвръщатъ въ равнина. Рѣката Янтра на протежение около два часа пѣтъ прорѣзва тази котловина, като образува откъмъ югъ, при влизането си, и откъмъ сѣверъ, при излизането си отъ нея, двѣ твърдѣ красиви дефилета, увѣнчани отъ страни съ скали. Южно-то дефиле се казва „Усгето“ (образъ № 1). То има дължина

отъ 900—1000 метра. Надъсно, подъ неговитѣ скали, расте гъста люлякова горичка — „Княжикината горичка“, приятнитѣ и мирисливи цвѣтове на която още съ идването на незабравимата наша покойна княгиня Мария-Луиза въ Търново привлѣкоха вниманието ѝ и я караха често да я посѣщава прѣз първия мѣсецъ на живѣянето ѝ въ града. По политѣ на тази горичка сега се връзва платното на желѣзно-пътната линия Търново—Борушица. Ниско, въ самото дѣно на дефилето, се протека рѣката Янтра, която втисната въ своето скалисто корито, съ едно приятно румулене бѣрза да се измъкне отъ тѣснината и като гигантска змия да опаше града. Налѣво отъ Янтра, наспоредъ съ нея, се извира шосето, водеще отъ Шипка—Габрово, Тръвна—Дръново, Ханинъ-боазъ—Килифарево, Твърдица—Елена, Сливенъ—Елена за въ града. Отъ това дефиле пътникътъ, идещъ откъмъ Балкана, като прѣзъ провориченъ отворъ вѣрва Търново, което слѣдъ нѣколко стѣпки величаво се изпрѣчва напрѣдъ му (образъ М. 2). Другото дефиле, сѣверното (образъ М. 3), се казва „Дервенето“ („Дербентъ“). Това дефиле, дълго около 7 километра, е богато съ орѣхови, дъбови, липови, дрънови и други дървеса, както и съ най-разнообразни цвѣта и трѣви. Съ своитѣ живописни изгледи то е докарвало въ възторгъ много западно-европейски пътешественици, както и много отъ рускитѣ кореспонденти и военачалници прѣзъ освободителната война. Сега това дефиле е изгубило много отъ своята красота поради безжалостното и безразборно изсичане на горитѣ, разположени по урвитѣ отъ едната и другата му страни. Огнѣво на дефилето, на значителна височина отъ рѣката, криволичи шосето за Свищовъ и Русе, а отдѣсно, право срѣщу шосето, се простира платното на желѣзно-пътната линия Русе—Търново и новопроектираното шосе за манастиря Св. Троица. На 5 километра отъ града, прилѣпени въ скалитѣ на това дефиле, се гущатъ двата богати и хубави манастири: Св. Прѣображение и Св. Троица. По кубетата и кръстоветѣ на тия двѣ обители заритѣ на слънцето игриво се отражаватъ и блѣщатъ надалече, като канятъ пътниците да споходятъ тия светилища, останали отъ врѣмната на Шишмановци и чудесно запазени отъ еничери, кърджалии, делибашии и други орди, допустими само въ турско.

Въ самата котловина Янтра криволичи, като прави най-разнообразни извиви по всички посоки (образъ М. 4), докато незабѣлжано, възпирана и прѣпрѣчвана отъ язове и мостове, най-сетнѣ се измъкне изъ сѣверното дефиле (Дервенето) и при голѣмото село Самово-

дене кривне и се изгуби негдѣ изъ полето, за да се влѣе заедно съ посестримата си Русица въ Дунава. Съ своитѣ завои въ Търновската котловина Янтра прорѣзва и заобикаля нѣколко бърда и чуки, които мие отъ нѣколко страни, като имъ дава форма на полуострови, отъ които три обръщатъ вниманието на туриста. Върху единия отъ тѣхъ, именно върху срѣдния, който е най-голѣмиятъ, е построенъ градътъ Търново съ по-вечето отъ своитѣ махали, къщитѣ на които сж сложени амфитеатрално като че натрупани една върху друга (образъ № 2). Този полуостровъ се почва на западъ отъ тѣй наричания „Карталъ-баиръ“ (турско име, което значи на български „Орловъ-връхъ“). Нарича се тѣй поради многото вѣдещи се нѣкога тукъ орли, хранени отъ турцитѣ) и се простира къмъ изтокъ, като има по права линия дължина около 2 километра, а ширина отъ 50—300 метра. Най-високата избучена частъ на полуострова е западната, която съ тѣсна ивица отъ скали (292^m57 надъ морското равнище) се свързва съ „Карталъ-баиръ“. Тази скалиста ивица се казва „Полчиката“. Наклонитѣ къмъ рѣката тука достигатъ до 45° и повече. Къмъ сѣверъ стрѣмината найбѣстѣ се спуща почти подъ правъ ъгълъ до самата Янтра, а къмъ югъ и изтокъ тя терасовидно се понижава, като образува на югъ поляната, наречена „Марно-поле“ (190^m надъ м./р.), а на изтокъ се свършва съ единъ редъ отъ скали, които образуватъ скалиста стѣна въ видъ на мостъ, широка 3—5 метра и дълга до 100—150 метра. Началото на тази мостовидна стѣна се казва по турски „Кая-башъ“, което значи „Глава на скалитѣ“. По тази стѣна минава пътя за „Хисара“ (Царювецъ), който съставлява източния край на полуострова. Хисарътъ има форма на легналъ (сложенъ) чукъ, дръжката на който съставляватъ мостовидно нареденитѣ скали, а самиятъ чукъ се простира по посока отъ сѣверъ къмъ югъ, издува се въ срѣдата си, като образува една коническа чука (252^m надъ м./р.), наричана по турски „Чанъ-тепе“ (Звънарски връхъ), поради високата звънарница, която тука се е издигала при прѣвземането на града отъ турцитѣ. На югъ крайтъ на „Хисара“ отведнажъ като прѣрѣзванъ се сгъщава въ една низка, равна, оваловидна поляна (150^m надъ м./р.), наречена „Френкъ-хисаръ“. — Вториятъ полуостровъ лежи на югъ отъ първия, като се простира, въ противоположностъ на послѣдния, отъ юго-изтокъ къмъ сѣверо-западъ тѣй, че водата на Янтра го мие отъ сѣверъ, западъ и юго-западъ. Сѣверниятъ му склонъ е обрасълъ съ гъста гора отъ разни видове дървеса — това е „Све-

тата гора“ (265^{м.} надъ *м./р.* при паметника, 285^{м.} при табията), прѣзъ която минава прокараното прѣзъ 1892. год. шосе за Шуменъ. На юго-западния му склонъ се простира шосето за гарата Търново (158^{м.} 14 надъ *м./р.*), а самата гара се пада тъкмо срѣщу сѣверния край на „Устиего“ (описаното по-горѣ дефиле), въ мѣстността „Бѣлянка“ (на-речена тѣй, защото въ турско врѣме тука търновчанкитѣ сж бѣдили платната си), на дѣсния брѣгъ на Янтра. Сѣверо-източния склонъ на полуострова е застроенъ съ кѣщи, които съставляватъ една махала отъ града, наричана сега „Турска“, защото само въ нея слѣдъ освобождението сж останали да живѣятъ нѣколко турски сѣмейства, размѣсени съ български.—Третиятъ полуостровъ е на сѣверъ отъ първия; той има форма на една трапезовидна височина (210^{м.} надъ *м./р.*), срѣзана отгорѣ съ плоскостъ малко наклонена къмъ юго-западъ, а околосврѣстъ оградена съ вѣнецъ отъ скали, отвѣсно издигнати на 60—70 метра откъмъ водата на Янтра и откъмъ безводната страна. Този полуостровъ е прочутата „Трапезица“, която е заградена откъмъ западъ, югъ и юго-изтокъ съ водата на Янтра, а откъмъ сѣверъ — съ малката долинка, по която сега е прокарано шосето за гара „Трапезица“ и за манастиря Св. Троица. По източния и южния склонове на Трапезица, между скалитѣ и брѣга на рѣката, сж построени кѣщи, които съставляватъ едната половина отъ махалата, която до освобождението се казваше „Долна-махала“, а слѣдъ освобождението се прѣименува на „Асѣнова“ (образъ № 5). Другата половина кѣщи отъ Асѣновата махала сж разположени на срѣщуположния, на лѣвния брѣгъ на р. Янтра, подъ скалитѣ на сѣверо-западния склонъ на Хисара.

Тритѣ описани полуострова сж били съединени по-между си въ турско врѣме (глед. образъ № 4.) съ два дървени моста, сложени върху високи камени устои. Тѣзи мостове и сега ги има. Единиятъ, който съединява срѣдния полуостровъ съ южния при политѣ на източния край на „Светата гора“ се казва „Турскиятъ мостъ“. Той е дълъгъ 60^{м.} и високъ 8^{м.} Построенъ е билъ отъ Али Ферузъ-бей (често се споменува Али Ферузъ-беювъ мостъ), онзи сѣщиятъ турчинъ, който е съградилъ и джамията на Хисара (1435 год.). Другиятъ мостъ, който е дълъгъ 100^{м.} и високъ 7^{м.}, съединява сѣверния полуостровъ съ срѣдния, именно двѣтѣ половици на Асѣновата махала (образъ № 6), се казва „Владишки“, защото е билъ построенъ съ пари отъ Търновскитѣ владци, но кога — не се знае. Владиката търновски е

дене кривне и се изгуби негдѣ изъ полето, за да се влѣе заедно съ посестримата си Русица въ Дунава. Съ своитѣ завон въ Търновската котловина Янтра прорѣзва и заобикаля нѣколко бърда и чуки, които мие отъ нѣколко страни, като имъ дава форма на полуострови, отъ които три обръщатъ вниманието на туриста. Върху единия отъ тѣхъ, именно върху срѣдния, който е най-голѣмниятъ, е построенъ градътъ Търново съ по-вечето отъ своитѣ махали, къщитѣ на които сж сложени амфитеатрално като че натрупани една върху друга (образъ № 2). Този полуостровъ се почва на западъ отъ тѣй наричания „Карталъ-баиръ“ (турско име, което значи на български „Орловъ-връхъ“). Нарича се тѣй поради многото вѣдещи се нѣкога тукъ орли, хранени отъ турцитѣ) и се простира къмъ изтокъ, като има по права линия дължина около 2 километра, а ширина отъ 50—300 метра. Най-високата избухена частъ на полуострова е западната, която съ тѣсна ивица отъ скали (292^m57 надъ морското равнище) се свързва съ „Карталъ-баиръ“. Тази скалиста ивица се казва „Полчиката“. Наклонитѣ къмъ рѣката тука достигатъ до 45° и повече. Къмъ сѣверъ стрѣмнината намѣстѣ се спуща почти подъ правъ ъгълъ до самата Янтра, а къмъ югъ и изтокъ тя терасовидно се понижавя, като образува на югъ поляната, наречена „Марид-поле“ (190^m надъ м./р.), а на изтокъ се свършва съ единъ редъ отъ скали, които образуватъ скалиста стѣна въ видъ на мостъ, широка 3—5 метра и дълга до 100—150 метра. Началото на тази мостовидна стѣна се казва по турски „Кая-башъ“, което значи „Глава на скалитѣ“. По тази стѣна минава пътя за „Хисара“ (Царювецъ), който съставлява източния край на полуострова. Хисарътъ има форма на легналъ (сложенъ) чукъ, дрѣжката на който съставляватъ мостовидно нареденитѣ скали, а самиятъ чукъ се простира по посока отъ сѣверъ къмъ югъ, издува се въ срѣдата си, като образува една коническа чука (252^m надъ м./р.), наричана по турски „Чанъ-тепе“ (Звънарски връхъ), поради високата звънарница, която тука се е издигала при прѣвземането на града отъ турцитѣ. На югъ крайнятъ на „Хисара“ отведнажъ като прѣрѣзанъ се сгъншава въ една низка, равна, оваловидна поляна (150^m надъ м./р.), наречена „Френкъ-хисаръ“. — Вториятъ полуостровъ лежи на югъ отъ първия, като се простира, въ противоположностъ на послѣдния, отъ юго-изтокъ къмъ сѣверо-западъ тѣй, че водата на Янтра го мие отъ сѣверъ, западъ и юго-западъ. Сѣверниятъ му склонъ е обрасълъ съ гъста гора отъ разни видове дрѣвеса — това е „Сая-

тата гора“ (265^{м.} надъ *м./р.* при паметника, 285^{м.} при табията), прѣзъ която минава прокараното прѣзъ 1892. год. шосе за Шуменъ. На юго-западния му склонъ се простира шосето за гарата Търново (158^{м.} 14 надъ *м./р.*), а самата гара се пада тъкмо срѣщу сѣверния край на „Устиего“ (описаното по-горѣ дефиле), въ мѣстността „Бѣлянка“ (на-речена тъй, защото въ турско врѣме тука търновчанкитѣ сж бѣдили платната си), на дѣсния брѣгъ на Янтра. Сѣверо-източния склонъ на полуострова е застроенъ съ кѣщи, които съставляватъ една махала отъ града, наричана сега „Турска“, защото само въ нея слѣдъ освобождението сж останали да живѣятъ нѣколко турски сѣмейства, раз-мѣсени съ бѣлгарски.—Третиятъ полуостровъ е на сѣверъ отъ първия; той има форма на една трапезовидна височина (210^{м.} надъ *м./р.*), срѣзана отгорѣ съ плоскостъ малко наклонена къмъ юго-западъ, а околосврѣстъ оградена съ вѣнецъ отъ скали, отвѣсно издигнати на 60—70 метра откъмъ водата на Янтра и откъмъ безводната страна. То-зи полуостровъ е прочутата „Трапезица“, която е заградена откъмъ западъ, югъ и юго-изтокъ съ водата на Янтра, а откъмъ сѣверъ — съ малката долинка, по която сега е прокарано шосето за гара „Трапезица“ и за манастиря Св. Троица. По източния и южния склонове на Трапезица, между скалитѣ и брѣга на рѣката, сж построени кѣщи, които съставляватъ едната половина отъ махалата, която до освобождението се казваше „Долна-махала“, а слѣдъ освобождението се прѣименува на „Асѣнова“ (образъ № 5). Другата половина кѣщи отъ Асѣновата махада сж разположени на срѣщуположния, на лѣ-вия брѣгъ на р. Янтра, подъ скалитѣ на сѣверо-западния склонъ на Хисара.

Тритѣ описани полуострова сж били съединени по-между си въ турско врѣме (глед. образъ № 4.) съ два дървени моста, сложени върху високи камени устои. Тѣзи мостове и сега ги има. Единиятъ, който съединява срѣдния полуостровъ съ южния при политѣ на източния край на „Светата гора“ се казва „Турскиятъ мостъ“. Той е дългъ 60^{м.} и високъ 8^{м.} Построенъ е билъ отъ Али Ферузъ-бея (често се спо-менува Али Ферузъ-беювъ мостъ), онзи сѣщиятъ турчинъ, който е съ-градилъ и джамията на Хисара (1435 год.). Другиятъ мостъ, който е дългъ 100^{м.} и високъ 7^{м.}, съединява сѣверния полуостровъ съ срѣд-ния, именно двѣтѣ половини на Асѣновата махала (образъ № 6), се казва „Владишки“, защото е билъ построенъ съ пари отъ Тър-новскитѣ владци, но кога — не се знае. Владиката търновски е

ималъ грижата да го поддържа въ добро състояние. Освѣнъ това, на нѣколко мѣста по течението на рѣката прѣзъ града, тамъ, гдѣто рѣката е плитководна или гдѣто има воденици, третѣ тия полуострови се съединяватъ и съ стѣпала отъ камъни или съ язове, по които лесно се минава отъ единия брѣгъ на другия. Слѣдъ освобождението се построиха още три моста, *железни*, които направиха съобщението между описанитѣ полуострови още по-лесно: единиятъ, дългъ 100^м. и високъ 30^м., е сводовъ (само съ една дъга) — той съединява „Морно-поле“ съ „Светата гора“, а другитѣ два (*№* 1.—70^м. и *№* 2.—72^м. дълги) сж на камени устои — по тѣхъ е сложено платното на ж.-п. линия Русе—Търново, за която цѣль сж и построени.

Нивото на р. Янтра въ чертата на града има слѣдната височина надъ *м./р.*: при гарата Търново 150^м., при банята „Башъ-хамашъ“—146^м., а при църквата „Успѣние Пр. Богородици“ въ Долна-махала — 140^м., сир. при излизането си водата на рѣката образува падане отъ 10^м. височина. Янтра (отъ старото име *Iatrus*) е изобщо плитка рѣка, тукъ-тамъ съ вирове, дълбоки 3 и повече метра. Водата ѝ прѣзъ лѣтото обикновено значително намалява, но прѣзъ есеньта и пролѣтъта бива изобилна. Цвѣтътъ на водата ѝ е зеленикавъ.

Мѣстоположението на Търново е особено и споредъ туй по формата си градътъ не може да се сравни и уподоби на нищо, янто пъкъ може да се сравни съ нѣкой други градъ въ Европа. Прѣзъ миналото и сегашното столѣтия градътъ е билъ посѣщаванъ отъ много видни чужденци и наши българи, които възторжено сж го описвали. Ето какъ *К. Иречекъ* въ своята книга „Пътувания по България“ го описва: „Търново въ Европа е истински уникумъ по своето положение . . . . . Въ цѣла Европа нѣма нищо подобно . . . . . Само единъ африкански градъ — споредъ казването на единъ неговъ приятель — много приличалъ на Търново: този градъ е Константинъ (римската *Cirta*) въ Алжирско, който лежи върху мощна скала съ стрѣмни склонове, заобиколени отъ рѣката Румелъ, що тече въ дълбокъ долъ. Ала това сравнение е въ сила само при пръвъ погледъ отдалече, тъй като Търново не лежи на една скала, ами на цѣль редъ трапезовидни скали, проплетени отъ Янтра“. — *Молте* въ пѣтнитѣ си бѣлѣжки казва: „ . . . Нийдѣ и никога още не съмъ видѣлъ по-романтично положение отъ положението на Търново. Прѣд-ставете си една тѣсна долина, обиколена отъ планини, гдѣто р. Янтра си е изкопала едно дълбоко легло между мекокамени стѣни и продъл-

жава каприциозното си и по-криволично отъ криволичането на една змия течение. Едната страна на града е покрита съ джбрави, а другата съ къщи. Въ срѣдата се издига конична височина, на която е невъзможно да се качишъ откъдѣ ребрата ѝ, а това уподобява височината на естествена крѣпостъ. Рѣката се обвива като около островъ. На срѣща гледамъ покрита съ гора стрѣмна планина, гдѣто славентѣ пѣятъ на дебела сѣнка; задъ дърветата се протакатъ, колкото могатъ високо, покрититѣ съ снѣгъ балкански върхове“. — А нашиятъ поетъ *Вазовъ* въ своята книга „Пѣстъръ свѣтъ“ пише: „ . . . . . Боже мой, каква хубостъ има това Търново, което сега се развила въ поголемата си частъ съ една чудна живописностъ, разлазило се по склонове, закатерило се по върхове, накацало надъ шеметни пропасти, плъзнало се до вълнитѣ на Янтра! А тя, като една колосална блѣстяща на слънчовитѣ зари змия, вие се игриво отъ западъ къмъ изтокъ, отъ изтокъ къмъ западъ, отъ югъ къмъ сѣверъ, тукъ подъ настрѣхнали скали, тамъ подъ прозорцитѣ на къщата, залѣпени една възъ друга по склона, тамъ край зелената поляна на Светата гора. Знаелъ ли е Асѣнъ I., че като е избиралъ, по стратегическото му положение, Търново за столица, той си е избралъ за столица и една отъ най-оригиналнитѣ мѣстности на свѣта?“

„И, като гледамъ тоя невѣроятенъ, невъзможенъ градъ, азъ мисля, че прѣдъ мене стои видѣние, сѣнь, измама за очитѣ! На-дали има въ свѣта градъ съ подобно живописно мѣстоположение. Мисля си, какво чудо—градъ би станало Търново, ако бѣ избрано столица на нова България; ако стотинитѣ милиони, изсипани за съзидане и украшение София, биха употребени да окичатъ съ богатитѣ и великолѣпни здания, дворци, улици, градини, булвари, мостове, тия ридове, склонове, чуки, подъ които се вие змиевидно и лѣщи пълноводната Янтра! Това щѣше да бѣде градъ вълшебенъ, цѣлъ свѣтъ щѣше да се стече да се очудва на възхителната и единичка гледка, дадена отъ дружитѣ усилия на своенравната природа и човѣшкото изкуство . . . . .“

Особеното мѣстоположение на града и струпаността на къщитѣ му върху описанитѣ три полуострови, оградени нѣкакъ особено отъ криволичението, завоитѣ и лжкатушението на рѣката Янтра, която трѣбва да прослѣдишъ, за да разберешъ какъ обикаля града, отгдѣ иде и накъдѣ тече, не позволяватъ на човѣка съ единъ погледъ и

отъ едно мѣсто да обхване цѣлия градъ. Човѣкъ трѣбва най-малко отъ три мѣста да нагледа града, да прослѣди разположението на къщите му, които откъмъ рѣката се прѣдставляватъ 4—5 етажни, а откъмъ улицитѣ 1—2 етажни, за да добие едно по-ясно и пълно прѣдставление за Търново. Затова чужденецътъ безъ друго трѣбва да огледа града отъ върха на „Светата гора“, откъмъ „Картала“ при мѣстността „Поличката“ и отъ върха на „Хисара“ — отъ „Чанъ тепе“. Трудътъ му по изкачването на тия три доста високи пункта отъ града бива прѣдостатъчно възнаграденъ отъ хубавитѣ, почти фантастични гледки, които неговиятъ взоръ обхваща. Когато се прослѣди и нагледа градътъ отъ тѣзи три точки, тогава само се разбира какъ върви и се извива Янтра, както и образуването на тритѣ полуострови, върху които е сложено Търново. Най-послѣ, денешъ отгдѣто и да се гледа на града, гледката отъ всѣкъждѣ е нова и омайна: струва ти се, че сѣ нѣщо ново гледашъ. Вечерно врѣме пѣкъ, когато свѣтитѣ сж западени въ всѣка къща, гледката на града, особно откъмъ „Светата гора“ и отъ къмъ „Марно-поле“, е феерична. На пѣтника, идещъ въ града за пръвъ пѣтъ откъмъ тия мѣстности, хиледитѣ огньове, които блѣстятъ отпрѣдъ му като окачени върху една стѣна, която прави продължение отъ звѣздния небосводъ, струва му се, че небето се е откъснало и въ видъ на завѣса е увиснало върху земята. Намѣстѣ огньовитѣ поѣкоги биватъ тѣй разположени по тая фантастична завѣса, щото ясно отличаващъ съзвѣздиата: „Голѣмата мечка“, „Ралицата“ или „Кокошката съ пилцитѣ си“. Ето какъ описва К. Иречекъ въ сжщата своя книга впечатлението си отъ виждането на града при западени свѣщи: „Въ Търново пръвъ пѣтъ пристигнахъ късно вечеръ откъмъ „Устието“ — тѣсенъ боазъ, който води вече до самия градъ..... Тихо вървѣхме изъ тъмнината напредъ по широката бѣла брѣзда на шосето, съпроводжани отъ шуртението на водитѣ и особения шумъ на високоизрастналата суха царевица, който много прилича на шумтението на лекия лѣтенъ дъждъ, когато пада върху листата на широколистнитѣ дървета. Най-послѣ покрайнината се отвори и ето прѣдъ насъ ношна картина съ съвършено магически ефектъ! Стори ми се, като че непосредствено надъ звѣздното небе на извѣстна далечина бѣ окачена въ въздуха огромна продълговата мрѣжа отъ трепещи свѣтила, които чудно бѣха разположени нагорѣ и надолу и при всѣко завиване на шосето промѣнѣха своето положение като игривитѣ искри на свѣтулките“.

Амфитеатралното разположение на къщите, слѣпени една о друга, позволява да ставатъ въ града чести и ужасни пожари. Ето и спомена за нѣкои отъ тѣхъ, споредъ както се намиратъ въ нѣкои черковни книги на извѣстното до Търново село Арбанаси: „1680 г. 20 мартъ. Изгорѣ градътъ. — 1680 г. мартъ 25*). Цѣлото Търново изгорѣ. Само една къща остана, къщата на стария Ибрахимъ-ага. — 1818 г. На Великденъ, въ четвъртъкъ по 3 часа вечерта, изгорѣ цѣлиятъ Баждарлъкъ (главната чаршия). — 1825 г. Изгорѣ Баждарлъкътъ въ Търново. — 1845 г. 28 юний. Запали се градъ Търново нощъ сахата по 3 и изгорѣ града. Огньтъ почна отъ брашованския дюкнятъ, отъ джамията на Баждарлъкъ, и стигна до църквата „Св. Богородица“. На другата година, като дойде Султанътъ, пометоха пепелищата и наредиха отъ двѣтъ страни дъски, за да нѣма изгорѣлата улица „Баждарлъкъ“ грозенъ видъ. Тогава изгорѣ и гръцкото училище. — 1847 г. 8 юлий. Запали се Търново и изгорѣха 5 къщи и една фурна. — 1849 г. 5 юлий. На 1 часа въ вторникъ се запали Търновото и стана таквъ голѣмъ пожаръ, че изгорѣ надолу до Баждарлъка, а нагорѣ до самарджиятъ. Изгорѣха 6 хана, около 610 къщи и дюкени и българското училище до църквата Св. Никола“. — Пожарътъ на 1879 г. юний 26., слѣдъ пристигането на първия български князь Александръ I., унищожи цѣлия западенъ край на Търново, като изгорѣха около 30 къщи и 40 дюкени. Последниятъ пожаръ, при който градътъ нѣмаше пожарна команда, накара градското общинско управление да купи толумби и да състави пожарна команда, като нареди нѣколко години по-късно и двѣ наблюдателни кули, отъ които чрѣзъ телефонъ се даватъ на началника на пожарната команда съобщения за избухването пожаръ въ нѣкоя частъ на града. Отъ това врѣме на сегнѣ пожаритѣ въ града стапаха рѣдки и не упостошительни, благодарение на пожарната команда, разширението на улицитѣ и снабдението на града съ малко-много достатъчно вода.

Р. Янтра, която обикновено прѣзъ пролѣтнитѣ мѣсeci силно принижда, макаръ да опасва града откъмъ разни посоки, много рѣдко причинява пакости на града. Търновчанитѣ помнятъ само двѣ „юльми води“, именно на 1858 г. 15. юний и на 1897. година 2 юний, когато водата на Янтра се бѣ издигнала много високо, 2 метра по-високо отъ Владишкия и Турския мостови. При тия наводнения много къщи край рѣката сж били съборени, хора и добитъци сж били издавени, воденици, язове и мостовѣтъ сж били отвлѣчени и съборени.

*) Тѣмъ двѣ дати показватъ, че градътъ е горѣлъ цѣли 6 дена.

Търново е сложено на едно пространство отъ около 3260 декара, заедно съ Хисара (90 декара) и Трапезица (72 декара). Теренътъ му е отъ наслоени пластове отъ кредената формация, богата съ Hippurites. Пластоветъ сж обикновено отъ варовити камъни, пѣсчливи варовници и варовити конгломерати. Съ твърдитъ каменливи пластове намѣстъ се рѣдватъ варовито-глинясти, глинасти и рѣдко пѣсчливи. Камънитъ, които образуватъ грамадни скали, въ видъ на вѣщи ограждатъ ридоветъ и чукиътъ на града и около него, и тѣ прѣдаватъ особена красота на града.

4. *Климатътъ* на Търново и въ близкитъ му околности е умѣренъ, мекъ, приятенъ. Освѣтъ лѣтото, което въ самия градъ е горещо (температурата на сѣнка достига до 40° C.), останалитъ три годишни врѣмена сж отлични. Прѣзъ лѣтния сезонъ Янтра служи за къпане на любителитъ на студени бани. Есенъта е топла, умѣрено дъждовита, рѣдко мъглява, и днитъ обикновено се съпровождатъ съ поетични вечери и приятни нощи. Разнитъ плодове, съ които пазаритъ на града изобилуватъ прѣзъ този сезонъ, правятъ прѣкарването това врѣме въ града още по-приятно. Прѣзъ есеннитъ дни ставатъ и голѣшитъ пазари въ града. Отъ есенъта, която по нѣкога продължава да стои топла и до първитъ числа на м. декемврий, незабѣлъзано се прѣминава къмъ зимата. Последниятъ трае до края на м. януарий или до половината на м. февруарий, при което остритъ студени дни (съ температура —15°, —20, —25° C) сж рѣдки. Дни съ такива температури биватъ обикновено 3—5 подъ редъ, слѣдъ което настѣпватъ дни съ приятна зимна температура (отъ +1° до —7° C.). Често прѣзъ зимата духа юженъ вѣтръ, който прѣзъ м. януарий очиства снѣга и накарва дори плодовитъ дрѣвеса да цѣфтятъ. Рѣката Янтра, която лесно замръзва поради малководието си, доставя на гражданитъ ледъ за прѣзъ горещитъ лѣтни дни и прави хубави пързалки съ канки прѣзъ зимата. Много отъ покрититъ съ снѣгъ градски улици поради стрѣмнината си служатъ за парзалки на дѣцата. Най-хубавото годишно врѣме е пролѣтъта, която се почва отъ 1. мартъ и трае понѣкога до юний. Прѣзъ това врѣме гледкитъ около Търново сж очарователни, възхителни. Пѣненето на славенътъ въ Светата гора, въ горичкитъ и храсталацитъ по близосѣднитъ долове и ридове, извикватъ веселостъ у хората и желание къмъ разходка на откритъ въздухъ. Пѣснитъ на хоровете, съставени отъ младежи, и свирнитъ на окарини, флейти и мандолини,

сливатъ се прѣвъ пролѣтъта съ чуруликането на птичкитѣ, и будятъ живота у гражданитѣ.

Прѣвъ всѣчки годишни сезони гражданитѣ иматъ близки и приятни разходки. Човѣкъ трѣбва да направи само нѣколко крачки, за да се отзове вѣнъ отъ града, на открито пространство.

II. Търново въ разнитѣ епохи.

1. *Старото българско Търново.* — Въ старо врѣме Търново е наричано „Цариградъ Търновъ, боюспасаемъ Цариградъ, царница на градоветъ, царственъ прѣславенъ градъ, наистина втори подиръ Константиноградъ“. За да бждатъ дадени такива хубави епитети на старото Търново, трѣбва наистина тогавашниятъ градъ да е прѣдставѣлъ нѣщо, което го е надигало въ очитѣ на хвалителитѣ му. Основитѣ за блѣсковато състояние на Търново сж положили братята Асѣнъ и Петъръ, като сж набрали този градъ за столица на новосъздаденото българско царство въ 1186. год. Какво е прѣставѣло до това врѣме Търново, точна свѣдѣния нѣма, но като се сжди по сегашнитѣ остатъци отъ църкви, както и отъ прѣданията, градътъ се е ограничавалъ само съ „Трапезица“, гдѣто, по всѣка вѣроятностъ, е билъ построенъ замѣкътъ на Асѣня и Петра. По-рано Трапезица, Хисарътъ и Къзъ-хисаръ сж прѣдставѣли само римски крѣпости съ малки или голѣми пристройки за жилища около тѣхъ. При първитѣ Асѣновци градътъ е билъ съставенъ отъ постройкитѣ на Трапезица и отъ къщитѣ, които сж били съградени около нея покрай рѣката Янтра — дѣсната половина на сегашната Асѣнова махала. Когато станало столица, Търново почнало да расте: построили се къщи и на лѣвния брѣгъ на Янтра — лѣвата половина на Асѣновата махала. Тѣй разположенъ по двата брѣга на рѣката, градътъ е носилъ двѣ имена: на дѣсния брѣгъ се е казвалъ „Трапезица“ или „Трапезондъ“, а „новиятъ градъ“ на лѣвния брѣгъ на Янтра, застроенъ върху обраслото съ грѣне римско селище, се е нареклъ „Търново“. Съ създаването на новия градъ възстановила се е и старата римска крѣпостъ „Хисарътъ“, и тази послѣдната е станала крѣпостъ на новия градъ, както Трапезица на стария. Двата града — Трапезица и Търново, сж били съединени съ мостове, за два отъ които, като се прослѣдятъ старитѣ пѣтища, водещи отъ Хисара къмъ Трапезица и обратно, може да се каже съ положителностъ, че сж съществували: , който носи

сега името „Владишки мостъ“, а другиятъ е водилъ отъ възвишеніѣтъ откъмъ рѣката входни врата на църквата „Св. Четиредесетъ мъченици“ къмъ срѣшуположния брѣгъ на рѣката. Мѣстото на този мостъ и днесъ личи: виждатъ се устоитѣ на моста върху двата брѣга на Янтра.

Градътъ е бавно расълъ, тъй че при завладѣването му отъ турцитѣ, сир. въ единъ периодъ отъ 207 години, той е включавалъ въ своята чѣрта: Трапезица съ сегашната Асѣнова махала, Хисара съ Френкъ-хисаръ, сегашната Болярска махала и махалата между лѣвия брѣгъ на Янтра и Хисара, именно отъ Турския мостъ до банята Башъ-хамашъ и отъ тамъ по права линия на сѣверъ до зданието на сега изоставеното училище „Св. Кирилъ“ — малко по-назападъ отъ сегашната съборна църква „Св. Богородица“. Че тази послѣдна махала е съществувала по онова врѣме, свидѣтельствува съборената камена конюшна въ единъ отъ турскитѣ дворови надъ Срѣдната баня, която конюшня по всичко напомнише на църква, а сжщо и запазеното въ народа прѣдание, че банята Башъ-хамашъ е била някога си църква.

Отъ направенитѣ разкопки по Хисара и Трапезица може да се каже, че Търново съ право се наричало „Царица на градоветѣ“. Не ще е имало по-хубавъ градъ отъ него. И Хисарътъ, и Трапезица сж били оградени съ дебели хорусанлии зидове, остатъцитѣ на които личатъ и днесъ. Верѣдъ Хисара върху най-възвишеното мѣсто — на Чанъ-тепе, се е издигала патриаршеската църква „Св. Спасъ“ или „Възнесение Господне“ — „Матѣрь всѣхъ болгарскихъ църквей“. Тая църква е имала висока звънарница (камбанария), отъ която се наблюдавала цѣлата околностъ на града. Тя се е виждала отъ далече и съ своето блѣщене на слънцето правѣла е силно впечатление, като е извиквала трепетъ въ сърдцата на българитѣ. На сѣверъ отъ нея се е намирала царската църква „Св. Пегка“, а между тия двѣ църкви — царскитѣ палати, украсени съ разни видове мозайки, остатъци отъ които наоколо се намиратъ и днесъ. Въ тази крѣпостъ се намирали разнитѣ правителствени учрѣждения и кжцитѣ на знатнитѣ родове, както и на членоветѣ отъ царския родъ. Тука се е намиралъ и затворътъ, който и днесъ стърчи на Хисара, извѣстенъ подъ името „Балдуинова кула“. До тази кула е билъ изходътъ за онази покрита камена стълба, по която се е доставѣло за крѣпостта вода отъ кладенеца при рѣката Янтра. Слѣди отъ тази стълба има спазени и сега, а стари турци по прѣдание отъ бацитѣ си сж ни разказвали за нея. Крѣпостта е била, па и сега е, природно недостъпна отъ

всички страни, освѣнъ откъмъ „Кая-башъ“; но и отъ тука тя е била направена недостъпна, като сж насѣкли скалитѣ на около 2 метра по протеженнето имъ и по този начинъ е билъ образуванъ единъ прѣлвзъ, въ сегашно врѣме наричанъ „Дуиката“ или „Съчената какара“*). Надъ така образуваната пропастъ билъ поставенъ подвиженъ мостъ, който въ врѣме на външна опасностъ се е дигалъ. Този мостъ е билъ замѣненъ отъ турцитѣ съ каменъ, сводообразно съзидавъ. Прѣзъ „Съчената какара“ гражданитѣ отъ Асѣновата махала сж имали съобщение съ

Образъ 7.

ония отъ махалата, разположена на югозападъ отъ Хисара. Крѣпостта се затварѣла съ *агъ врати*, за които споменува и турския географъ *Хаджи Калфа*: двѣ врати сж водили за Асѣновата махала, и ед-

*) Отъ кого е насѣчена скалата, не се знае вѣрно. Споредъ едно прѣданіе, тя е била насѣчена отъ царъ Крума още при основанието на града, а споредъ друго, — отъ царъ Асѣня I.

ната отъ тѣхъ сега е най-хубаво спасена (образъ М. 7.), а другата, която не съществува вече, е била надъ самата сегашна митрополия. Третата врата е водѣла къмъ Френкъ-хисаръ и полусрутена се вижда и днесъ. Четвъртата е била главната входна врата и тя съществуваше до скоро врѣме, като единъ най-голямъ и най-важенъ остатъкъ отъ крепостта (образъ М. 8.). Понеже грозѣла ужъ опасностъ, тази врата бѣ срутена, вмѣсто да бѣде ремонтирана. Отстрани и надъ нея се издигаше яка сграда, която, по всѣка вѣроятностъ, е била единъ видъ казарма на войниците, които сж назили входа. Подобна сграда, само че помалка, е имало и при вратата, водеща за Френкъ-хисаръ. Петата врата е била задъ подвижния мостъ върху „Сѣчената канара“. Тази врата е

Образъ 8.

била унищожена отъ турцитѣ наскоро до освобождението ни. Тѣзи петъ входа се затварѣли съ яки врати, отвжтрѣ подпирани съ дебели напрѣчни желѣзни лостове, заключвани съ голѣми куфари, както това се види при най-спазената днесъ врата, водеща отъ Хисара за Асѣновата махала. Въ народа има прѣдание, че направо отъ Хисара е имало мостъ, по който се отивало за крѣпостъта Трапезица и обратно; обаче нѣма никакви признаци, по които може да се сѣди за прѣкарването му.

Трапезица, както казахме, е била отъ всички страни оградена съ хорусанлии камени зидове, широки повече отъ единъ метъръ. Тука въ разнитѣ жгли на мѣстностъта се издигали яки кули, отгдѣто е можало да се вижда по всички посоки. Основитѣ на двѣ отъ тия кули сж хубаво запазени при сѣверния край на Трапезица. Пѣ на югъ, втрху възвишеностъта, се издигатъ основитѣ на сгради, които навѣрно сж били дворцитѣ на братята Петъръ и Асѣвъ и на първитѣ тѣхни наслѣдници, тѣй като право подъ тѣзи сгради, при политѣ на Трапезица, е съградената отъ тѣхъ църква „Св. Димитъръ“, отгдѣто е билъ даденъ сигналътъ за въстанието противъ гърцитѣ. Трапезица е била украсена още съ многобройни постройки, както свидѣтелствуватъ многото открити основи на голѣми и малки църкви съ изгждани гробници — катакомби. Сжществуването на църквитѣ, разнообразно изпѣстрени съ фрески, които слѣдъ откриването почти се измиха отъ дъждоветѣ и изпокъртиха отъ неумѣщия да цѣни старинитѣ българинъ; якитѣ зидове околорѣстъ трапезовицната възвишеностъ; кулитѣ по тия зидове — всичко ни кара да прѣдиполагаме и си въображаваме, че Трапезица на врѣмето си е прѣдставѣла за българската столица онова, което руския „Кремълъ“ за Москва. Гробницитѣ съ намѣренитѣ въ тѣхъ човѣшки скелети показватъ, че нѣкои отъ тия църкви сж били домашни църкви на болеритѣ, които се живѣли въ тази крѣпостъ.

Числото на входнитѣ врата за крѣпостъта точно не се знае; но, споредъ както личи по камената крѣпостна ограда, може да се каже, че не сж били по-малко отъ петъ: двѣтѣ врати сж били на сѣверната страна и отъ тѣхъ едната къмъ гара „Трапезица“, гдѣто е сега главниятъ входъ за крѣпостъта, а другата надъ църквата „Св. Димитъръ“. Другитѣ три врати сж били на срѣщуположната страна, и отъ тѣхъ едната срѣщу църквата „Св. Четиредесетъ мжченица“, втората по посока на сегашната съборна църква „Св. Богородица“, а третата — пѣ на западъ отъ нея, при сегашния входъ за „Трапезица“ отъ

към жаления мостъ. Тези врати също здраво се затваряли и казали, както вратите на Хисара.

Большинството от тогавашните граждани са живели вън от тия две крепости. Тъ са зидали къщите си от камък, яки като крепостъ, както това се вижда на останалите от онова време три къщи въ южната част на Асфировата нахала (къща .М. 2898 съ три четвъртити прозорчета и къща .М. 2906 съ 2 малки прозорчета. Отстрани при вратата на тази последна къща въ зида има камък съ надписъ: „Господижа Бойка“, малко надраскавт, а третата къща е .М. 2847). Въ Асфировата нахала са били издигнати църквите „Св. Димитър“, „Св. Апостоли Петъръ и Павелъ“, „Успение Прѣсв. Богородици“, лаврата „Св. Четиредесетъ мъченици“, които църкви съществуватъ и днесъ. Тука се е намирала и главната обществена баня, остатъците отъ които се виждатъ на дѣвия брѣгъ на Явтра при Владишкия мостъ, отсрани пътя за Митрополната. Тази нахала е била недостъпна отъ външенъ неприятелъ поради съществуването на описаните две крепости и поради отсъствието на сегашните пътища, волеши отъ Арбавази и отъ Бая-банъ за Асфировата нахала. Тези пътища са нови, правени въ турско време, а последниятъ е разширенъ и поправенъ слѣдъ освобождението. На Френкъ-хисаръ са живели *латинци* и *дубровчани*, които са били главните търгози на града. Тѣхното живѣние тука е накарало турците да наименоватъ мѣстността „Френкъ-хисаръ“. На западъ отъ Трапезица, между нея и рѣката, се намирала евреиската нахала.

Сегашниятъ турски мостъ е излевалъ. Не е съществувала и сегашната турска нахала, въ мѣстото на която е било гора, правеща продължение отъ „Светата гора“. Монастирите около града и многото църкви въ града са давали право да бъде Търново наричано „Богоспасаетъ Цариградъ“.

Точно не може да се каже, колко къщи е ималъ градътъ, но, като се схли по чертата на града, приблизително може да се каже, че той е ималъ около 1400—1500 къщи съ население отъ 8000—9000 души.

Освенъ евреи, латинци и дубровчани, въ града са живели малко гърци и ерменци, мнозина отъ които са успѣвали да влизатъ и въ роднински връзки съ българския дворъ. Единъ отъ евреите, виденъ се, довѣрено лице на двора, е успѣлъ да влезе въ сношение съ турците и да имъ прѣдаде крепостта Хисаръ.

На 17. юли 1393. година градътъ е билъ прѣвзетъ отъ

турцитѣ, оплѣненъ и опожаренъ, както ни показватъ това разкритиѣ развалини. Слѣдъ това виднитѣ граждани били набити или изселени въ Мала Азия.

2. *Турско Търново.* — Почти цѣли 484 години Търново е било въ владѣние на турцитѣ. Слѣдъ прѣвземането на града и ограбването на крѣпоститѣ Трапезица и Хисара послѣднитѣ били изгорени отъ турцитѣ и сринати до основитѣ. Трапезица, оголена отъ постройки, съ слаби остатъци отъ послѣднитѣ, обрасла въ храсте и бурянтъ, прѣдставѣше само жалкъ споменъ отъ минало величие. По нея пасѣха коне, крави, овци и др. добитъци. Рѣдко тя биваше посѣщавана отъ българи, защото турцитѣ на подобни посѣщения не гледаха съ добро око. — Върху развалинитѣ на Хисара възникна цѣлъ кварталъ отъ турски кѣщи, много отъ които бѣха създани върху основитѣ на стари български сгради и върху дворцитѣ на българскитѣ царе. Кѣщитѣ, които възлизаха на брой отъ 100—150, бѣха малки и съ градини отъ плодоносни дървеса. Тѣ бѣха разположени на сѣверо-западната и юго-западната страна на Хисара, околорѣстъ Чанъ-тепе, което, като голъ конусъ образъ въ трѣва, се издигаше надъ кѣщитѣ, безъ да напомнѣше съ нищо за сѣществуването върху него на сега откритата църква и пристройкитѣ къмъ нея. Върху основитѣ на царската църква „Св. Петка“ е била издигната въ 1435. год. джамия съ високо минаре (викало), която безъ викалото и днесъ сѣществува и служи на войската за складъ на амонии. По источния склонъ на Хисара кѣщи нѣмаше, — тамъ бѣха гробищата на турцитѣ отъ тази махала. Хисарѣтъ прѣзъ цѣлото владичество на турцитѣ бѣ недостъпенъ за българинъ. — Вънъ отъ крѣпоститѣ, въ Асѣновата махала, около църквата „Св. Четиредесетъ мѣченици“, се заселиха турци, а самата църква бѣ прѣвърната въ джамия, при която се издигаше минаре. — Махалата Френкъ-хисаръ и оная отъ сегашния мостъ до малко по на западъ отъ банята „Башъ-хамашъ“ и отъ тамъ почти до църквата „Св. Богородица“ бѣха заселени само отъ турци, които живѣеха въ просторни кѣщи съ широки дворове и градини, насадени съ цвѣтя и плодни дървеса. Источния склонъ на „Светата гора“ (сегашната турска махала) бѣ оголенъ отъ дървесата и по него възникна нова частъ отъ турска махала съ голѣми кѣщи и край тѣхъ градини. Тази махала се скачаше съ останалата частъ на града чрѣзъ „Турския мостъ“. Почти цѣлата частъ на града, безъ Асѣновата махала, на изтокъ отъ сегашния Град-

към желѣния мостъ. Тѣзи врати сѣщо здраво се затварѣли и пазили, както вратитѣ на Хисара.

Болшинството отъ тогавашнитѣ граждани сѣ живѣли вънъ отъ тия двѣ крѣпости. Тѣ сѣ видали кѣшитѣ си отъ камѣкъ, яки като крѣпость, както това се вижда на останалитѣ отъ онова врѣме три кѣщи въ южната частъ на Асѣновата махала (кѣща № 2898 съ три четвъртити прозорчета и кѣща № 2906 съ 2 малки прозорчета. Отстрани при вратата на тази послѣдна кѣща въ зида има камѣкъ съ надписъ : „Господжа Бойка“, малко издрасканъ, а третата кѣща е № 2847). Въ Асѣновата махала сѣ били издигнати църквитѣ „Св. Димитръ“, „Св. Апостоли Петъръ и Павелъ“, „Успѣние Прѣсв. Богородици“, лаврата „Св. Четиредесетъ мъченици“, които църкви сѣществуватъ и днесъ. Тука се е намирала и главната обществена баня, остатъцитѣ отъ които се виждатъ на дѣвия брѣгъ на Янтра при Владишкия мостъ, отстрани пътя за Митрополията. Тази махала е била недостъпна отъ външенъ неприятель поради сѣществуването на описанитѣ двѣ крѣпости и поради отсѣствие то на сегашнитѣ пѣтища, водещи отъ Арбанаси и отъ Кая-башъ за Асѣновата махала. Тѣзи пѣтища сѣ нови, правени въ турско врѣме, а послѣдниятъ е разширенъ и поправенъ слѣдъ освобождението. На Френкъ-хисаръ сѣ живѣли *латинци* и *дубровчани*, които сѣ били главнитѣ търговци на града. Тѣхното живѣяне тука е накарало турцитѣ да наименоватъ мѣстността „Френкъ-хисаръ“. На западъ отъ Трапезица, между нея и рѣката, се намирала еврейската махала.

Сегашниятъ турски мостъ е липсвалъ. Не е сѣществувала и сегашната турска махала, на мѣстото на която е било гора, правеща продължение отъ „Светата гора“. Монастиритѣ около града и многото църкви въ града сѣ давали право да бже Търново наричано „Богоспасаетъ Цариградъ“.

Точно не може да се каже, колко кѣщи е броилъ градътъ, но, като се сѣди по чертата на градъ, приблизително може да се каже, че той е ималъ около 1400—1500 кѣщи съ население отъ 8000—9000 души.

Освѣнъ евреи, латинци и дубровчани, въ града сѣ живѣли малко гърци и ерменци, мнозина отъ които сѣ успѣвали да влѣзатъ и въ роднински връзки съ българския дворъ. Единъ отъ евреитѣ, види се, довѣрено лице на двора, е успѣлъ да влѣзе въ сношение съ турцитѣ и да имъ прѣдаде крѣпостъта Хисаръ.

На 17. юлиѣ 1393. година градътъ е билъ прѣвзетъ отъ

турцитѣ, оплѣненъ и опожаренъ, както ни показватъ това разкритиѣ развалини. Слѣдъ това виднитѣ граждани били набити или изселени въ Мала Азия.

2. *Турско Търново.* — Почти цѣли 484 години Търново е било въ владѣние на турцитѣ. Слѣдъ прѣвземането на града и ограбването на крѣпоститѣ Трапезица и Хисара послѣднитѣ били изгорени отъ турцитѣ и срутити до основитѣ. Трапезица, оголена отъ постройкы, съ слаби остатъци отъ послѣднитѣ, обрасла въ храсте и бурянтѣ, прѣдставѣше само жалкъ споменъ отъ минало величие. По нея пасѣха коне, крави, овци и др. добитъци. Рѣдко тя биваше посѣщавана отъ българи, защото турцитѣ на подобни посѣщения не гледаха съ добро око. — Върху развалинитѣ на Хисара възникна цѣлъ кварталъ отъ турски кѣщи, много отъ които бѣха създани върху основитѣ на стари български сгради и върху дворцитѣ на българскитѣ царе. Кѣшитѣ, които възлѣзѣха на брой отъ 100—150, бѣха малки и съ градини отъ плодоносни дървеса. Тѣ бѣха разположени на сѣверо-западната и юго-западната страна на Хисара, околорѣстъ Чанъ-тепе, което, като голъ конусъ обрасълъ въ трѣва, се издигаше надъ кѣшитѣ, безъ да напомнише съ нищо за сѣществуването върху него на сега откритата църква и приройкитѣ къмъ нея. Върху основитѣ на царската църква „Св. Петка“ е била издигната въ 1435. год. джамия съ високо минаре (викало), която безъ викалото и днесъ сѣществува и служи на войската за складъ на амоничии. По източния склонъ на Хисара кѣщи нѣмаше, — тамъ бѣха гробищата на турцитѣ отъ тази махала. Хисарътъ прѣзъ цѣлото владичество на турцитѣ бѣ недостѣпенъ за българинѣ. — Вънъ отъ крѣпоститѣ, въ Асѣновата махала, около църквата „Св. Четиредесетъ мченици“, се заселиха турци, а самата църква бѣ прѣвърната въ джамия, при която се издигаше минаре. — Махалата Френкъ-хисаръ и оная отъ сегашния мостъ до малко по на западъ отъ банята „Башъ-хаманъ“ и отъ тамъ почти до църквата „Св. Богородица“ бѣха заселени само отъ турци, които живѣеха въ просторни кѣщи съ широки дворове и градини, насадени съ цвѣтя и плодни дървеса. Източния склонъ на „Светата гора“ (сегашната турска махала) бѣ оголенъ отъ дървесата и по него изникна нова частъ отъ турска махала съ голѣми кѣщи и край тѣхъ градини. Тази махала се скачаше съ останалата частъ на града чрѣзъ „Турския мостъ“. Почти цѣлата частъ на града, безъ Асѣновата махала, на изтокъ отъ сегашния Град-

ски домъ, бѣше заселена съ турци. Монастирътъ „Св. Богородица“ въ Светата гора бѣ сринатъ и на мѣстото му бѣше издигната една „кжщичка“—теке, около което турцитѣ си правѣха на открито общитѣ молитви. На турцитѣ, главно на ханѣмитѣ, Св. гора служаше като обично мѣсто за разходка. Гората чрѣзъ тѣсни неправилни пѣтеки бѣ едвамъ проходима за хора. Прѣзъ пролѣтнитѣ и лѣтнитѣ дни тя често се оглушаваше отъ пѣснитѣ на младитѣ турски дѣвойки и ергени. На върха на Св. гора бѣ сложено топчето, което по байрами и рамазани съ гърмежа си извѣстяваше на правовѣрнитѣ часоветѣ за отговѣване и за молитва. Отдѣлена отъ българскитѣ махали чрѣзъ рѣката, „Св. гора“ бѣ направена по този начинъ недостъпна за българитѣ, както имъ бѣ недостъпно и всеко мѣсто, което възбуждаше у българската душа споменъ за българската държава, за българското величие.

Като станаха господари на града, турцитѣ оставиха българитѣ да живѣятъ въ Асѣновата махала, гдѣто се прибра и висшето духовенство, както и на западъ отъ стария градъ, гдѣто живѣяха нѣкои отъ болеритѣ. При увеличаване числото на българитѣ отъ прѣвраждания или по-често отъ прииждания отъ другадѣ (изъ балканскитѣ села), на тия се позволи да си строятъ кжщи само на западъ отъ стария градъ, по урвата, която прави продължение отъ „Карталъ-баиръ“, и която бѣ наречена „Варушъ“. Освобождението завари българскитѣ махали да се простиратъ на западъ отъ Градския домъ до барьерата при Дервентскитѣ порти и малко по-насамъ отъ „Паметника“, отъ гдѣто, като се тегли линия нагорѣ къмъ църквата „Св. Атанасъ“ и надолу къмъ чешмата „Дервишка“, ще се получи западната чѣрта на града. Вънъ отъ тази чѣрта се почваше Марино поле, върху което нѣмаше никакви постройки. Нагорѣ отъ „Паметника“ имаше турски гробища, близо до които, на тѣй нареченото „Хорище“, погребваха обѣсенитѣ български възстаници. Сегашното здание на пожарната команда, безъ наблюдателната кула, бѣше помѣщенiето на турския телеграфъ и поща. Мѣстото на сегашната дѣвическа гимназия бѣ оградено и служаше за спиране на пощенскитѣ кола и коне; тази ограда се наричаше „Шеркетъ“. При началото на града, подъ „Паметника“, бѣше градското бунище (боклукъ), което заемаше пространството отъ „Горнитѣ“ до „Долнитѣ порти“ (тѣй се наричаха западнитѣ входи на града). Върху това бунище биваха посячвани осжденитѣ на смъртъ разбойници, а надъ него, на дѣсно отъ пѣтя, тамъ, гдѣго сега се издига Паметникътъ, въ послѣднитѣ години на турското владичество се поставѣха „дараджитѣ“ за бѣсене на възстаналитѣ за свободата на народа

си българи. По-рано (прѣди 100 и повече години) злодѣйцитѣ и политическитѣ прѣстѣпници биваха обѣсвани или живи набивани на колове въ края на Френкъ-хисаръ, въ равната лѣка край р. Янтра. Околовръстѣ градътъ бѣ ограденъ съ дълбоки окопи (шанцовѣ), наречени *шарамполи*. Части отъ тия шанцовѣ личатъ и днесъ въ Светата гора и около входовѣтъ на града. Тѣзи шанцовѣ сж копани отъ гражданитѣ, които влизаха въ тѣхъ, и отъ тамъ съ оружје сж отблѣсвали кърджалиитѣ, които на чети отъ по нѣколко стотини души 20 и повече години наредъ (отъ 1792. до 1811. па дори и до 1816. г. подъ името *капасъзи*) сж нападали на села, паланки и градове, за да ги грабятъ и обиратъ, а жителитѣ да безчестятъ. Въ Търново кърджалиитѣ отъ страхъ не сж смѣили да влѣзатъ: тѣ сж сполучили да докачатъ само края на Долната махала, да оплѣнятъ нѣкои къщи и огрѣбятъ църквата Св. Димитръ. Обаче, въ околнитѣ паланки и села (Габрово, Тръвна, Дръново и др.) тѣ сж влизали и тамъ сж оставали по нѣколко дни, като сж разгонвали хората по разни посоки, кой кждѣто е можалъ да се спаси. Тѣй, въ 1798. г. тѣ опустошили близкото до града село Арбанася (отстояние на 3 килом), като принудили много отъ жителитѣ му да избѣгатъ въ Влашко.

Марнополската махала бѣше съвсѣмъ отдѣлена отъ града и съставляваше прѣдградие на последния. Марното поле служаше на турската войска като мѣсто за лагеръ (мѣстото на сегашнитѣ казарми) и за стрѣлбище. Въ срѣдната му, покрай Габровското шосе (тѣкмо срѣщу сегашното шосе за Св. гора), имаше турски гробища, оградени съ дълбоки ровове. Тѣзи гробища се казваха „Токатчийскитѣ“ по името на аенина (управителя) Токатчията, който пръвъ билъ погребенъ тука съ жената и дѣцата си. Това било въ врѣмето на даалитѣ, когато за русчушки аенинъ се настанилъ съ помощта на своята дружина отъ даалийци и кабадани извѣстиятъ *Трестенеклията* (1800.—1808. г.) Последниятъ нападналъ съ дружината си на Търново, гдѣто билъ аенинъ Токатчията, който, като узнава за приближаването на Трестенеклията, избѣгва отъ града; обаче кабаданитѣ (които сж били повечето българи, християни) на Трестенеклията го настигватъ навънъ града, на Марно-поле, и тамъ го убиватъ съ цѣлото му сѣмейство. Убититѣ били погребени на самото мѣсто и на гробовѣтъ имъ били поставени камъни съ златни турски надписи.

Къщитѣ въ града бѣха по-гжсто разположени, отколкото сж сега. Поради това и улицитѣ бѣха по-тѣсни и много криви. Понеже

кжцитѣ съ горнитѣ си етажи се издаваха надъ улицитѣ, последнитѣ бѣха прѣхлупени и мрачни. Дори улицитѣ, които минаваха прѣзъ главнитѣ чаршии (Баждарлъкъ, Турската чаршия), и тѣ бѣха такива отъ шатритѣ, които се издаваха твърдѣ много отъ стрѣхитѣ навънъ. Тукъ-тамъ изъ града се забѣлѣзваха голѣми обществени и частни здания, които обръщаха върху си вниманието на пътника. На първо мѣсто личаха *конакътъ*, *джамиитъ* съ своитѣ стѣрчещи нагорѣ минарета и *църквитъ*, отъ които нѣкои съ кубета и кръстове върху тѣхъ. Конакътъ бѣ всрѣдъ града, между турскитѣ и българскитѣ махали. Той бѣ старо здание, прилично повече на ханъ, съ голѣма порта, която се затваряше съ здрави двойни врати. Прѣдъ конашката порта всѣкоги стояха двама стражари съ пушки; тѣ пазѣха входа въ него и отдаваха съ пушкитѣ си честъ на всѣки голѣмецъ, който влизаше или излизаше отъ конака. Този конакъ въ 1872. год. бѣ съборенъ и на мѣстото му се издигна новъ конакъ, изработенъ по планъ, съставенъ отъ търновския майсторъ, извѣстниятъ самоукъ — „инженеръ“, *Колю Фичево*. Този конакъ е сегашниятъ *Градски домъ* (обр. № 9), въ който въ врѣме на въстанията прѣзъ 1876. год. се сѣдиха въстаницитѣ и отъ тука се изкарваха за бѣсилкитѣ, а слѣдъ освобождението ни се извършиха важни политически актове. До конака, на югъ отъ него, се намира каменниятъ затворъ, който прѣзъ 1876. и 77. год. изсмуква здравето на много млади и стари български мъже, обвинени въ бунтовничество противъ турската държава; на изтокъ отъ него, на мѣстото, гдѣто е сега финансовото управление, се намираха казармитѣ на мѣстнитѣ турски войски, а още по на изтокъ, гдѣто е сега читалището „Надежда“, — турската „кадийница“ — широко и мрачно здание, което слѣдъ освобождението ни служи нѣколко врѣме за казарма на новосъздадената българска войска. Джамиитѣ бѣха 21. Петъ отъ тѣхъ обръщаха вниманието на човѣка: 1) *Джамията на Хисара*, наричана отъ българитѣ *джамията Св. Петка*, е една отъ забѣлѣжителноститѣ на града. Тя обръща вниманието на всѣки българинъ по своята хубостъ въ архитектурно отношение и по своето историческо значение. Тази джамия бѣ единствена за цѣлата турска махала Хисаръ. Между българитѣ за нея се приказваше, че била царската църква „Св. Петка“, въ която се покоили мощитѣ на Св. Параскева (Петка) отъ Епиватъ (паланка на пътя между Одринъ и Цариградъ), прѣнесени съ голѣма тържественостъ въ Търново отъ Ивана Асѣня II. Тука тѣзи мощи се пазили, поставени въ ракла, и всѣки боленъ, който се е доближавалъ

съ върха до тях, получавал е изцъряване. Следъ прѣвземането на града отъ турцитѣ моштите били непросени отъ Срацимира, Видинскиятъ владѣтелъ, занесени въ Видинъ, а отъ тамъ въ Сърбия и, най-послѣ, въ гр. Яшъ, гдѣто и сега се намиратъ. Джамията е почти четвъртината, отгорѣ кубелна. Отвжтрѣ е украсена съ арабески: по кубето и по стѣнитѣ ѝ има разноцвѣтни шарки и надписи — изрѣченія отъ Корана. До самата джамия се издигаше сравнително високо минаре, което не се отличаваше съ голѣма устойчивостъ: то често се събарѣше, навѣрно, подъ влиянието на земнитѣ трусове. Въ това срутуване на минарето българитѣ виждаха протестъ на Светицата, която не желае да се издига минаре тамъ, гдѣто сѣ лежели нейнитѣ мощи, както и признакъ, че скоро ще падне турското царство (вѣчното тѣхно блѣнуване). Подъ влиянието на това народно вѣрване минарето бѣ сринато слѣдъ освобождението на града отъ турцитѣ. И кубето, и минарето на джамията бѣха покрити съ крушунъ и отгорѣ се свършваха съ позлатени полумѣсечи, поставени на металически прѣти. Въ турско врѣме българинъ не можеше да се доближи до тази джамия; обаче тя, като сложена на високо мѣсто, отдалече се виждаше, както отъ всичкитѣ краища на града, тъй и отъ всички пѣтица за града. Гледането на тая църква—джамия подигаше управата въ всѣка българска душа противъ вѣковния тиранинъ, като караше всѣкого да иска да се освободи отъ положението на „*турски рая*“. Това възмущение, навѣрно, накара по-събуденитѣ младежи да прѣснатъ между народа при подготвянето му за възстанието прѣвъ 1876. год. *легендитѣ за главията и за заключената негѣста* въ олтаря на тази църква—джамия. Тѣзи двѣ легенди сѣ свързани една съ друга и се заключаватъ въ слѣдното: Когато Търново се шурнувало отъ турцитѣ на 17. юлий 1393. год. и въ града се прѣснала потресаемата вѣстъ, че турцитѣ влизатъ въ непристъпната крѣпостъ Хисаръ, въ царската църква се извършвало бракосъчетанието на единъ великожа отъ царски родъ съ една боярска дѣщеря. Нахлуването на турцитѣ въ непристъпната крѣпостъ извиква паника между свадбаритѣ и младоженцитѣ. Младоженецътъ сполучилъ да избѣгва изъ църквата, за да отиде на поста си срѣщу неприятеля; но, като видѣлъ безнадежното положение на крѣпостта, която била навсѣкждѣ овладана отъ турцитѣ, той грабва една главия отъ брѣстово дърво, забива я въ двора край църквата съ слѣднитѣ отчаяни думи: „*Когато израстне тази главия, тогава чакъ ще се възобнови Българското царство*“. Толкова

е била слаба вѣрата му за изпъждането на турцитѣ отъ Търново. Невѣстата пъкъ се затворила въ олтаря на църквата, гдѣто била намѣрена отъ турцитѣ и посѣчена. Нейниятъ духъ, обаче, облѣченъ въ булкинско облѣкло, на свѣтли дни (Коледа, Богоявление, Великденъ и Възнесение) се явявалъ прѣдъ царскитѣ врата на олтаря и викалъ: „Дойде врѣмето да ме освободите. Доста съмъ стояла петъ вѣка!“ — Тѣзи легенди тайно се шепнѣха отъ уста въ уста и произвеждаха своя ефектъ: младежитѣ се окуражаваха, записваха се за въстаници и се подготвѣха за успѣшна борба съ турцитѣ. На „раасждливитѣ младежи“ (а такива почти нѣмаше тогава) и на дѣцата се показваше голѣмиятъ брѣстъ, който е въ двора на джамията и който прѣдставляваше *лавнята*, нараснала сега въ голѣмо разкошно дърво. Това дърво въ дънера си днесъ прѣдставлява дебелина въ два човѣшки обхвата и на него днесъ има прикованъ надписъ: „Това дърво да се не бута“. Поставенето на надписа е било извикано отъ обстоятелството, че се намѣрили влосторници, които подъ прѣдлогъ да намѣрятъ имане въ дънера почнали да дѣлбаатъ дървото и да копатъ около него. До легендарния брѣстъ има сложенъ голѣмъ осмостѣненъ, красиво издѣланъ и издѣлбанъ камѣкъ, който се е пълнѣлъ отъ турцитѣ съ вода, която имъ служила за омиване прѣди влизане въ джамията на молитва. За камѣка — щерия, който, навѣрно, е римско издѣлие, се говорѣше, че е извадениятъ отъ църквата „купель“ (лакана). Слѣдъ освобождението на Търново, като се прѣгледа тази джамия и провѣриха нѣкои работи, видѣ се, че мѣсто въ джамията, което да отговаря на олтарь, нѣма; че самата сграда е построена въ мавритански стилъ; че джамията е разположена, както всички джамии, по посока отъ с. къмъ югъ, — а всичко това показва, че джамията е сложена върху мѣстото или върху основитѣ на царската църква. Турскиятъ надписъ, който е поставенъ въ вида надъ входнитѣ врата въ самата джамия, показва, че последната е била въздигната отъ нѣкой-си Али Ферузъ-бей въ 1435. година. Днесъ тази джамия е малко попрѣправена отъ военнитѣ власти, на които служи за складъ на амониции. — 2) *Джамията въ Долната махала*, наричана отъ българитѣ *джамията Св. Четиредесетъ мченици*, е сжщо забѣлжителна по своето историческо значение. Тя прѣдставляваше „теке“ — единъ видъ турски манастиръ, и се казваше между турцитѣ „*Теке джамиси*“. Въ нея бѣ спазено старото положение на църквата до 1860. год., когато нѣкой-си хаджи Юмеръ е прѣправилъ онази часть, която служи за църква (Вижъ плана на обр.

№ 10). Този турчинъ развадилъ сводовѣтъ на църквата, снелъ капителитѣ отъ каменитѣ стълбове, като ги сложилъ за бази на дървенитѣ стълбове прѣдъ сѣвѣрната стѣна, гдѣто отворилъ и врата за входа въ джамията. По този начинъ църквата била приспособена за джамия, като станала по-висока и по-свѣтла. Хаджи Юмеръ е искалъ да изхвърли и мраморнитѣ стълбове, но билъ спрянь отъ мюлесарифина. Западната частъ на църквата (притворътъ), който има малко-много готически стилъ, билъ прѣвѣрнатъ въ баня на „Шейха“, който сега наглеждалъ джамията. Входнитѣ врати на тази частъ били зазидени (обр. №10). Фрескитѣ бѣха покрити съ мазилка отъ варъ, обаче мраморниятъ стълбъ въ църквата съ Асѣновия надписъ и гранитниятъ съ Мортагоновия надписъ (обр. № 11) си останаха непожтнати. На нѣкои отъ другитѣ стълбове има драскотини съ турски души. Отдѣсно отъ входа на джамията (сега отлѣво на входа въ църквата) се намираше гробъ, отгорѣ на който имаше единъ и половина метъръ висока покривка, облѣчена въ зеленъ платъ съ желти ширити по края. Това е билъ гробътъ на нѣкой-си Махмудъ-Фехти, за който се казваше отъ турцитѣ, че прѣвзелъ града. Отстрани и надѣсно до джамията, къмъ стълбата за срѣдната частъ на сградата, се издигаше едно ниско минаре, което често се събарѣше и поправѣше и събарянето на което българитѣ пакъ своеобразно си обясняваха. Когато при една поправка сж разкопавали за по-здраво полагане основитѣ на минарето, изкопана била една гробница съ подземень входъ. Въ тази гробница сж били намѣрени мощитѣ на св. Илариона Моглински. Въ сжщата гробница, се разказваше, сж били погребвани български царе, царици и членове отъ царското сѣмейство. Когато българитѣ минаваха покрай тази църква — джамия, тѣ скритоъ се кръстѣха и се молѣха Богу по-скоро да имъ помогне да се избавятъ отъ турцитѣ. Описанитѣ двѣ джамии будѣха заспалия патриотизмъ въ душата на всѣки българинъ.

— 3) Крошумлиятъ джамия бѣ една отъ най-голѣмитѣ. Тази джамия която бѣ грамадно камено четвъртито здание, съ високо минаре (35—40 метра), се издигаше върху мѣстото, гдѣто сега се построи зданието на държавната мъжка гимназия. На всѣка стѣна тя имаше по три реда голѣми прозорци (разположени на етажи) и отгорѣ на зданието—издигнаго високо голѣмо кубе, сложено върху тия четири стѣни. Околоврѣстъ кубето бѣха наредени единъ до други голѣми прозорци. Както кубето, тѣй и минарето, бѣха покрити съ крушумъ. И едното, и другото се свършваха на върха си съ остриета, на които стърчаха

златни подумъсеци. Вжтрѣшността на джамията бѣ украсена съ арабески. Както въ нашитѣ църкви, и тука имаше единъ видъ притворъ и отдѣление за кадѣнитѣ въ видъ на балконъ, който се издигаше отвжтрѣ входа въ джамията. Входътъ за въ двора на джамията бѣ откъмъ улицата, която минава на сѣверъ покрай новопостроената гимназия. Надѣсно отъ двора, до самия пѣтъ, имаше гробища, украсени съ голѣми изписани съ позлата надгробни плочи и върху тѣхъ прави изпѣстрени съ надписи турски чалмалии паметници. Въ тѣзи гробища погребваха паши и заслужили турци. Посрѣдъ двора бѣха наредени едно до друго 7 чешми, на които турцитѣ извършваха своето омиване прѣди влизането си въ джамията. Въ сѣвероизточния жгълъ на двора се издигаше отдѣлна яка камена сграда съ двѣ голѣми стаи и подъ тѣхъ дълбока изба, които се заключваха съ голѣми куфари. Тука се съхраняваше една отъ голѣмитѣ турски библиотеки съ голѣмъ брой цѣнни книги, отъ които повечето въ хубава разкошна подвързия. По разказитѣ на турци, частъ отъ тѣзи книги сж били съ религиозно съдържание, частъ сж били съ историческо. Между послѣднитѣ е имало и такива, въ които сж били изложени събитията отъ самото завладѣване на Търново отъ турцитѣ до изгонването имъ отъ него. Тази библиотека се пазеше и уреждаше отъ особенъ ходжа, който се полагаше съ голѣма почитъ и уважение. Той се смяташе за ученъ турчинъ. Когато градътъ се прѣвзе отъ рускитѣ войски въ 1877. г., помѣщенiето на библиотеката, като турско, се разби, книгитѣ бѣха разграбени и разхвърлени по подоветѣ на джамията и улицата. Не се намѣри ни единъ българинъ или русинъ, който да тури рѣка на тази цѣнна за историята ни библиотека, и да я запази! Нѣколко седмици подъ редъ се изнасяха книги изъ това съкровище и, като турска, кжсаха се по улицата или се продаваха на бакалитѣ за овиване на пиперъ, маслини и др. Улицата отъ тази джамия до конака бѣше постлана съ хартии, изпѣстрени съ черни, червени и сини турски писмена. Крошумливата джамия трѣбваше да бѣде запазена отъ съсипване поради своя красивъ изгледъ, поради архитектурата си и като споменъ за господаруването на турцитѣ въ земята ни. — 4) Сарашката джамия (наредена тѣй, защото отъ двѣтѣ страни на улицата, която минаваше подъ нея за Хисара, бѣха наредени сарашкиѣ дюкени), освѣнъ съ голѣмината си, съ друго не обръщаше върху си внимание. Прѣвъ освободителната война тя послужи най-напрѣдъ за казарма на съставеното въ града българско опълчение, сетнѣ за помѣщение на плѣне-

нитѣ въ Балкана турски войници и, най-сетѣ, — за казарма на окупационнитѣ руски резервни войници. До тази джамия, на изтокъ, се издигаше кулата за градския часовникъ. И джамията, и кулата безцѣлно се съсипаха, за да разширятъ и така просторната турска махала, а градскиятъ часовникъ се окачи на камбанарията при църквата „Св. Никола“. Между тия двѣ джамии (Крушумлията и Сарашката), тамъ, гдѣто сега е дървената стѣлба, отдѣсно за хисарския пътъ, се намираще гроба на нѣкой си „Адилъ-баба“, когото турцитѣ много почитаха. Казватъ, че тука е била паднала отсѣчената глава на онзи жидъ, който бѣ прѣдалъ града Търново на турцитѣ. — 5) Джамията надъ Сръдната баня, въ двора на която бѣ погребенъ онзи юначенъ турчинъ, който пръвъ се билъ хвърлилъ въ крѣпостта Хисаръ при щурмуването му на 17. юлий 1393. год.

За голѣмината и формата на турскитѣ бейски кѣщи, наречени *конаци*, може да се сѣди по спазеното и до днесъ здание на Етхемъ-бея, което е притежание на града и врѣменно служи за помѣщение на мѣжката гимназия. Повечето отъ тия кѣщи, както и всички почти турски кѣщи, днесъ сж срутени.

Църкви въ града имаше 12 (11 православни и 1 арменогригориянска). Тѣ носятъ слѣднитѣ имена: 1) *Св. Марина*, въ Марнополската махала, въздигната на 17. юлий 1850. г. По-рано тукъ е имало църква. — 2) *Св. Кирилъ и Методий* (Св. Атанасъ), въздигната въ 1860.—61. г. съ протестационна цѣль противъ фанариотскитѣ владци. Църквата е била свършена на 4. септемврий 1861. г. и антимисана отъ свещеницитѣ попъ Петко (икономъ) и попъ Иванъ, понеже ктиторитѣ и приложницитѣ на храма не сж искали антмисъ отъ грѣцкия владика, Григорий Митилински. Освещението ѝ е станало чакъ на 4. октомврий 1872. год. отъ първия български владика въ града, Иларионъ Макариополски. Църквата има три храмови празника: Св. Кирилъ и Методий (11. май), Св. Атанасий (18. януарий) и Св. Апостоли Петъръ и Павелъ (29. юний). Подъ църквата има параклисъ Св. Димитрий. Майсторътъ на църквата е билъ Колю Фичето. На това мѣсто по-рано не е имало църква — 3) *Св. Никола*, въздигната на 1834.—36. год. по задѣгането на грѣцкия владика Илариона, онзи сѣщиятъ, който изгорилъ старата българска библиотека при Митрополията. Тази църква е най-голѣмата въ града. Майсторътъ ѝ е билъ нѣкой-си Оста-Велю отъ дрѣновски коляби. Тя има три храмови празника: Св. Николай чудотворецъ (6. декемврий), Св. Хараламъ

пий (10. февруарий) и Св. Иларионъ (21. октомврий). Последниятъ храмъ е установенъ въ честь на митрополита Илариона. По-рано на това мѣсто църква е нѣмало.—4) *Св. Константинъ и Елена*, въздигнатата на 1872.—73. год. по плана и подъ надзора на майстора Колю Фичето. Тя е една отъ най-свѣтливитѣ църкви. Има три храмови празника: Св. Константинъ и Елена (21. май), Св. Четиредесетъ мжченици (9. мартъ, въ честь на църквата, прѣвърната отъ турцитѣ въ джамия) и Св. Димитрий Солунски (26. октомврий). Подъ църквата има параклисъ Св. Архангелъ Михаилъ. Тази църква е въздигната, слѣдъ като бѣ съборена малката, тъмна и низка паянтова църква, която бѣ малко по-на изтокъ отъ сегашната. Въ артикаата на тази църква се намира гробътъ на покойния Погониански български владика, Панаретъ Рашевъ. Върху гроба му е въздигнатъ великолѣпенъ мраморенъ паметникъ, прѣдставещъ владиката въ черковно одѣяние и благославещъ.—5) *Св. Спасъ или Възнесение*, въздигната на 1858.—59. год. върху мѣстото на старата, малка и низка камена църква. Тази църква е наречена тъй за споменъ и въ честь на нѣкогашната съсипанна патриаршеска църква, нахоща се върху Хисара. Тя е съ три храмови празника: Св. Спасъ или Възнесение, Св. пророкъ Илия (20. юлий) и Три Светители (30. януарий). Подъ нея има малка църква—гробница. Тѣй като църквата Св. Спасъ е била близо до турския конакъ, била е наоколо заобиколена само съ турски къщи, които наскоро до освобождението сж били откупени отъ българи, прѣдполага се, че съсипаната църква, на мѣстото на която е въздигната сегашната, е била останала още отъ врѣмето на българското царство и е била частна църквица, — на нѣкой знатенъ болеринъ. Сегашната църква Св. Спасъ е забѣлжителна по своитѣ особености въ архитектурно отношение. Тя е най-солидно съзидааната църква.—6) *Св. Богородица* (Рождество Пр. Бог.), въздигната на 1844. год. на мѣстото на съществуещата още отъ българското царство низка, камена църква, която е била въ земята. Тя е подновена при съдѣйствието на турския управителъ (аенинъ) и при работението на калфитѣ отъ кожухарския еснафъ, поради което често е била именувана кожухарската църква. Тя е съ три храмови празника: Рождество Пр. Богородици (8. септемврий), Св. Пророкъ Илия (20. юлий) и Св. Спиридонъ (12. декемврий). Въ артикаата ѝ е погребенъ известниятъ Търновски митрополитъ Климентъ (В. Друмевъ), който въ новата ни история е игралъ роля и на книжовникъ, и на учителъ, и на владика, и на държавенъ мжжъ. Тука се

отслужи благодарственият молебенъ отъ духовенството при встъпването на освободителнитѣ войски въ града на 25. юний 1877. год., както и при пристигането въ града на 29. юний с. г. на Главнокомандувания рускитѣ войски, Н. И. Височество Николай Николаевичъ. Тука се черкува първиятъ ни князь Александръ Батембергъ, замѣстникътъ му, сега царствуещиятъ ни князь Н. Ц. В. Фердинандъ I. — самъ и съ о-Бозѣ почившата княгиня Мария-Луиза. — 7) *Успѣние Пр. Богородици*, въ Долна-махала, която е останала още отъ българското царство. Тя е камена църква, въ последно врѣме е измазана съ варъ отвънъ и отвътрѣ. Има само единъ храмовъ празникъ (15. августъ). Тази църква е била на дѣвическия манастиръ, съществуващъ въ врѣмето на последнитѣ български царе. Въ този манастиръ сж били положени мощитѣ на Св. Филотея, които сж били прѣнесени отъ царъ Калоянъ изъ Тракия, а сетитѣ, наскоро слѣдъ прѣвземането на града отъ турцитѣ, сжшитѣ мощи, заедно съ ония на Св. Петка, сж били прѣнесени въ Видинъ отъ пратеници на тамшния владѣтель Срацимира, Тука е била затворена първата жена на царъ Ивана Александра. Теодора, когато той рѣши да се ожени за еврейката. — 8) Митрополитската църква *Св. Апостоли Петъръ и Павелъ* (обр. № 12), единчката църква, останала въ най-запазено положение отъ врѣмето на българското царство. Прѣданието казва, че тука сж били вѣроломно избити ония 110 знатни граждани и болери, които замѣстникътъ на Челеби, турскиятъ военачалникъ, свикалъ въ църквата подъ прѣдлогъ, че ще се съвѣщава съ тѣхъ по важни обществени работи. Тази църква е малка, и съ храмовъ празникъ на 29. юний. Тя е забѣлжителна по своитѣ стари фрески, които тука сж най-добре запазени, както и съ капителитѣ на стълбоветѣ си (обр. № 13), които сж разнообразни и сж взети или отъ Месемврия, или отъ стария градъ Никюпъ. Въ дѣсната стѣна откъмъ олтаря има врата, прѣзъ която се влиза въ единъ коридоръ съ килийка въ стѣната, която е била напълнена съ книги, останали отъ врѣмето на българскитѣ царе. Вратата е била зазидана, за да се запазятъ книгитѣ въ скритата библиотека. Въ врѣме на фанариотскитѣ владци зазиданата врата била изнамѣрена, отворена и книгитѣ изгорени. Изгорилъ ги е владиката Иларионъ Митилински, който е билъ единъ хитъръ, лукавъ и подълъ човѣкъ. Той е умрѣлъ на 8. февруарий 1838. год. и гробътъ му се намира прѣдъ царскитѣ врата въ църквата. Въ надписа върху надгробната плоча владиката е нареченъ „Иларионъ Мудрий, архiereй Търновскій“. Нареченъ е тъй, види се, защото е клеветилъ, прѣслѣдвалъ и прѣда-

валъ българи на турската власть, на която е служилъ за агентинъ. Той е прѣдалъ на 1836. год. приготвяваното въ Плаковския манастиръ въстание. Народътъ твърдѣ много го мразѣлъ и, когато сж го погребвали, той го е изпращалъ съ клетви. На 1841. год., когато сж открили гроба, за да прибератъ коститѣ на владиката, за голѣмо удивление на присѣстващитѣ, намѣрили трупа му почернѣлъ, погрознѣлъ и страшенъ. Въ 1844. год., при второ откриване на гроба, трупътъ се показалъ още по-страшенъ. По църковнитѣ врати, които сж тучени, има ключки отъ брадви и ножове, направени отъ турцитѣ, когато сж искали да разбиватъ и обиратъ църквата. До самата църква и срѣщу нея сж пристройкиитѣ, които служатъ за помѣщение на митрополита и прислужнициитѣ му. Отдѣсно на църквата, въ двора, има кладенецъ, въ който на 24. августъ 1848. год. грѣцкиятъ владика Атанасий билъ намѣренъ удавенъ, отгдѣто го извадили и безъ опѣло погребали подъ единъ орѣхъ въ градината. Удавянето на владиката се тълкува двояко: а) че билъ удавенъ отъ българиитѣ, защото този день е щѣлъ да прѣдаде на турската власть единъ списѣкъ на българи, набѣдени въ бунтовничество; б) че самъ се удавилъ, защото билъ излѣгалъ правителството, че се готви бунтъ противъ държавата и, когато му поискали доказателства, той, понеже ги нѣмалъ, а пѣкъ за лѣжата и клеветата било наредено да бѣде обѣсенъ, прѣдпочелъ смъртъта прѣдъ позора. Отъ тази митрополия е билъ изгоненъ отъ народа и послѣдниятъ грѣцки владика Григорий, който на 18. мартъ 1867. г. избѣгалъ въ конака при управителя, а отъ тамъ въ с. Арбанаси, отгдѣто си заминалъ за Цариградъ при своитѣ братя-фанариоти. Въ ново врѣме, отъ тука е билъ отведенъ и покойниятъ български владика, Митрополигъ Климентъ, и откаранъ въ Петропавловския манастиръ при Лѣсковецъ, за да чака присѣдата си по поводъ държаното отъ него слово на Православната недѣля прѣзъ 1893. год. — 9) *Св. Димитрий Солунски*, която е въздигната въ 1186. год. отъ братята Асѣнь и Петъръ. Тази църква е била отъжтрѣ съ фрески, а отвѣнъ имала и има изгледъ, както ни показва обр. № 14. Тя е сега полусрутена и въ нея не се извършва никаква служба. До 1856. год. тя е била разкрита и полусрутенитѣ ѣ стѣни сж стърчали въ въздуха; но по-отсетѣи е била покрита отъ Табашкия еснафъ въ Долна-махала. Сжщиятъ еснафъ още въ 1843. г. бѣ оградилъ двора на църквата съ високи зидове. Въ двора има голѣми надгробни плочи, които стърчатъ издигнати подъ жгѣлъ отъ разни иманяри, що сж раз-

копавали гробовете за да търсят ичане. Въ църквата сега се пазят въ 19 сандъка (споредъ броя на църквите на Трапезица и Хисара) коститѣ, извадени отъ разкопанитѣ гробища на Трапезица и Хисара. Разглеждането на тази старина извиква свѣтли спомени отъ онзи величественъ моментъ, когато събраниятъ народъ въ двора на църквата и въ самата църква при рѣчта на Архиепископа Василия съ виковетѣ си: „Долу гърцитѣ!“ „Да живѣе българския царь Асѣнь и братъ му Петъръ“, е цѣпль въздуха и каралъ да треператъ византийскитѣ управници. Историята за въздигането на тая църква е слѣдната: Цѣла България отъ 1018. год. до 1186. год., сир. цѣли 168 години, се е намирала подъ властта на гърцитѣ. Българитѣ сж се теготѣли отъ чуждото иго и, накаръ да сж правили опити за отхвърлянето му, опититѣ излизали несполучливи. Отъ 1160. год. почватъ да се появяватъ въ Гръко-византийската държава бъркотии и нападения отъ съсѣднитѣ ѝ народи. Между населението се прѣснала шъла, че Св. великомъченикъ Димитрий Солунски напусналъ гърцитѣ и затуй държавата имъ страда отъ вътрѣшни бъркотии и отъ външни нашествия. Братята Асѣнь и Петъръ, които произхождали отъ рода на Гавриила, синътъ на славния български царь Самуила, използвали тази шъла Тѣ пъкъ отъ своя страна разпространили, че Св. Димитрий се прѣтвърлилъ къмъ българска страна. Едновременно съ прѣсването на тази радостна вѣстъ братята почнали съграждането на църквата въ честь на светията. Когато църквата била наградена и свършена, на осветяването ѝ били поканени народа и първенцитѣ му отъ разнитѣ мѣста на отечеството ни. Въ врѣме на службата Архиепископътъ Василий се обърналъ къмъ народа съ рѣчь, въ която казалъ, че Богъ чулъ молбитѣ на българския народъ, за да се освободятъ отъ гърцитѣ, и чрѣзъ него, посредствомъ видѣние, той му явява, че му иде на помощъ и че ще му поднови българското царство, като му поръчалъ да благослови за български царь Асѣня, съ когото ще бжде Богъ и чрѣзъ когото ще прослави българския скиптеръ. Тука Асѣнь верѣдъ възторженитѣ викове на народа, билъ облѣченъ въ царски одежди и провъзгласенъ за царь на българитѣ и гърцитѣ (обр. М 15). Веднага слѣдъ това били избити или изгонени отъ града гръцкитѣ управници и войска,—възстанието почнало и обхванало цѣлата страна. България слѣдъ двѣ годишна борба била очистена отъ гърцитѣ и въ 1188. год. станала наново свободна страна. — 10) *Св. Георги*, малка стара църквица, която е останала, навѣрно, отъ българското врѣме, а е била прѣправена на

1612. год. отъ благочестивитѣ Параскева и Ирина, гъркини отъ Цариградъ. Тя е съ храмовъ празникъ на 23. априлъ. До освобождението ни отъ турцитѣ и малко по-сетѣ въ нея се служаше, но сега служба не се извършва, защото зданието грови опасностъ. — 11) *Св. Параскева*, която сѣщо е стара и малка църквица. Въ нея служба не се извършва. И тя е отъ старо врѣме и е поправена, понеже фрескитѣ ѝ сѣ измазани съ варъ. Последнитѣ петъ църкви сѣ въ Долната махала, а първитѣ шестъ въ горнитѣ махали на града. 12) Армено-григориянската църква се намира въ горната махала, на с. отъ църквата Св. Богородица. Тя е малка църквица, „Св. Богородица“, която много търновчани не знаятъ поради скритостта ѝ. Тази църква съществува отъ незапомнени врѣмена. До освобождението въ нея се извършваше служба, понеже имаше въ града свещеникъ и нѣколко арменци. Сега служба тамъ се не извършва. Двороветѣ на всички църкви бѣха адраво оградени, защото въ тѣхъ до освобождението ни ставаше погребването на мъртъвцитѣ.

Да присѣтствувагъ на църковната служба гражданитѣ се викаха чрѣзъ *кликачъ*, който съ тояга въ рѣка чукаше отъ врата на врата, кликаше (викаше) и канѣше кѣщнитѣ да отиватъ на литургия. По-сетѣ, къмъ 1850. г., сѣ били направени въ църковнитѣ дворове високи покриви (клепалници), на които били окачени дървени дъски, а слѣдъ врѣме и желѣзни четвъртити пѣрти, на които съ чукчета се чукаше (клепеше) за извѣстяване врѣмената на службата. Къмъ 1872. г. се окачи и камбана на новата църква Св. Кирилъ и Методий. Отъ тогава насетѣ бързо се съдобиха съ камбани и нѣкои отъ другитѣ църкви. Дървенитѣ клепалници се замѣниха съ високи камбанарии.

Въ църквитѣ се извършваше службата на грѣцки, която малцина разбираха. Отъ 1844. г. се почна въ нѣкои църкви да се пѣе на едната страна по грѣцки, на другата по български. Слѣдъ изгонването на грѣцкия владика редовно почна да се чете и служи по славянски въ всички черкови.

Турски училища имаше при нѣкои отъ джамнитѣ. Тѣ бѣха смѣсени и въ тѣхъ се прѣподаваше само турски езикъ, на който дѣцата се учеха да четатъ и пишатъ, както и папагалски да четатъ откъслечи отъ Корана. Имаше и двѣ духовни училища — медресета, за подготвяне на ходжи. *Български училища* въ града е нѣмало до 1831. година. Гражданитѣ се гърчеха, като се считали простакъ всѣкого, който говори български. Често се срѣщаха писма и смѣтки, писани съ български

думи, но съ гръцка азбука. Не се знае, кога е билъ изхвърленъ българскиятъ езикъ отъ употребление. Въ 1640. г. въ Търново се е говорѣло само по гръцки, като да е билъ градътъ гръцки. *Молтке*, който придружавалъ султанъ Махмуда въ пътуването му по неговата държава, като дошелъ въ Търново на 19. май 1837. год., пише слѣдъ туй, че неговата *гръцка* квартира била много весела. Отъ монастыря св. Прѣображение се е далъ тласакътъ за въстановяването на българския езикъ въ Търново. Отъ този монастырь на 1831. год. билъ поставенъ въ града нѣкой-си Димитръ Куцниятъ отъ Дръново, за да учи дѣцата по български. За училище му служела частна къща. Въ какъо врѣме той билъ учителъ на стотина дѣца. Събирането на ученици около българския даскалъ не се харесало на гръцкия владика и по настояване на послѣдния въ 1832. год. било открито добръ уредено гръцко училище, въ което се прѣподавало по Ланкастерската метода. До това врѣме за училища сж служили келнитѣ и метоситѣ, гдѣто се е обучавало на гръцки. Гръцкото училище се изпълнило съ ученици—момчета и момичета. По прилѣга на това училище били отворени гръцки училища и въ околнитѣ градове и паланки. Въ 1834. год. за български учителъ е билъ условенъ нѣкой-си абаджи Стойко, но и той не можалъ да конкурира на гръцкото училище; ималъ само около 60 ученици. Едвамъ на 15. мартъ 1839. год. при църквата Св. Никола се нарежда и открива българско училище отъ настоятелитѣ при църквата. Условенъ билъ за учителъ нѣкой-си Петко Николовъ, който прѣвъ почналъ тука да обучава по Ланкастерската метода. Това училище крѣло до 1846. год., но отъ тогава насетѣ то силно намалѣвало: числото на ученицитѣ му нараствало, а това на гръцкото—намалѣвало. Антагонизмътъ между ученицитѣ отъ гръцкото и българското училища е билъ голѣмъ. Ученицитѣ били насѣсквани отъ учителитѣ си едни срѣщу други. Въ 1859. г. до толкова били наострени ученицитѣ отъ гръцкото училище къмъ ученицитѣ отъ българското, щото пѣрвитѣ го-нѣли вторитѣ съ камъни по улицитѣ.

Въ 1845. г. било открито дѣвическо училище, което постепенно нарастваше. Освобождението завари града чисто български съ петокласно мъжко училище и съ трикласно дѣвическо.

На 22. юний 1869. г. се състави отъ мъжетѣ читалище „Надежда“, въ което младежитѣ се събираха да се саморазвиватъ и гдѣто се разглеждаха разни народополезни въпроси. Сжщата година на 8. септемврий женитѣ уредиха женско благотѣлно дружество „Радост“,

което си постави за цел да помага на бедни ученици при градските училища и бедни вдовици и сирачета, както и да отвори съ време едно стопанско училище. Главна инициаторка за откриването на това дружество бѣ гражданката Евгения П. Кисимова (обр. М 19/1.). Дружеството „Радостъ“ групира около себе си младитѣ интелигентни жени и дѣвойкитѣ, както и ония отъ по-старитѣ, у които любовта къмъ своето, къмъ българското, отдавна бѣ оарѣла. По народни работи женското дружество вземаше инициативата тамъ, гдѣто мъжетѣ не можаха да боравятъ. Освобождението завари дружеството съ единъ капиталъ отъ 72285 гроша (14457 лева).

Градътъ почти по равно бѣ населенъ само съ българи и турци. Числото на жителитѣ му възлизаше около 26000. Въ него е било сѣдалището на управителя, който се е казвалъ „войвода“, „аенинъ“ и, по-късно, „мюесарифинъ“. Положението на гражданитѣ — турци и българи, въ време на войводитѣ е било много несигурно, понеже господари на страната сж били еничаритѣ, които сж тероризирали населението съ тъй наречената „Зинала стѣна“ (по турски „Икѣк-канара“), която се намира на дѣсния брѣгъ на р. Янтра, тъкмо срѣщу „Хисара“, на около 300—400 метра отъ ю.—источния край на града, подъ шосето за с. Шереметя. Откъмъ шосето стѣната не се забѣлѣва: вижда се само горната полегата къмъ рѣката повърхнинна, отъ която е отцѣпната стѣната, що веѣ. Чрѣвъ подхлъзване или гласване човѣкъ, надникналъ въ каменливата пропасть между стѣната и общия масивъ, неосѣтно може да се катурне въ пропастьта. Откъмъ Янтра тя прѣдставлява отвѣсна джговидна стѣна, висока 30—40 метра, съ голѣмъ входъ въ пропастьта. Пропастьта е отрупана съ голѣми четвъртити блокове, които образуватъ разнообразни ходове и отдѣления, обрасли съ разни трѣви и храсте. Цѣпнатината има дължина отъ 100—150 мет., а ширината ѣ е отъ 5—15 мет. Камъкътъ на стѣната е желтъ, съ сиво-пепелявъ цвѣтъ и е глинесто-варовитъ. Цѣпниятъ масивъ на скалата лежи върху глина, която отъ подземнитѣ и надземнитѣ води постепенно се е омекчавала и бавно изживала, тъй че съ течение на врѣмето подъ скалата се образувала сѣ по-голѣма и по-голѣма куфина—единъ видъ пещера, скалата останала безъ подпора и подъ влиянието на тежестта си откъснала се е отъ общия масивъ, та е образувала по този начинъ „Зиналата стѣна“. Зиналата стѣна въ време на еничаритѣ въ Турция (прѣди повече отъ 100 години) е нѣмала този широкъ входъ, като сегашния, а виѣсто него е имала само едни

душки, прѣз които едваж сж можели да се провиратъ кучетата. Името „Зинала стѣна“ („Икѣк-канара“), произнесено отъ нѣкой еничаринъ, навиквало е страхъ и трепетъ у всѣкого. То е било страшилище, и изъ народа за тази стѣна се е носелъ слухъ, че отъ устата на скалата ѝ се отивало въ пѣкьла (ада). Въ този пѣкьлъ еничаритѣ сж тласвали и хвърляли всѣкого, когото сж искали да прѣнахнатъ отъ свѣта, слѣдъ като сж го ограбвали. Сгромолясаниятъ е ставалъ на пита и съ своя трупъ е служилъ за добра храна на кучетата — по онова врѣме единичкитѣ гости на Зиналата стѣна. Днесъ „Зиналата стѣна“ прѣдставлява интересъ само за естественика и любителя на природата, който тука ще види хубаво разрушителното влияние на водата, както и нѣколко видове растения, които обичатъ усойното мѣсто. За туриста тя прѣдставлява интересъ по своитѣ отдѣления и ходове, както и по своето минало.

Поминакътъ на населението (турско и българско) е билъ въ занаятитѣ и въ търговия. Силно бѣха развити слѣднитѣ занаяти: кожухарскитѣ, *табашикитѣ*, *папукчийскитѣ*, абаджийскитѣ, чофаджийскитѣ, терзийскитѣ, мутафчийскитѣ, казанджийскитѣ, *ковашникитѣ*, *сарашникитѣ*, бояджийскитѣ, семерджийскитѣ, *сапунджийскитѣ*, *камукчийскитѣ*, *подвързашикитѣ* и др. Подчеркнатитѣ занаяти се работѣха отъ турци и отъ българи. Господаритѣ и работниците (майсторитѣ и калфитѣ) отъ единъ занаятъ образуваха единъ видъ общество (еснафъ), което се ръководѣше отъ изборенъ управителенъ съвѣтъ (*лонжа*). Въ лонжитѣ се уреждаха работитѣ на еснафа и въ тѣхъ се е признавало правото на калфитѣ да бждатъ майстори, когато покажатъ, че сж изучили занаята и че иматъ достатъчно събрани пари, за да откриятъ дюкенъ. Прилежнитѣ и по-малко заможнитѣ майстори се вкрѣпѣж и поддържаха отъ цѣлия еснафъ. Еснафитѣ даваха помощи за църквитѣ и училищата. Занаятчиитѣ отъ единъ занаятъ работѣха на опрѣдѣлени мѣста въ града, като имаха дюкенитѣ и работилницитѣ си групирани. По тази причина мѣстата и улицитѣ въ града не се опрѣдѣлѣха другояче, освѣнъ съ имената: „абаджийската чаршия“, „кожухарскитѣ ханъ“ (гдѣто се помѣщаваха работниците на кожухаритѣ), „сарашката чаршия“, „папукчийската чаршия“, „казанджийскитѣ мегданъ“ (около който бѣха наредени казанджийскитѣ работилници и дюкени), „турскитѣ табахани“ и т. н. Произведенитѣ стоки се консумираха, освѣнъ въ града и окръга, и въ много

отъ градоветѣ на турската империя, за гдѣто се изпращаха съ конски товари или съ кола.

Търговия се въртѣше, освѣнъ съ произведенитѣ отъ еснафитѣ стоки, още съ стоки колониялни и манифактурни. Търново бѣше стоварище на тѣзи стоки отсамъ Балкана, и отъ тука тѣхъ ги разпращаха въ близкитѣ и въ по-далечни градове. Търновски търговски кжщи съ сношаваха съ подобни кжщи въ Цариградъ, Виена, Лондонъ, Липиска и др., гдѣто нѣкои имаха и свои клонове.

Търговци отъ други градове се срѣщаха въ всеко врѣме. Тѣ се спираха въ ханищата, които носѣха и типични имена: габровски ханъ, дрѣновски ханъ, чухутски ханъ (гдѣто слизаха еврентѣ—търговци), арнаутски ханъ (гдѣто слизаха търговци албанци, анадолици—лазоветѣ, и изобщо мюсюлмани), и др. За селенитѣ отъ близкитѣ паланки и села за паварни дни прѣзъ седмицата бѣха наредени петѣкъ и сѣбота.

По край занаятитѣ си гражданитѣ отъ двата пола се занимаваха съ лозарство, копринарство и такачество на платна и шеяци. Цѣлата околностъ на града бѣ покрита съ разкошни лозя, които даваха богатъ плодъ. Всека кжща си имаше виното, прачинената ракия и разнитѣ други произведения отъ сока на гроздето. Бубарството бѣ силно развито. Никоя домакиня прѣзъ годината не изпущаше случая да получи стотина гроша отъ пашкули. Фабрицитѣ на Сарафиди и на Карагѣзовоглу (обр. № 20./1.), край града, свидѣтелствуватъ за цвѣтущото състояние на копринарството въ турско врѣме. Въ дома си всеко сѣмейство имаше станъ и принадлежноститѣ му къмъ него за такане на платна или на шеяци. Лѣтѣ поленитѣ край чешмитѣ вѣнъ отъ града се покриваха съ платна, изложени за бѣляне на слънцето.

Въ *жилищно отношение* градътъ не бѣ поставенъ добръ. Болнитѣ се лѣкуваха отъ баби или разни „билери“. Често тежко болнитѣ прибѣгваха и до турскитѣ ходжи, за да имъ четатъ молитви или да имъ вържатъ „моски“ за отстранение на болеститѣ. Едвамъ въ навечерието на освободителната война въ града се откриха една-две аптеки и се установиха единъ-двама дипломирани доктори, които почнаха да лѣкуватъ хората по правилата на науката. Обществена или частна болница нѣмаше. Градътъ бѣ мръсенъ, съ кални улици, по които често се срѣщаха и налѣгали кучета, особено по улицитѣ въ турскитѣ махали. Жителитѣ му се снабдѣваха съ вода за проливане главно отъ рѣката, а за пиени отъ чешми, остатѣци отъ които и днесъ се виждатъ тукъ-тамъ изъ града. Чешмитѣ бѣха недостатѣчни и често

водата имъ биваше омърсавана поради шупливитѣ прѣстени кюнци. За къпане имаше бани, разположени въ турската махала и по течението на рѣката. Тѣ бѣха три; именно: Башъ-хамамъ (Главната баня), за която се приказва по прѣданіе, че била църква (обр. № 21./1.); тя е най-големъта и най-удобната баня; Срѣдната баня, която е съ отделение за мъже и за жени, и Мостенската баня, която е при Турския мостъ. Първата бѣ частна баня, а послѣднитѣ двѣ. — градски.

Турцитѣ напустнаха града между 20.—24. юний 1877. година. Когато се прѣсна слухътъ, че рускитѣ войски сж на пътъ за Търново, турскитѣ сѣмейства избѣгаха съ най-необходимитѣ си домашни принадлежности, като оставиха всичкото си имане на произвола на съдбата. На 25. юний 1877. година въ града имаше само турска войска отъ 1500—2000 души. Градътъ се намираше въ разпореждането на отречени отъ турския паша български доброволни стражари, които бѣха оригинално въоръжени. Този сжщия день избѣгалитѣ турци имаха намѣрение да заведатъ женитѣ и дѣцата си въ Товлука, на по-безопасно мѣсто, да се върнатъ въ града, да го ограбятъ, а българското население да изколятъ. Тѣхниятъ планъ бѣ схванатъ отъ българитѣ и затуй между послѣднитѣ владѣеше голѣмъ страхъ. Нѣколко по-смѣли търновци явиха на рускитѣ войски плана на турцитѣ. На 2 часа слѣдъ пладне на 25. юний с. г. рускиятъ авангардъ се отзова на „Орловия връхъ“ (Карталъ-байръ), постави два топа и почна да стрѣля въ турската войска, която се бѣ укрѣпила съ своитѣ четире топове въ табията надъ Светата гора. Стрѣлянето отъ двѣтъ страни се продължи два часа, докато се подбиха двата турски топа. Слѣдъ това донеситѣ казаци прѣгизаха Янтра при „Бѣлянка“ и се нахвърлиха на турската табия. Турскитѣ войници въ безпорядкъ избѣгаха по шосето Кесарево—Шуменъ, като оставѣха по пътя си всичко, само и само да си спасятъ живота. Въ 4 часа слѣдъ пладне камбанитѣ възвѣстиха на гражданитѣ влизането на руситѣ въ града. Мало и голѣмо излѣзе да ги срѣща. Прѣдъ конака се бѣха събрали и дѣца, и мъже, които съ сияещи отъ радостъ лица гледаха на рускитѣ полководци и тѣхната свита, като си късаха и хвърлѣха отъ главитѣ умразнитѣ турски фесове. По цѣлата главна улица отъ единия край на българската махала до другия бѣха наредени чебури и котли съ вино, сирене и хлѣбове, които се раздаваха на пристигналитѣ освободителни войски. Отъ този день Търново стана свободенъ български градъ. Озлобенитѣ отъ петвѣковното турско потисничество граждани се впуснаха въ тур-

скиѣ махали, почнаха да разбиватъ къщи и дюкени, и да грабятъ и разхвърлятъ турскитѣ имоти. Повече отъ една седмица безспирно се продължи този грабежъ, къмъ който съчувствено се отнаѣха и рускитѣ войски. Това бѣ периодътъ на междоцарствието. Пристигането на българското опълчение въ града на 27. юний, както и на Главнокомандущия на рускитѣ войски, Н. И. В. князь Николай Николаевичъ, който бѣ тържествено посрѣщнатъ на 30. юний, даде новъ обратъ на работитѣ. Гражданитѣ се опомниха и взеха да се занимаватъ подъ ръководството на руситѣ съ нареждането на административни и съдебни власти, които да се грижатъ за запазване обществ. редъ и спокойствие въ града. Започна се новъ животъ.

3. Сегашно Търново. — Отъ 25. юний 1877. год., откакъ градътъ стана свободенъ, последниятъ почна да намѣнява своя изгледъ. Обезлюденитѣ турски махали отначало правѣха грозно впечатление съ своитѣ ограбени и опустошени къщи. По-сетнѣ, прѣзъ есента, когато градътъ се прѣпълни съ бѣжанци—българи отъ Южна България, гонени отъ свирѣпитѣ Сюлейманъ-пашови орди, къщитѣ на тѣзи махали се прѣпълниха съ хора, и цѣлиятъ градъ изглеждаше български. Голѣмитѣ турски къщи—конацитѣ, бѣха прѣвърнати или въ казарми, или въ болнични отдѣления. Турскитѣ дюкени, които до това врѣме грозно зѣха и при духането на вѣтъра зловѣщо трополѣха съ капациѣ си, въ кжео врѣме се окупираха отъ мъжката половина на „бѣжанцитѣ“, и се прѣвърнаха въ кръчми, бакалници и кафенета, добръ посѣщавани главно отъ войници. Солиднитѣ джамии бѣха напълнени съ амониици на руската армия или бѣха прѣвърнати въ казарми. Марното-поле бѣ отрупано съ грамадни складове отъ сухари и други храни за войската, както и съ разнокалиберни топове, направлявани отъ тука по разни пѣтища, споредъ нуждата. По улицитѣ на града денемъ и нощемъ имаше необикновено движение на граждани, военни, коля и др. До 25. декемврий 1877. год. Търново съ най-близкитѣ си околности прѣдставляваше единъ воененъ лагеръ. Търговията му прѣзъ този кжсъ периодъ бѣ извънредно оживена и достигна до такава степенъ, до каквато никога не е достигала. Многого народъ отъ войници и бѣжанци, повечето отъ които бѣха само консуматори на продуктитѣ отъ първа до последна необходимостъ, извика силно поскъпване на всичко, но най-много на хлѣба, брашното, виното и колониялнитѣ стоки (килограмъ захаръ се продаваше 4—5 лева). Човѣкъ въ това врѣме лесно забогатѣваше, понеже печалба имаше навсѣкъждѣ и въ всичко: паритѣ, може да се каже, се пилѣха по

улицитѣ отъ страна на рускитѣ интенданти и офицери. Съ настѣпването на зимата, която бѣ сурова и продължителна, въ града се почувствува голѣма нужда отъ дърва. Тази нужда войницитѣ и бѣжанцитѣ скоро удовлетвориха, като почнаха да сѣкатъ, най-напрѣдъ, овошнитѣ дървета изъ турскитѣ дворове и изъ лозята на града, и, по-късно, да сѣбарятъ и турскитѣ кѣщи: въ едната страна на кѣщата живѣеха, а въ другата сѣбарѣха, за да се грѣятъ. Фразата на руския слѣдатель: „Ломай братушка, ето турецкое!“ скоро се усвои отъ всички българи — бѣжанци и мѣстни граждани, и празнитѣ турски кѣщи, числото на които къмъ края на зимата, съ възвръщането на бѣжанцитѣ по мѣстата имъ, ставаше сѣ по-голѣмо, почнаха една слѣдъ друга да се сѣбарятъ и дървета имъ да се прѣнася въ българскитѣ махали на разпродаване.

Дордѣто настѣпи лѣтото на 1878. год., по-голѣмата частъ отъ турскитѣ кѣщи бѣха сѣборени и, когато, слѣдъ сключването на Берлинския договоръ (1. юлий 1878. год.), мѣстнитѣ турци почнаха да се завръщатъ въ града, тѣ завариха само стѣнитѣ и зидоветѣ на сградитѣ си. Запазени останаха малко кѣщи и то тѣзи, въ които се бѣха занесли да живѣятъ бездомни граждани и които отсетнѣ послѣднитѣ откупиха отъ турцитѣ. Празнитѣ джамии още прѣвъ врѣме на войната бѣха срутени, а ония, които служаха за складове, тѣхъ срутиха слѣдъ войната подъ разни прѣдлози. Останаха само три джамии въ турската махала, която сега се ограничи само отвѣдъ турския мостъ, гдѣто се прибраха да живѣятъ и ония отъ турцитѣ, които слѣдъ освобождението на България пожелаха да останатъ български граждани. Запази се поради мѣстоположението си и джамията на „Баждарлъкъ“. Тази джамия, сѣборена по-късно за разширение улицитѣ, послужи на покойния Л. Каравеловъ за помѣщение на печатницата му въ Търново — първата печатница въ града (1878. год.). Джамията пъкъ въ Долната махала (Теке джемиси) отново се прѣвърна въ църква, като се освети на 9. мартъ 1878. год. По този случай при входа въ двора на църквата, надъ покрива на послѣдната, е поставена бѣла мраморна плоча съ слѣдния надписъ:

„Този храмъ е създаденъ въ името на светитѣ четъридесетъ мѣченици въ 1230 год. подиръ Р. Хр. отъ Българския царъ Иоанна Аспъня II за споменъ на неговата побѣда надъ турцитѣ.

„Обрѣнатъ въ джамия при заемането на Търново отъ тур-

цѣтъ, а освободенъ на 25. юніа 1877. год. при дохождането на нашитѣ освободители руситѣ“.

Хисарѣтъ съвсѣмъ се оголи отъ турски кѣщи, които се съси- паха. Въ другитѣ турски махали на мѣстото на срутенитѣ кѣщи се из- дигнаха тукъ-тамъ нови български кѣщи и турската половина на гра- да доби този изгледъ, въ какъвто я виждаме днесъ. Заселенитѣ въ турскитѣ махали българи, за да иматъ наблизо църква, приспособиха за такава турското медресе въ сегашната „Турска махала“. Така на- годената църква нарекоха: „Храмъ Св. Троица, Св. мжч. Мина и Бла- говѣщение“. Тази църква се освети на 19. юлій 1881. год. На мѣс- тото на турската кадийница се издигна зданието на читалището „На- дежда“; малко по-надолу отъ него по пѣтя за турския мостъ се на- прави *протестанска* църква, а на югъ отъ тази — единъ турски конакъ се приспособи за *католическа* църква. Въ българскитѣ махали, за раз- ширение на улицитѣ, нѣкои кѣщи се събориха, а много се и рѣзаха за изправяне кривитѣ главни улици. Градѣтъ бѣ отпущнатъ да се разширява на западъ. На мѣстото на „Дараджитѣ“ се издигна памет- никъ за споменъ на загиналитѣ за българската свобода въстаници (обр. № 22./1.). На мѣстото на „Шеркетя“ се издигна зданието на дѣ- вическата гимназия, а наредъ съ нея, малко кѣмъ западъ, се уреди разкошна градска градина, въ която днесъ се издига доста широкъ и красивъ павилионъ (обр. № 23.), приспособенъ за бюфетъ и подслонъ на гражданитѣ прѣвъ врѣме на разходкитѣ имъ. Пространството между градината и Паметника, надъ Паметника, както и онова, оградено отъ пѣтищата между Долнитѣ и Горнитѣ порти на града, се застрои съ кѣщи — създаде се новата частъ на града. Върху мѣстото на тур- ския лагеръ се построиха четири голѣми казарми за двата квартируещи въ града полка (18. и 20. п.). На една отъ тераситѣ на източния склонъ отъ Орловия върхъ (Карталъ-баиръ) се издигна зданието на държавната първокласна болница.

Съ тия постройки у частъ отъ гражданитѣ се яви единъ видъ же- лание да се изнесе градѣтъ на равнището, на Марно-поле, като забравиха, че Търново е хубаво и привлѣкателно именно съ своитѣ урви и съ завои- тѣ на р. Янтра около тѣзи урви. Като слѣдствие отъ това желание се яви прокарването на шосето прѣвъ Св. гора и на моста, съединяващъ послѣдната съ Марното-поле, а по-късно — и напавата на ж.-пѣт- ната станция на Бѣляка — малко далечко отъ града. Като противо- вѣсъ на това желание, което бѣ на гражданитѣ отъ горнитѣ махали (горненци), яви се у гражданитѣ отъ другитѣ махали (долненци) про-

тивно желание — да се задържи градът на старото си място, и за удовлетворение на последните зданията за мъжката гимназия се построи върху мястото, гдето бѣ Крошумлият джамия и постройките около нея.

За сега, споредъ изработения планъ на града, последниятъ се задържа вече въ придобититѣ си чѣрти, но разправията между „горненци“ и „долненци“ съществува и тя всѣкога ще се проявява, щомъ се подигне въпросъ за построяване на нѣкое обществено градско или държавно здание. Тѣзи разправии ще прѣстанатъ само, когато се построи новъ мостъ, който да съединява „Носа“ („Боруна“) на Св. гора съ Баждарлъкъ.

Градътъ въ сегашно време брой номерирани сгради всичко 3120, заедно съ сградитѣ, които се намиратъ и въ лозята.

Споредъ *числото на жителитѣ* си сегашното Търново заема 20. място въ Княжеството, а второ място въ Търновския окръгъ (първото е на гр. Свищовъ, който брой 13408 ж.). Какъ се е движило населението на града отъ освобождението до днесъ, показватъ ни долнитѣ числа, взети отъ статистиката по прѣброяване на население-то. Градътъ е показалъ:

на 1880. г.	5871	мъже,	5376	жени,	всичко	11247	души ;
„ 1887. „	5873	„	5441	„	„	11314	„
„ 1892. „	6805	„	5754	„	„	12559	„
„ 1900. „	6695	„	5970	„	„	12665	„
„ 1905. „	6203	„	5968	„	„	12171	„

Даденитѣ числа показватъ, че населението на Търново твърдѣ малко се е намѣнявало. Увеличението прѣзъ петилѣтieto 1887.—1892. год. съ 1245 души повече е станало, безъ съмнѣние, отъ дохождането на единия отъ двата квартируещи въ града полкове. Намалението пъкъ прѣзъ последното петилѣтие (1900.—1905. г.) съ 494 души се обяснява съ врѣмешното разпущане на войницитѣ за прѣзъ коледнитѣ празници въ края на 1905. г. Незначителното увеличение въ числото на Търновскитѣ жители прѣзъ първото 25-лѣтие се обяснява съ туй, че цѣли сѣмейства или отдѣлни тѣхни членове постепенно сж се населили главно въ София, Русе, Варна и др., както и съ туй, че повечето отъ младежатѣ, щомъ излѣзатъ отъ Търново, по едни или по други причини, не се възвръщатъ вече въ родния си градъ.

Отъ резултатитѣ по прѣброяване населението въ Княжеството *прѣзъ 1900. год.* се вижда, че гр. Търново съ 12665 души е ималъ **2803 домакинства**, отъ които 28 колективни (19 дом. войници, 1265

души; 2 — полицейска стража, 10 д.; 1 — държавна болница, 67 д.; 1 — окръженъ затворъ, 137 д.; 1 — полицейски затворъ, 3 д.; 1 — пожарна команда, 6 д.; 1 — дѣвически пансионъ, 19 д.; 2 — мотехи, 3 д.), а останалитѣ сж:

съ по 1 члена 314 домакинства;				съ по 8 члена 122 домакинства;			
"	"	2	386	"	"	9	49
"	"	3	455	"	"	10	12
"	"	4	475	"	"	11	9
"	"	5	435	"	"	12	2
"	"	6	310	"	"	13	1
"	"	7	205	"			

Правни жители, сир. такива, които по една или по друга причина сж привързани къмъ общината и иматъ постоянното си мѣстожителство въ Търново, се броятъ

мжже 5640, жени 5937, всичко 11577 души.

Всичкитѣ жители на града, споредъ статистиката за 1900. г., се разпрѣдѣлятъ, както слѣдва:

I. По мѣсторождение:

1. Родени въ Търново	мжже 3743,	жени 4266,	всичко 8009
2. " " Търн. община	" 8,	" 14,	" 22
3. " въ др. общ. на Търн. окол.	" 447,	" 540,	" 987
4. " " " окол. " " окр.	" 713,	" 637,	" 1350
5. " " " окр. на Княжеството	" 1467,	" 409,	" 1876
Всичко родени въ Княжеството	" 6378,	" 5866,	" 12244
6. Родени въ Турция	" 229,	" 23,	" 252
7. " въ други държави	" 88,	" 81,	" 169

Всичко мжже 6695, жени 5970, всичко 12665

II. По матеренъ езикъ и народностъ:

1. Български езикъ, българи	м. 6087, ж. 5541, вс. 11628
2. Други славянски езици, др. славяни	" 37, " 33, " 70
3. Турски езикъ, турци	" 417, " 331, " 748
4. Гръцки езикъ, гърци и 1 каракачанинъ	" 22, " 8, " 30
5. Албански езикъ, арнаути	" 14, " —, " 14
6. Цигани	" 21, " 2, " 23
7. Еврейски (шпаниолски) ез, евреи	" 11, " 6, " 17
8. Арменски езикъ, арменци	" 48, " 5, " 52
9. Други неславянски езици	" 39, " 44, " 83

Всичко м. 6695, ж. 5970, вс. 12665

III. По поданство:

1. Българско	м. 6457, ж. 5907, вс. 12364
2. Турско	" 174, " 5, " 179
3. Друго	" 64, " 58, " 122

Всичко м. 6695, ж. 5970, вс. 12665

IV. По вероизповѣданіе:

1. Источно-православни	м. 6130, ж. 5565, вс. 11695
2. Католици	" 45, " 44, " 89
3. Протестанти	" 18, " 18, " 36
4. Армено-григорианци	" 39, " 4, " 43
5. Мохамедани	" 448, " 333, " 781
6. Иранитяни	" 11, " 6, " 17
7. Свободомислещи	" 4, " —, " 4

Всичко м. 6695, ж. 5970, вс. 12665

V. По грамотностъ:

1. Грамотни:	българи	м. 4397, ж. 2724, вс. 7121
	турци	" 56, " 12, " 68
	други народности	" 99, " 62, " 161

Всичко м. 4552, ж. 2798, вс. 7350

2. Неграмотни:	българи	м. 1690, ж. 2817, вс. 4507
	турци	" 361, " 319, " 680
	други народности	" 92, " 36, " 128

Всичко м. 2143, ж. 3172, вс. 5315

VI. По професии:

1) Експлоатация на земната повърхност (земледѣлие, риболовство и др.)	245 д.
2) Добиване минерални вещества (мини, кариери и др.)	26 "
3) Индустрия (текстилни произведения, мехови, кожи, дърводѣлство, металургия, керамика, облъкло и др.)	3691 "
4) Сѣобщение и прѣнасяне (рѣчно, сухопѣтно, желѣзно-пѣтно, пощи, телеграфи и телефони)	686 "
5) Търговия (банки, кредитни учрѣждения, търговия съ разни прѣдмети и др.)	1898 "
6) Държавна сила (сухопѣтни войски, полиция и жандармерия)	1503 "
7) Администрация	524 "
8) Свободни професии (духовенство, правосѣдие, лѣкари, учители и др.)	1290 "
9) Живущи отъ приходитѣ си	657 "
10) Домашна работа	737 "
11) Неточно опредѣлени професии	916 "
12) Непродуктивни и неизвѣстни професии	492 "

Всичко 12665 д.

Търговията на града е значително отпаднала сравнително съ оная въ турско време. Търговците, които по-рано имаха магазини въ града, поради намаляване на търговските имъ операции, прѣнесоха се въ Русе, Варна или София. Много отъ по-раншинѣ магазини, които се пълнѣха съ манифактурни, колониялни прѣдмети и др. стоки, се затвориха, и сега тѣ сж прѣвърнати или въ кръчми, или въ ябълкарски дюкени. Цѣли редици отъ дюкени (чершии) изчезнаха. Занаятѣ и тѣ сжщо значително отпаднаха, а нѣкой други се изгубиха, понеже се измѣниха потребитѣ на хората — отъ една страна, а отъ друга, слѣдъ освобождението даде се право да се откриватъ занаятчийски и други дюкени въ всѣко село и паланка. Това послѣдно обстоятелство съвсѣмъ съсипа търговията въ града, голѣма частъ отъ която по-рано ставаше съ селенитѣ отъ околнитѣ паланки и села.

Въ Търново се внасятъ главно прѣдмети за домашна потребба и хранителни продукти. Изнасятъ се брашна, сурови кожи, сушено месо (пастърма) и сужукъ, бира, печени пашкули, и разни видове фидета и макарони.

Брашна, които биватъ разни качества, се произвеждатъ въ новопостроенитѣ турбинни воденици въ землището на гр. Търново и на близкитѣ около него села по р. Ятра. Брашната, освѣтнъ въ града, се продаватъ и въ цѣла С. България, дори въ Цариградъ. — *Бира* въ количество 10000 хектолитра годишно се произвежда въ фабриката на Никола х. Славчовъ & С-іе, находяща се въ мѣстността „Мармарлия“ (обр. М. 20./2). Тя се консумира, освѣтнъ въ града и окръга, и въ нѣкои други окръзи на С. България. Бирата се приготвява отъ първокачествени ечемици и отъ най-хубавата край града вода. Отличава се съ много приятенъ вкусъ и съ пивкостъ. Край фабриката има хубаво уредена градина съ буфетъ. — Сушеното месо — *сужукъ* и *пастърма*, се приготвява въ градската скотобойна (салхана). Чисто месо (сушено и за касаницитѣ) отъ скотобойната ежегодно се изнася отъ 800000 — 1000000 килограма. Скотобойната е построена слѣдъ освобождението споредъ хигиеническитѣ изисквания. Тя се намира въ „Дервенето“ край р. Ятра. — *Фидета* и *макарони* се приготвяватъ въ фабриката на Ангелъ Поповъ, която се намира въ землището на с. Килифарево. Тѣзи фидета и макарони по качество стоятъ по-горѣ отъ чуждестраннитѣ, затуй иматъ широкъ пазаръ и конкуриратъ на всѣкждѣ изъ цѣлото Княжество. — *Пашкулитѣ* се прѣчисватъ и пекатъ въ фабриката, известна подъ името „Сарафидова“, находяща се въ лозята по шосето

за Севлиево. Тази пашкулена фабрика, както и бившата Карагйозова, която е на шосето за Габрово (обр. № 20./1.) съществуват още от турско време и свидетелствуват за процътяването на бубарството въ града още отдавна. Сега бубарството пакъ се провдига и въ скоро време, когато достигнатъ голѣмина постѣтитъ въ голѣмо количество чернички, то ще почне да дава наново хубавъ приходъ на гражданитъ. Въ последно време ежегодно отъ града се изнасятъ за Франция печени пашкули около 50000 килограма на стойностъ 500000 лева. Самиятъ градъ сурови пашкули дава твърдѣ малко. Цѣната на суровитъ пашкули се колебае между 2'80 лева до 3'20 лева. — *Кожитъ* се изнасятъ или съвсѣмъ сурови, или изработени отъ табацитъ на мешини и гйонове.

За улеснение на търговцитъ отъ града и окръга въ Търново има двѣ главни кредитни учреждения: клонъ отъ Българската народна банка и клонъ отъ Земледѣлската банка. Освѣнъ това, има и 4 — 5 частни кредитни учреждения, които се занимаватъ главно съ покупка и продажба на пари, както и двѣ търговско-акционерни дружества: кундураджийското „Братска обичъ“ и кръчмарското „Успѣхъ“.

Въ *жилищно* отношение градътъ е поставенъ много по-добрѣ отколкото въ турско време. Прѣмахнаха се старитъ чешми съ хаинитъ и сж направени нови, металически, съ пружини. Водата чрѣзъ желѣзни кюнци се събира въ резервуаръ и отъ тамъ по желѣзни тръби се разпраща по чешмитъ въ разнитъ части на града. Тя е достатъчна за пиене, но недостатъчна за всички домашни нужди. Недостигътъ се попълва отъ водата на Янтра. За прѣмахване каловетъ отъ улицитъ взематъ се мѣрки за постилането имъ съ правилни четвъртити камъни, съ каквито една частъ отъ главната улица е вече постлана. Гробищата, които до освобождението бѣха въ града, при всѣка църква, наредиха се внѣ отъ града, задъ Марнополската махала. За лѣкуване на болнитъ, освѣнъ добрѣ уредената държавна болница, която отъ самото начало се е ползувала и продължава да се ползува съ добро реноме, има и градска амбулатория съ единъ лѣкаръ, единъ фелдшеръ и 2 акушерки. Въ града има 16 лѣкари: 5 лѣкари при държавната болница, градски 1, окръженъ и околийски лѣкари 2, лѣкаритъ при мъжката и дѣвическата гимназии 2, военни 3 и на частна практика 3 лѣкари. Аптеки има една държавна при болницата и три частни, които сж добрѣ уредени. За ползуване съ чистъ въздухъ на открито служи, освѣнъ градската градина съ своя хубавъ павилионъ и буфетъ (обр. № 23.), още Св. гора, която се планира и ще стане единъ хубавъ паркъ — „Стам-

боловъ“, както и лозята, въ които има издигнати къщи — „колиби“, много отъ които сж твърдѣ красиви. Въ три отъ тѣзи колиби Н. Ц. В. Князътъ прѣкара прѣзъ 1893. год. първия мѣсецъ слѣдъ оженването си.

Въ *просвѣтително* отношение сегашното Търново твърдѣ много е напреднало въ сравнение съ опова въ турско врѣме. Има 4 печатници, нѣколко книжарници, шесть основни училища, двѣ държавни гимназии (мжжка и дѣвическа) и нѣколко дружества. *Основните училища* сж по махали и носятъ слѣдните имена: 1) Петъръ Дапковъ — въ Марно-поле; 2) Иосифъ I. — въ махала Св. Кирилъ и Методий; 3) Митрополитъ Панаретъ — при църквата Св. Константинъ и Елена; 4) Братя Евстатиеви Паница — при църквата Св. Богородица; 5) Никола Михайловски — въ Турската махала и 6) Иларионъ Макариополски — въ Асѣновата махала. Числото на записанитѣ дѣца прѣзъ 1905./906. учебна година е било 1155 ученици (584 момчета и 571 дѣвойчета), разпрѣдѣлени въ I. отдѣление (съ 7 паралелки) 307 ученика (157 м. и 150 д.), въ II. отд. (съ 6 паралелки) 269 ученика (128 м. и 141 д.), въ III. отдѣление (съ 6 паралелки) 350 ученика (159 м. и 151 д.), въ IV. отдѣление (съ 5 паралелки) 269 ученика (140 м. и 129 д.). Обучението се води отъ 27 учители (18 учителки и 9 учители). За издръжка на основнитѣ училища градската община разходва 16390 лева. — *Мжжката гимназия* наречена „Св. Кирилъ“, е била уредена въ началото на 1880./81. год., както гласи златниятъ надписъ върху мраморната плоча, поставена при дирекцията на гимназията: „Тая гимназия Сяятаю Кирила се учреди на 20 септемврия 1880 година, съгласно съ дневника на Ефорията въ Букурещъ и е снабдена съ средства за поддържане чрѣзъ застъпничеството на почившиятъ нѣйни застъпители, живещи въ Букурещъ:

Михаилъ Нифаловъ, родомъ отъ Тетевенъ, по застъпничеството му отъ 1855 год.

Силвестръ Пеневъ, отъ Габрово, по застъпничеството му отъ 1863 година.

Нозма Тричковъ, отъ Вратца, по застъпничеството му отъ 1868 година.

Еширопията на тая гимназия, движима отъ дълбока благодарностъ, и въ името на ученицитѣ, които се учатъ и ще се учатъ въ нея, постави тая табла за вѣчнъ споменъ.

Ефори покойни: Христо Георгиевъ, Д-ръ П. Протичъ, Д-ръ

Н. Василиади и Паскал Кантарджиевъ; живи: Митрополитъ Полюниански и Панаретъ Рашевъ, Езлогий Георгиевъ, Д-ръ Атанасовичъ и Е. Станковичъ.

Въ началото на 1885./86. учебна година е билъ откритъ VII. класъ при гимназията, и отъ тази година послѣдната става вече пълно срѣдно учебно заведение. Пръвъ зрѣлостенъ изпитъ въ гимназията билъ произведенъ въ края на учебната 1886./87. год., на който изпитъ се явили само двама абитурненти. Въ началото на 1888./89. учебна година гимназията стана държавна, каквато е и до днесъ. Пръвъ учебната 1905./906. година е имала 34 души прѣподаватели (съ директора), отъ които 10 първостепени (съ директора), 7 второстепени, 4 третостепени, 6 врѣменноновоназначени, 6 волнонаемни и 1 учитель-лѣкаръ. Записани сж били всичко 650 ученика, отъ които 645 българи, 1 гъркъ, 1 нѣмецъ, 1 италиянецъ и 2 евреи; тѣ сж били разпрѣдѣлени на класове тѣй: I. класъ (съ 4 паралелки) 151 ученици, II. класъ (съ 3 паралелки) 122 ученици, III. класъ (съ 3 паралелки) 101 ученици, IV. класъ (съ 3 паралелки) 117 ученици, V. класъ (съ 2 паралелки) 63 ученици, VI. класъ (съ 2 паралелки) 51 ученици, VII. класъ (съ 2 паралелки) 45 ученици. Въ края на годината сж минали въ по-горенъ класъ 195 ученици, останали да повтарятъ класа 139 ученици, да държатъ поправителенъ изпитъ 196 ученици, неправилни изпитъ 5, напустнали по разни причини училището 77. Зрѣлостни свидѣтелства въ края на годината сж получили 23 абитурненти. Библиотеката и кабинетитѣ на гимназията сж богати съ книги и помагала, както слѣдва:

по физика	362 пом. за	8822 л.;	по ржчн. раб.	352 пом. за	440 л.;
" химия	391 " "	2590 " "	рисување	842 " "	2493 "
" математика	113 " "	664 " "	краснописъ	7 " "	57 "
" естеств. истор.	1857 " "	3502 " "	учил. амбул.	73 " "	422 "
по истор. и геогр.	264 " "	1793 " "	учит. библ.	2711 " "	18320 "
" гимнастика	312 " "	1306 " "	ученишк.	2600 " "	9000 "

За издържането на гимназията държавата е разходвала 121797·82 лв. Въ края на годината фондоветѣ сж били: за подпомагане бѣдни ученици 22460·58 лева, за помагала и книги — 508·20 лв., за поощрение на учители и ученици — 2886·70 лв. Гимназията за сега се помѣщава въ нѣколко здания—частни кжщи. За въ бждещето ще се помѣщава въ голѣмо равкотно здание, нарочно строено за цѣльта. На обр. *М* 24./2 се вижда фасадътъ на това здание. — *Дъвическата гимназия* е държавна

от 1. ноемврий 1879. год. На тази дата Търновското III-класно дъвическо училище се преименува на държавна петокласна дъвическа гимназия. Първата учебна година 1879./80. гимназията е имала 94 ученички, разпрѣдѣлени на три класа. Въ края на 1882./83. учебна година се произведе първиятъ зрѣлостенъ изпитъ съ V-класнитѣ ученички, а въ края на 1888./89. учебна година по нареждане отъ Министерството гимназията стана шестокласна и, като такава, съществува до края на 1899./900. учебна година. Отъ началото на 1901./902. учебна година гимназията стана пълно сръдно дъвическо заведение съ седемъ класа и съ двѣ отдѣления — педагогическо и общообразователно, каквото е и днесъ. За въ бъдеще, съгласно новото законоположение, гимназията ще бжде само общообразователна. Прѣзъ учебната 1905.—906. г. е имала 31 прѣподаватели (съ директора) — 22 учители и 9 учителки, отъ които 10 първостепени (съ директора), 6 второстепени, 2 третостепени, 3 врѣменно-новоназначени, 10 волнонаемни. Записани сж били всички 596 ученички, отъ които 595 българки и 1 чехкиня. По класове ученичкитѣ сж били разпрѣдѣлени тѣй: I. класъ (съ 3 паралелки) 125 ученички, II. класъ (съ 3 паралелки) 104 ученички, III. класъ (съ 2 паралелки) 71 ученички, IV. класъ (съ 2 паралелки) 74 ученички, V. класъ (съ 2 паралелки) 79 ученички, VI. педагогически класъ (съ 2 паралелки) 54 ученички, VII педагогически класъ (съ 2 паралелки) 70 ученички, VI. общообразователенъ класъ 10 ученички, VII. общообразователенъ класъ 9 ученички. Въ края на учебната година сж минали въ по-горенъ класъ 236 ученички, останали въ сжщия класъ 80 ученички, да държатъ поправителенъ изпитъ 166, неправилни изпитъ 6 ученички, напустнали по разни причини 31 ученички. Зрѣлостни свидѣтелства въ края на годината сж получили 7 абитуриентки отъ общообразователния отдѣлъ и 59 абит. отъ педагогическия отдѣлъ. Учебни пособия гимназията има достатъчно по разнитѣ специалности, както и богата библиотека съ цѣнни книги. За издържане на гимназията държавата разходва 102837·15 лева. За подпомагане на бѣдни ученици гимназията въ края на учебната година е имала на разположение 9977·76 лева. Гимназията си има свое здание за помѣщение, което е на два етажа съ 4 малки и съ 18 голѣми стап (обр. № 24/1), ала, като не строено по поръчка на вѣщи хора, то е съ голѣми недостатѣци, които сега постепенно се отстраняватъ чрѣзъ ремонтъ. Зданието струва около 100000 лева и е недостатъчно да побере всички ученички. Държавата бива принудена да наема и частно здание.

Турцитѣ въ града иматъ едно основно училище и едно двукласно съ 4. прѣподаватели.

Въ града сѣществуватъ слѣднитѣ дружества: 1) Читалище „Надежда“; 2) Женско благотворително дружество „Радость“; 3) Туристско дружество „Трапезица“; 4) Гимнастическо дружество „Юнакъ“. 5) Археологическо дружество „Трапезица“; 6) Музикално дружество „Струна“; 7) Есперантско дружество „Limo“, 8) Колоездачно дружество и 9) Дружество на Червения кръстъ. Първитѣ двѣ дружества сѣ най стари, тѣ продължаватъ сѣществуването си отъ турско врѣме (стр. 31.—32.) и сѣ много спомогнали за развитието на гражданитѣ и отъ двата пола. Останалитѣ дружества сѣ нови и нѣкой отъ тѣхъ още не сѣ закрѣпнали.

Читалището „Надежда“ има за цѣль: умственото и нравственото развитие на членовѣтѣ му и въобще на другитѣ граждани и възбуждането на общественя животъ. Къмъ тѣзи главна цѣль има и втора: развитието на естетическия вкусъ у гражданитѣ. То изникна по общата инициатива на младежитѣ въ турско врѣме и първоначално е броило 70 члена, които сѣ подарили по 60 и 100 гроша. Първитѣ инициатори на читалището сѣ: Тодоръ Шишковъ, Анастасъ Симеоновъ, Петръ Василевъ Гюмишевъ, Никола П. Икономовъ, Стефанъ х. Пенчевъ, П. п. Димовъ и Давидъ х. Пенковъ. Тия лица сѣ влизали въ първото настоятелство на читалището. Читалището е открито на 22. юний 1869. година. Помѣщавало се е съ кирия въ частни аѣдангя. Имало е скромна библиотека и читалня, за които сѣ получавани съврѣменнитѣ български вѣстници и списания. Слѣдъ освобождението книгитѣ на библиотеката му значително се увеличиа, а читалнята се сдоба, освѣтъ съ български вѣстници и списания, още съ много руски и нѣколко нѣмски и френски. Читалището е сѣществувало и сѣществува днесъ на дружествени начала — съ членски вносове. Всѣкой може да бѣде неговъ членъ дѣйствителенъ, който плаща мѣсечно по 1 левъ. Има още членове *почетни*, които се провъзгласяватъ въ главното годишно събрание на членовѣтѣ, и *благодѣтели*, които се провъзгласяватъ отъ настоятелството. Н. Ц. Височество, царствующиятъ ни Князь, е почетенъ прѣдседателъ. Почетни членове читалището брои 6 и благодѣтели 6. Въ 1885./86. година то си построи собствено аѣдание, благодарение на грижитѣ и настояванията на членовѣтѣ: Ст. Стамболовъ, Илия Симеоновъ, К. Тулешковъ, Д. Атанасовъ и М. Рачевъ. Мѣстото, върху което е построено аѣданието, е подарено отъ общ. управление. Това аѣдание, опѣнено за

60356 лева, има дългъ, който за сега е 12400 лева. Дългътъ е къмъ Търновската земеделска банка съ годишно погашение 600 лева, като се изплаща и припадащата се лихва. То има единъ твърдъ голъмъ театраленъ салонъ съ богатъ гардеробъ на сума 15000 лв. и мобилировка за 10000 лева; има зала за читалня и стая за библиотека. Въ читалнята се получаватъ 16 български вѣстници, 1 руски, 1 френски, и списания: 26 български, 4 руски, 2 френски и 1 нѣмско. Ежедневно тя се посѣщава отъ 40 — 60 души, прѣимуществено чиновници, учители и ученици. Библиотеката брой 4290 екз. книги, оцѣнени за 27000 лева. Годишно се взематъ за прочитъ вѣпъ отъ библиотеката около 3000 екз. На първо мѣсто се чете белетристика, списания, и др. Полазуватъ се отъ книгитѣ само членове, съгласно устава на читалището. Въ читалищния салонъ се даватъ балове, концерти, прѣдставления, държатъ се научни и политически сказки. Дѣлата на читалището се водятъ отъ изборно настоятелство, което служи безплатно. Бюджетътъ на читалището за 1906/907. година възлиза на 8282'62 лева. Зданието на читалището е историческо. На 1886. г. (окт. — ноем.) и на 1887. г. (юний, юлий и августъ) въ него ставаха засѣданията на III. велико народно събрание по избирането на князъ слѣдъ абдикирането на князъ Александра. Тука стана първиятъ изборъ на Валдемара, Датскиятъ принцъ, който не прие да заеме вакантния български прѣстолъ, а сегитъ — и на Н. Ц. Височество, сега царствующиятъ Князъ Фердинандъ. Последниятъ слѣдъ дохождането си въ България тука положи на 2. августъ 1887. г. тържествено кѣтва за вѣрно служене на народа и за пазене на конституцията. Въ сѣщото здание ставаха засѣданията на IV. велико народно събрание прѣзъ мѣсець май 1903. год. по измѣнението нѣкой членове отъ конституцията за улесняване оженването на княза. Въ тази зала стана прѣдставянето на царскитѣ младоженци, Княза и Княгинята, прѣдъ прѣдставителитѣ на народа. Тука въ публично засѣдание на сѣда се разгледа прѣзъ м. юлий 1903. г. процесътъ на Митрополита Климента по обвинението му въ подстрекателство на народа къмъ правителството.

Женското благотворително дружество „Радость“ има за цѣль: а) да помага на неджави и неспособни за работа лица и на бѣдни ученици въ мѣстнитѣ градски училища; б) да се грижи за поддържането и усъвършенствуването на Стопанското училище; в) да се грижи за умственото и нравственото повдигане на женския полъ въобще, и г) да си уреди библиотека и читалня. Въ време на война дружество-

то помага на „Червения кръст“. Дружеството, което е уредено още отъ турско време по инициативата на нѣкои по-събудени граждани на чело съ г-жа Кисимова (стр. 32.), е твърдѣ много спомогнало съ поддръжката си за уреждането на дѣвическитѣ училища въ града въ турско време и за уреждането на сегашната дѣвическа гимназия до прѣваръщането ѝ въ държавна. На 1. септемврий 1898. год. дружеството отвори и Стопанско училище „Трудолюбие“, което е съ двѣгодишенъ курсъ по шевъ на горни и долни дрехи. Училището е съ 3 учителки и 89 ученички: 27 по отдѣла за бѣли дрехи и 62 по отдѣла за горни дрехи. Дружеството въ края на 1906. год. имаше наличенъ капиталъ 27363·25 лева, даденъ подъ лихва. Приходътъ му е 6184·96 лева, а разходътъ — 6339·85 лева.

Туристското дружество „Трапезица“ е основано прѣзъ 1902. г. То има за цѣль да приучва младежъта къмъ близки и далечни разходки изъ околността на града и другадѣ изъ отечеството ни, като я запознава и съ красотитѣ на послѣдното. Освѣтяъ това, то се грижи и за разхубавяването на града и околността му. Дружеството брой 80 членове отъ двата пола и съ разни професии. Членоветѣ плащатъ годишно по 6 лева. Излети се правятъ годишно сръдно отъ 8—12. Дружеството, за да улесни прѣзъ ваканцитѣ прѣстояването въ града на външни ученици, наредило е при училището „Братия Евстатиеви Паница“ *безплатна ученишка спалня* съ 25 легла. Спалнята съществува отъ лѣтото на 1905. г. и е бивала добръ посѣщавана. — Гимнастическото дружество „Търновски юнакъ“ е основано на 1897. година и има 158 юнаци (63 — дѣйствителни, 27 — свободни, 16 — юпоши и 52 дѣца). — Археологическото дружество има за цѣль да събира стари цѣнни прѣдмети, както и да се грижи за запазването на старинитѣ въ града и около него. То брой около 30 члена. Възобновено е прѣзъ 1905. год., но проявява слаба дѣйность: живѣе, колкото да не надѣхне. — Музикалното дружество „Струна“ е основано на 1904. г. и има за цѣль да развие между членоветѣ си музикалното изкуство, а между гражданитѣ любовь къмъ музиката. То брой около 30 члена, има добръ нареденъ струненъ оркестъръ, развива се правилно, крѣпне и оркестърътъ му е почналъ вече да дебютира. — Есперантското дружество е основано въ 1906. г. и брой около 50 члена. То има за цѣль да разпространява между гражданитѣ международния езикъ. — Колоездачното дружество брой около 40 члена.

Държавни здания, освѣтъ на финансовото управление и зданията на деѣтъ гимназии, други въ града нѣма. Казармитѣ сж построени отъ окръжния съвѣтъ и сж дадени на Военното министерство. Общината притежава нѣколко здания, но отъ тѣхъ по голѣмината си обръща внимание Градскитѣ домъ. Въ това здание се помѣщаватъ : 1) Окръжното управление, 2) Окръжниятъ съвѣтъ, 3) Окръжниятъ съдъ съ прокурорския паркетъ, съ нотариуса, съ съдебнитѣ слѣдователи и съдебнитѣ пристави, 4) Деѣтъ мирови сѣдилища (първо и второ) и 5) Общинското управление. Държавнитѣ учрѣждения за помѣщаване въ зданието плащатъ на Градската община годишенъ наемъ 12860 лева. Градскитѣ домъ е забѣлжителенъ съ своя планъ въ архитектурно отношение, макаръ да не е строенъ отъ специалистъ инженеръ: майсторътъ му е извѣстниятъ Колю Фичето. Това здание е най-голѣмото въ града, издигнато е на 3 етажъ откъмъ сѣверъ и на 4 етажъ откъмъ югъ. Долнитѣ два етажъ сж въ земята, а горнитѣ два сж надъ земята. Въ двата горни етажъ има 37 стаи, заети съ поменатитѣ по-горѣ учрѣждения, а другитѣ два долни етажъ иматъ 18 стаи (по 9 на етажъ) само къмъ южната страна. Стаитѣ на долнитѣ етажъ служатъ за складове на полицейската стража или за работилници на затворницитѣ. Зданието е оцѣнено за 300000 лева. То е историческо, защото въ него слѣдъ освобождението ни се извършиха важни актове : 1) Тука при встъпването на освободителнитѣ руски войски въ града търновскитѣ първенци посрѣщнаха военачалницитѣ имъ съ „добрѣ дошли“; 2) Въ него се прѣсѣдадоха турскитѣ учрѣждения въ български, слѣдъ като минаха фазата на руското губерньско управление; 3) На 10. февруарий 1879. год., всрѣдъ голѣмо тържество отъ народа, въ присѣдственото на прѣдставители отъ всички европейски държави, тука се откри отъ руския комисаръ, князь Дондуковъ-Корсаковъ, Учрѣдителното народно събрание, което заседава по-вече отъ 2 мѣсеца (отъ 10. II.—16. IV.), като написа основния законъ на Княжеството—Търновската конституция; 4) на 17. априлъ с. г. въ това здание се събра Първото велико народно събрание, свикано за избирање князь на освободената България, като избра за такъвъ Александра Батембергъ; 5) На 27. юний с. г. прѣдъ прѣдставителитѣ за Първото велико народно събрание, въ присѣдственото на дипломатическото тѣло и на народа, първоизбранныятъ князь Александъръ произнесе на български тържествено клетвата, прѣдвидена отъ Конституцията, слѣдъ което закри Първото велико народно събрание; 6) На 27. юний 1884. г. тука бѣха свика-

ни прѣдставителитѣ отъ Четвъртото обикновено народно събрание на извънредна сесия, за провѣрка на изборитѣ и за да закрѣпятъ въ страната едно трайно управление слѣдъ прѣмахването на пълномощията; 7) На 6. септемврий 1885. г. въ това здание покойнитѣ държавни мѣже, Стамболовъ и Каравеловъ, взеха рѣшение да се признае отъ българското правителство провъзгласеното съединение на Ю. България съ Сѣверна за свѣршенъ фактъ; 8) Слѣдъ позорната дата, 9. августъ 1886. г., Стамболовъ, подкрѣпенъ отъ приятелитѣ си, съ които се съвѣщаваше въ това здание, обяви се противъ свалянето на князь Александра отъ българския прѣстолъ и, като прѣдседателъ на народното събрание, се постави на чело на народа и на войската противъ извършения прѣвратъ, обяви отстранителитѣ на князь Александра за прѣстѣпници, отново възвѣрна на прѣстола изгонения отъ България князь, като възстанови по този начинъ честта на народа и на младата българска войска. На това здание гражданитѣ гледатъ като на светиня. Външнитѣ (проходящи) лица съ интересъ го спомождаатъ и разглеждатъ. — На 18. декемврий 1906 г., въ 4 часа сутрината това здание, нечаяно какъ, се запали и въ продължение на 2—3 часа изгорѣ заедно съ всички мобили, книжа и архиви на учрѣжденията, които се помѣщаваша тука. Загубитѣ сж възчислени на повече отъ 3000000 лева. Изгорѣха съ архивата на общинското управление и много цѣнни за града книжа.

Градското общинско управление, което се грижи за прѣуспѣването на града, както и за посрѣщане нуждитѣ му, разполага съ бюджетъ, който за 1907. год. е утвѣрденъ, както слѣдва:

I. Редовенъ приходъ . . лева 253880.50.

„ разходъ . . „ 244422.68.

Иалишкъ . . „ 9457.82.

II. Извънреденъ приходъ . . лева 117594.22.

„ разходъ . . „ 127052.04.

Недостигъ . . „ 9457.82.

При този бюджетъ общината има да погасява дългове: 1) 450000 лева къмъ Б. Н. Б. въ срокъ отъ 30 години, считанъ отъ 1893. год.; 2) 70000 лева къмъ сжщата банка за 24 години, считанъ отъ 1906. г.; 3) 30000 лева за 30 години, считанъ отъ 1907. г., и 4) 15000 лева за 30 години, който скоро ще се склучи. Двата послѣдни заема сж за постройка на училища. Срѣщу този дългъ гр. община ежегодно плаща лихви и погашение 49567 лева.

Сегашниятъ градъ сѣ още не може да се освободи отъ финансовията на турски градъ, макаръ да разполага съ такъвъ голѣмъ бюджетъ отъ 371474.72 лева и да сж се изминали отъ освобождението му 30 години. За да добие Търново изгледъ на модеренъ европейски градъ, изисква се отъ гражданитѣ правилно разбиране на градскитѣ интереси, спазване на общъ планъ по застрояването и въ уреждането на града отъ всѣки общински съвѣтъ — сегашенъ и бъдещи, като при това интереситѣ на града се поставятъ винаги по-горѣ отъ личнитѣ и партйни интереси.

Отъ 8. октомврий 1900. год. сегашното Търново е въ близко съобщение съ Дунава чрѣзъ ж.-п. линия Русе-Търново. При града Горна-Орѣховица тази линия се свързва съ централната ж.-п. линия, която съединява столицата съ морето при Варна. За въ бъдеще строещата се линия Търново-Борушица ще свърже града и съ линиитѣ въ Южна България. За линиията Търново-Русе сж прокарани подъ града два тунела — № 1. подъ Св.-гора и № 2. подъ центъра на сажия градъ Търново.

III. Исторически прѣгледъ на Търново.

Търново е исторически градъ и съ значение не само за търновци, но и за цѣлия български народъ. И въ старата, и въ новата история на България този градъ е игралъ важни политически роли. Въ историята името на града почва да се споменува едвамъ къмъ края на XII. вѣкъ, когато отъ Търново, слѣдъ като България прѣстои подъ гръцкото иго цѣли 168 години (1018.—1186. г.), се даде тласъка за отхвърлянето на това иго и за възстановяването на Българското царство при братята Асѣнъ и Петъръ (стр. 29.). България като се освободи отъ гърцитѣ, гр. Търново бѣ избранъ за столица и столица си остана до завладѣването му отъ турцитѣ (1393. г.). Повече отъ два вѣка (207 години) старинитѣ на този градъ сж били нѣмъ свидѣтели на разни народни тържества, на сваляне и качване на царе, често подъ влиянието на гръцки интриги, на дворцови драми, повечето пжти пагубни за държавата, и на злощастията, които сполетѣха столицата и цѣлото царство отъ нашествието на турцитѣ. Историята на Второто българско царство е и история на гр. Търново. Прѣдъ видъ на това тука само ще споменемъ имената на царетѣ и овѣзи

моменти отъ историята на тѣхното царуване, които иматъ значение повече за Търново и които сж въ свръзка съ сега съществуващитѣ остатъци отъ старинитѣ.

Въ Търново сж господарували три династии — Асѣновцитѣ, Тертеровцитѣ и Шашмановцитѣ.

а. *Династията на Асѣновцитѣ (1186. — 1258. г.).*

1. Отъ 1186. — 1196. г. царували *Асѣнь I.* (обр. *М* 15.) и братъ му *Тодоръ*, нареченъ *Петъръ*. Тѣзи сж основателитѣ на Второто българско царство, наречено още Търновско. Асѣнь е билъ безстрашенъ и воинственъ, а Петъръ — дипломатъ. Въ 1194. г., когато Асѣнь прѣвзелъ отъ гърцитѣ гр. София, взелъ мощитѣ на Св. Ивана Рилски, съ голѣмо тържество ги донелъ въ Търново и на слѣдната година ги положилъ въ нарочно построената църква Св. Иванъ Рилски на Трапезица (вижъ плана на Трапезица). На 1195. г. въ двореца си на Трапезица Асѣнь I. билъ убитъ отъ болерина Иванко, подбутнатъ отъ грѣцкия военачалникъ — севастократорътъ Исакъ Комнинъ, който живѣлъ плѣнникъ въ Търново. На слѣдната година билъ убитъ и Петъръ, който замѣстилъ брата си Асѣня.

2. Отъ 1196. — 1207. г. царувалъ третиятъ братъ на Асѣня I. — *Калоянъ*. Въ неговото царуване е дошелъ въ Търново на 15. октомврий 1204. г. изпратениятъ отъ папата кардиналъ *Лъвъ*, който билъ тържествено посрѣщанъ. На 7. ноемврий с. г. този кардиналъ посветилъ архиепископа *Василия* за *примасъ* на българската църква, а на слѣдния день — *Архангеловъ* день, коронясалъ въ църквата Св. *Димитрий* *Калояна* за *кралъ на българитѣ*, като му положилъ царската корона, вржчилъ му скиптеръ и знаме съ образа на Св. *Петра* и му далъ право да сѣче пари съ своя образъ. На 14. априль 1205. г., при рѣшителната битка на *Калояна* съ латинцитѣ при *Одрина*, латинскиятъ императоръ *Балдуинъ* (*Графъ Балдуинъ Фландърскій*) билъ взетъ въ плѣнъ, доведенъ въ Търново и хвърленъ въ тъмница (*Балдуиновата кула на Хисара*). За смъртта на Балдуина въ Търново различно се говори: а) *Маршалътъ* на латинцитѣ *Виллехардуинъ* само бѣлѣжи, че „императорътъ Балдуинъ умрѣлъ плѣнникъ у *Калояна*“; б) Гъркътъ *Никита* (историкъ) разказва, че, когато тракийскитѣ гърци се присѣдинили къмъ латинцитѣ, *Калоянъ* се разсърдилъ, заповѣдалъ да извадятъ Балдуина отъ тъмницата, да му отсѣкатъ рѣцѣтъ и

краката и да го блъснатъ отъ крѣпостната стѣна долу при рѣката, гдѣто въ страшни мъки умрѣлъ на третия день; в) *Акрополитъ* (историкъ) разказва, че ужъ Калоянъ убилъ Балдуина, за да направи отъ черепа му чаша за пиене вино; г) *Алберикъ* (писателъ) пѣкъ пише, че ужъ жената на Калояна, Куманката, като не сполучила да сломи цѣломъдрието на Балдуина, наклеветила го прѣдъ мъжа си въ прѣстѣпнически къмъ нея погѣдновения, за което Калоянъ се силно ядосалъ и заповѣдалъ жестоко да насѣкатъ Балдуина на късове. Калоянъ билъ убитъ отъ полководца си Манастраса при обсадата на гр. Солунъ (есеньта на 1207. г.).

3. Отъ 1207. — 1218. г. царувалъ Борисъ, синъ на Калояновата сестра и единъ отъ съзаклетниците въ убийството на Калояна. На 11. февруарий 1211. г. Борисъ, който билъ голѣмъ гонителъ на богомилитѣ, свикалъ въ Търново съборъ отъ духовенството и отъ болеритѣ. На събора, прѣдседателствуванъ отъ царя, мнозина отъ богомилитѣ се отрekli отъ ерестъта, а други били осъдени на разни наказания и затворъ. Въ 1218. г. Търново е било седемъ мѣсеца държано въ обсада отъ законния наследникъ на Калояна — Иванъ Асѣня, синътъ на стария Асѣнь I., който прѣвзелъ града, ослѣпилъ Бориса и се възкачилъ на прѣстола на 1218. г.

4. Отъ 1218.—1241. г. царувалъ Иванъ Асѣнь II, единъ отъ най-великитѣ български царе. Той е въздигналъ църквата Св. Четиредесетъ мъченици въ Търново (стр. 22. и 37.) въ която поставилъ мраморния стълбъ съ надписъ (обр. № 11.) за споменъ на побѣдата си прѣвъ м. априлъ 1230. г. при Клокотница (днесъ с. Семисче, на с.-в. отъ Хасково) надъ Тодора Комнина, Епирскиятъ царъ. При Ивана Асѣня II. Търновската църква е била призната за независима: въ Лампсакъ (въ Мала Азия) въ присѣтствието на българския царъ Ив. Асѣня II. и на Никейския гръцки императоръ Ватацеса, заедно съ сѣмействата имъ, византийскиятъ патриархъ Германъ съ съгласието на Иерусалимския, Антиохийския и Александрийския патриарси, въ присѣтствието на много гръцки и български епископи и монаси, Търновскиятъ архиепископъ, *Иоакимъ*, билъ тържествено провъзгласенъ за *патриархъ*. На 1240. г. Иванъ Асѣнь II. се оженилъ за гъркинята Ирина, дъщеря на плѣнения Тодора Комнина, когото той билъ ослѣпилъ за нѣкакви интриги. Прѣвъ юний 1241. г. царъ Иванъ Асѣнь II. умрѣлъ, като оставилъ силно и обширно царство. Въ царуването на този царъ търговията е била достигнала до голѣма степенъ въ развитието си. Тя се е намирала въ

рѣцѣтъ на Дубровчанитѣ, на които българскиятъ царь бѣ далъ голѣми привелегии. Много отъ тия търговци сж живѣли въ Търново.

5. На 1241. г. на прѣстола билъ възкаченъ синѣтъ на Ив. Асѣня II., Калиманъ I., който билъ 9-годишно дѣте. Той царувалъ до 1246. г. и билъ отровенъ, навѣрно, отъ мащихата си Ирина. Въ негово врѣме татаритѣ опустошили България и принудили българитѣ да имъ плащатъ годишенъ данѣкъ.

6. На 1246. г. на прѣстола се възкачилъ братѣтъ на Калимана I., Михаилъ Асѣнь, наричанъ обикновено Мицо. Той билъ синъ на Асѣня II. отъ втората му жена, гъркинята Ирина, която, като настояница, поела управлението на страната. Недоволни отъ подобно грѣцко управление, при което силното Асѣново царство се разкапало и отслабнало, търновскитѣ болери на 1257. г. направили съзаклегие противъ Михаилъ Асѣня, и послѣдниятъ билъ убитъ отъ братовчеда си Калимана въ околноститѣ на Търново. Убиецѣтъ встѣпилъ на прѣстола подъ името Калиманъ II., като накаралъ царицата Ирина насилствено да се ожени за него. Калиманъ II. не можилъ да царува, защото наскоро билъ убитъ. *Съ Калимана II. се свършва династията на Асѣновцитѣ.*

7. На 1258. г. въ Търново било свикано събрание отъ болеритѣ, които избрали за царь болерина Константина, сѣрбинъ, владѣнията на когото се намирили при Витоша. Той царувалъ отъ 1258. — 1277. г. и билъ извѣстенъ подъ името Константинъ Асѣнь, защото се оженилъ за внучката на Асѣня II. — дѣщеря на грѣцкия императоръ Тодора Ласкариса. Слѣдъ смъртта на тази си жена Константинъ Асѣнь се оженилъ за Мария, дѣщеря на слѣдния грѣцки императоръ Михаила. Царица Мария била много коварна: тя убила въ Търново много болери, между които и видлинския деспотъ Светослава. Мжжъ ѣ Константинъ Асѣнь си счупилъ крака, заболѣлъ силно и билъ убитъ отъ възстаналитѣ и недоволни отъ управлението българи, подъ началството на войводата Ивайло.

8. Въ 1278. г. войводата Ивайло станалъ български царь: овдовѣлата българска царица, лукавата гъркиня Мария, за да си остане царица, взела го за мжжъ. Прѣвъ 1277. — 1279. г. Търново често било обсаждано отъ грѣцкитѣ войски, прѣдвождани отъ единъ далеченъ роднина на Асѣновцитѣ, когото грѣцкия императоръ оженилъ за дѣщеря си Ирина и го провъзгласилъ за български царь подъ името Иванъ Асѣнь III. Иванъ Асѣнь III. влѣзълъ въ Търново и царувалъ кжсо врѣме. Болеритѣ скоро изгонили него, както и Ивайла,

като сж искали по този начинъ да се прѣкратятъ сѣсипителнитѣ за страната граждански войни.

6. *Династията на Тертеровцитѣ* (1280. — 1323. г.).

9. На 1280. г. събранието на болеритѣ и народа въ Търново провъзгласило за царь *Георгия Тертера*, който дава начало на нова династия. Той оженилъ дъщеря си за татарина *Чокасъ*, синътъ на татарския ханъ *Ногая*, само и само да спаси страната отъ татарското нашествие (1285. г.), обаче съ това не сполучилъ. Тертеръ, заплашванъ отъ татаритѣ, напусналъ Търново и избѣгалъ при гърцитѣ да търси помощъ; но тѣ го хванали и проводили на заточение, отгдѣто по-късно билъ върнатъ назадъ въ България.

10. На 1292. г. татарскиятъ ханъ *Ногай* поставилъ на прѣстола вмѣсто Тертера болерина *Смилеца*, като свой васаленъ царь. По-късно въ Търново се явява *Чокасъ*, зетътъ на Тертера, и съ помощта на шура си *Тодора Светослава*, завзема града и се настанява на прѣстола. Наскоро слѣдъ това, когато *Чокасъ* билъ въ палатитѣ въ Търново, *Тодоръ Светославъ* съ хитрина хваща зетя си *Чокаса*, затваря го въ тъмница и тамъ оставилъ да го одушатъ прислужниците му евреи.

11. Отъ 1295. до 1322. г. царувалъ *Тодоръ Светославъ*, Тертеровиятъ синъ. Той избавилъ България отъ татаритѣ съ убийството на *Чокаса*. Погубилъ патриарха *Иоакима III*, защото билъ въ сношение съ *Чокаса* и хранѣлъ приврзаностъ къмъ татаритѣ. По заповѣдъ на *Светослава Иоакимъ III* билъ хвърленъ отъ високата скала на *Царювецъ* (наречена *Патриаршеската скала*) въ пропастьта при р. *Янтра*, гдѣто се убилъ. *Светославъ* възвърналъ свободата на баща си, *Георгия Тертера*, когото откупилъ отъ гърцитѣ чрѣзъ възвръщане на плѣнни гръцки болери. Въ неговото врѣме Търново е било посѣтено отъ сръбския кралъ *Милутина*, който идвалъ на гости у *Светослава Тертера*. Последниятъ умрѣлъ на 1322. г.

12. *Георги Тертеръ II* наследялъ брата си *Светослава*, но той умрѣлъ на 1323. г. и съ него се прѣкратила династията на Тертеровцитѣ.

в. *Династията на Шишмановицѣ* (1323. — 1393. г.).

13. На 1323. г. събранието на болеритѣ и народа провъзгласило въ Търново за царь Бдинския болеринъ *Михаила Шишмана* (1323. — 1330. г.), съ когото се започва послѣдната българска династия. Този царь събралъ прѣвъ пролѣтъта на 1330. г. въ Търново 15000 души войска отъ българи, власи и татари и съ нея потеглилъ прѣвъ София за къмъ Кюстендилъ, за да се бие съ сърбитѣ. На 28. юний 1330. г. Михаилъ Шишманъ билъ убитъ въ битката си съ сърбитѣ.

14. Слѣдъ убийството на Михаила Шишмана народътъ избралъ за царь сина му *Стефана Шишмана II.*, който царувалъ само нѣколко мѣсеца. Този царь билъ изгоненъ отъ недоволнитѣ болери, които поставили на мѣстото му Ивана Александра, сестринъ синъ на Михаила Шишмана. Шишманъ II. избѣгълъ при татаритѣ.

15. Отъ 1331. г. до 1365. г. царувалъ *Иванъ Александъръ*, който си прибавилъ още името *Аспънъ*. Този царь построилъ много манастири и църкви, между които, прѣдполага се, и Митрополитската църква Св. Апостоли Петъръ и Павелъ (обр. М. 12. и 13.), ако се сѣди по фрескитѣ върху вътрѣшната стѣна надъ входа въ тая църква. Върху тази стѣна се виждатъ седемтъ вселенски събора, надъ които се чете старобългарски надписъ съ едри бѣли букви: надписътъ накратко излага историята на вселенскитѣ събори. Въ срѣдата на тази фреска е прѣдставенъ царь Иванъ Александъръ, който, окруженъ отъ тѣлохранителитѣ си, прѣдседателствува единъ отъ съборитѣ. Въ врѣмето на Иванъ Александра турцитѣ се прѣселили на Балканския полуостровъ (1353. г.) и почнали да ограбватъ и опустошаватъ и българската земя. Около това врѣме въ Търново сж идвали до царь Иванъ Александра пратеници отъ гръцкия императоръ, за да молятъ българския царь да влѣзе въ съюзъ съ гърцитѣ за прогонването на турцитѣ отъ Европа, ала съюзътъ не се е състоялъ. Прѣвъ това царуване въ града е имало многобройни еретици: богомили, исихасти и адамити, които се прѣдавали на най-гнусенъ развратъ. Съ този послѣдния билъ заразенъ дори и царя: той изпѣжда законната си жена Тодора, която праща калугерка въ единъ отъ търновскитѣ манастири, а се оженва за една търновска еврейка, която покрѣстилъ и нареклъ Теодора. Противъ нравствения отпадѣкъ на народа възстанали Св. Теодосий Търновский, ученикъ на Григория Синаита. Теодосий е живѣлъ дълго врѣме въ много прѣславния манастиръ „Св. Богородица“ (Одигитрия),

който се намиралъ въ „Светата гора“ срѣщу Търново. Въ този манастиръ живѣли много иноци. Всѣко лѣто на храмовия празникъ тука се събирало голѣмо множество народъ отъ града и околността — ставало единъ видъ съборъ. Сборенитѣ идѣли тука не само отъ религиозно влѣчение, но и отъ чисто плътско. Мнозина се прѣдавали на шумно веселие, а нѣкои, ползувайки се отъ гористата мѣстность, вършели сж и блудство. Тѣзи безчинства станали причина по-късно да се забрани отъ патриарха Евтимия събирането сборяне на храмовия празникъ въ „Св. гора“. По настояването на Св. Теодосия били свикани въ Търново два духовни събори: на 1350. г. и на 1355. г. Тѣзи събори сж били прѣдседателствувани отъ самия царъ Иванъ Александра. Прѣдъ събора много отъ еретицитѣ се отказали отъ учението си, а останалитѣ сж били различно наказани. Прѣди смъртта си въ 1365. г. царъ Иванъ Александъръ раздѣлилъ царството си, като далъ на по-голѣмия си синъ Срацимира, роденъ отъ царицата — ромънка, само Видинската областъ, а на по-малкия си синъ, родениятъ отъ царицата — еврейка, Ивана Шишмана, далъ останалата частъ отъ царството си съ столицата Търново. Помежду двамата братя имало непримирима умраза.

16. Царъ Иванъ Шишманъ III. е царувалъ отъ 1365. г. до 1393. г. Прѣвъ врѣме на неговото царуване билъ избранъ за Търновски патриархъ извѣстниятъ Евтимий (1375. г.). Турцитѣ силно почнали да нападатъ българското царство и да прѣвзематъ градоветъ му единъ слѣдъ други. Ив. Шишманъ, за да се закрѣпи на прѣстола, станалъ васалъ на турцитѣ и въ знакъ на вѣрность къмъ тѣхъ далъ на турския султанъ Мурада сестра си Мара за жена; но това не помогнало. На 1393. г. турцитѣ подъ началството на султанъ Баязидовия синъ, Сулейманъ Челеби, прѣвзели Търново въ отсъствието на царя. Търновчани юнашки се защищавали подъ ръководството на доблестния и благочестивия патриархъ Евтимий. Слѣдъ тримѣсечна обсада, градътъ билъ прѣвзеи чрѣвъ прѣдательство: единъ подкупенъ еврейнъ отворилъ вратата на крѣпостта и турцитѣ влѣзли въ нея. Когато еврейнътъ поискалъ отъ Челеби наградата си, послѣдниятъ заповѣдалъ да го обезглавятъ при Кая-башъ (стр. 5. 16. и 25.), отгдѣто обезглавениятъ еврейски трупъ е бѣгалъ до Орловия върхъ (Карталъ-баиръ). Тамъ чакъ падналъ и тамъ билъ заровенъ. Гробътъ му днесъ е отрупанъ съ камъни, хвърляни отъ българитѣ съ проклетия за проваляване. Мѣстото на гроба и днесъ личи и се казва „*Жидовъ гробъ*“. — Воинственитѣ граждани

на брой 110 души били избити, споредъ едно извѣстие, въ църквата Св. Апостоли Петъръ и Павелъ, а споредъ друго, — на Марино-поле, което поради това се и казва *Марино-поле*.*) Патриархъ Евтимий билъ изведенъ на една скала върху крѣпостта, за да бѣде посѣченъ; но когато палачтъ вдигналъ ножа, за да го посѣче, ржката му се схваща и исплашенитѣ турци му възвърнали живота. Евтимий слѣдъ това билъ заточенъ въ Тракия, а по-отличнитѣ граждани били заселени въ Мала-Азия. Царъ Иванъ Шишманъ, когато се прѣвземало Търново, се биелъ съ турцитѣ около Самоковъ, гдѣто получилъ седемъ рани, отъ които и умрѣлъ. Съ този царъ се завършва историята на Търновското царство.

*г. Търново слѣдъ падането му подъ турцитѣ и слѣдъ
освобождението му отъ тяхъ.*

1) Монаси отъ Рилския манастиръ се явили при царица Мария, дъщеря на Георгия Бранковича и вдовица на Султанъ Мурада II., за да молятъ ходатайството ѝ прѣдъ сина ѝ Султанъ Мохамеда II. да се прѣнесатъ отъ Търново въ поменатия манастиръ мощитѣ на Св. Ивана Рилски. Ходатайството на царицата било взето въ внимание и султанътъ заповѣдалъ на търновския кадия да позволи прѣнасянето на мощитѣ. Три дѣня гражданитѣ се противили и не давали мощитѣ. Най-послѣ се намѣсилъ кадията въ разпратъ между депутацията и гражданитѣ и мощитѣ на светията съ голѣма тържественостъ били прѣнесени отъ Търново въ 1469. г. и на връхъ Петровденъ били внесени въ Рилския манастиръ.

2) На 1595. г. въ Търново било подигнато въстание противъ турцитѣ подъ подбуждението на едно знаменито дубровнишко сѣмейство Соркочевичи. Царъ, около когото да се групира народътъ, билъ провъзгласенъ единъ мнимъ потомъкъ на Ивана Шашмана III. Въстанието било потъпкано отъ Великия везиръ, Синанъ-паша, който се явилъ съ многобройна войска противъ провъзгласения Шишмановъ наследникъ. Послѣдниятъ съ привърженицитѣ си избѣгалъ въ Русия.

3) На 10. априль 1700. г. въ Търново е станало съзаклѣние между българската младежъ, за да се дигне въстание противъ турцитѣ. Душа на въстанието билъ войводата Стоянъ, синъ на една благородна и добродѣтелна вдовица—Мара. Уговорено е било да ста-

*) Названията „Марино-поле“, „Марино-поле“ сж нови. Тѣ ввѣка да се чуватъ слѣдъ освобождението ни отъ турцитѣ.

не въстанието на 24. април съ сборенъ пунктъ въ лѣсковския манастиръ Св. Петъръ и Павелъ. Въстанието станало. Въстаницитѣ потеглили за Балкана, разбили изпратената подирѣ имъ турска войска отъ града, но отсега тѣ били разбити, когато пристигналъ отъ Едрине съ 75000 души отборна турска войска Кърджали Омеръ-паша. Въстанието било потушено.

4) На 1810. г., когато рускиятъ генералъ, князь Вяземски, завзелъ съ казацитъ си Търново, у българитѣ се явила голѣма надежда да се освободятъ отъ турцитѣ. Тѣзи надежди скоро били загубени вслѣдствие войната на Наполеона съ Русия.

5) На 1828. г. руситѣ подъ началството на Дибичъ-Забалкански стоели въ Търново и давали пакъ голѣма надежда за въставяване на българското царство. Имало много образувани доброволчески чети, които подъ началството на капитанъ Мамарчевъ щѣли да се събератъ въ града и да обявятъ независимостта на България, обаче Мамарчевъ билъ хванатъ отъ руситѣ въ Сливенъ и на въстанието се попрѣчило.

6) 1834. г. отъ търновчани и еленчани било подготвено тѣй нареченото „Капинско въстание“ и „Велчовата завѣра“ подъ началството на капитанъ Мамарчевъ. Единъ еленчанинъ Хаджи Юрданъ младий издалъ въстаницитѣ. Мамарчевъ и другитѣ по-главни съзаклетници били уловени и различно наказани.

7) Слѣдъ Кримската война въ Търново станали едно слѣдъ друго двѣ въстания: на 1856. г., подготвено отъ единъ разпаленъ и рѣшителенъ старецъ, дѣдо Никола, поради което и въстанието е известно подъ името Дѣдо-Николовото въстание, и на 1862. г., тѣй нареченото Хажи Ставревото въстание, подготвено отъ Сава Раковски чрѣзъ Хажи Ставря. И двѣтъ въстания били лесно потушени отъ турцитѣ.

8) На 25. юний 1877. г. Търново бѣ освободено отъ руситѣ (стр. 35.).

9) На 30. юний 1877. г. встѣпи въ Търново Главкомадуващиятъ на рускитѣ войски, братътъ на царь-Освободителя, Николай Николаевичъ, посрѣщнатъ отъ населението царски. Въ телеграмата си отъ 1. юлий до царя Николай Николаевичъ е писалъ между другото и слѣдното: „ . . . Срѣщата вчера бѣше блѣскава и трогателна. Народътъ ме обсипа съ цвѣтя, а при влизането ми въ църквата жени и мъже се спущаха да ми цѣлуватъ дрехитѣ . . . “

10) На 7. юлий въ Търново е утвърденъ отъ Главнокомандуващия на рускитѣ войски, Н. Н-ичъ, съставениятъ проектъ за гражданското управление въ губернитѣ и околнитѣ на Българската земя.

11) Въ Търново на 10. февруарий 1879. г. е било открито Учрѣдителното народно събрание отъ Императорския руски комисарь князь Дондуковъ Корсаковъ (стр. 50.).

12) На 17. априль 1879. г. се откри въ Търново Първото велико народно събрание, което избра за князь на България Александъръ Батемберга. На 26. юний с. г. търновци посрѣщнаха много тържествено първонабрания князь. На 29. юний с. г. съжитѣ изпращаха за София князь Александра, а князь Дондукова за Варна, къмъ неговото отечество, слѣдъ свършване на мисията му.

13) На 27. юний 1884. г. бѣше свикано въ Търново и открито IV. обикновено народно събрание, за да узакони положението на правителството, което пое властта слѣдъ отричането на князь Александра отъ пълномощията.

14) На 6. септемврий 1885. г., когато се провъзгласи въ Пловдивъ съединението на Източна Румелия съ Сѣверна България, най-напрѣдъ отъ Търново се подадоха поздравителнитѣ и насърчителни телеграми. На 8. септемврий пъкъ князь Александъръ въ Търново подписа манифеста си къмъ народа, съ който манифестъ призна съединението за свършенъ фактъ и прие да се именува „Князь на Сѣверна и Южна България“. Отъ Търново Князътъ съ Стамболова и Каравелова замина за Пловдивъ прѣвъ Шипка.

15) На 10. августъ 1886. г. въ Търново Стамболовъ се обяви противъ свалянето на князь Александра отъ прѣстола и обяви съзаклетницитѣ отъ 9. августъ за държавни прѣстѣпници.

16) Прѣвъ врѣме на междуцарствието, отъ 26. августъ 1886. до 2. августъ 1887. г., трима търновски граждани — Ст. Стамболовъ, Сава Муткуровъ и Георги Живковъ, като регенти, ръководѣха управленieto на страната. По тѣхно настояване бѣха свикани въ Търново народнитѣ прѣдставители отъ Третото велико народно събрание на три пѣти, за да избиратъ князь, и избраха за такъвъ сегашниятъ, Н. Ц. В. Фердинанда.

17) На 30. априль 1893. г. въ Търново тържествено бѣ посрѣщната първата българска Княгиня, Н. Ц. В. Мария Луиза. Отъ 3. до 17. май заседава IV. велико народно събрание, което измѣни нѣкои членове отъ Конституцията, за да се улесни оженването на

Княза. Търново отъ 30. априлъ до 19. май имаше тържественъ изгледъ и това врѣме прѣдставляваше единъ всенароденъ празникъ. На 18. май, Тезоимения день на Княза, Н. Ц. Височество за споменъ на подновяването на българската династия откри поставения паметникъ върху Чанъ-Тепе, на Царювецъ. Този паметникъ, който слѣдваше да бже по внушителенъ, носи слѣдния надписъ:

„Слѣдъ петвѣковни тѣжки испитания providението помилва Българский народъ и поднови Българската Царствующа Династия въ лицето на Негово Царско Височество Фердинандъ I, и Нейно Царско Височество Княгиня Мария Луиза. При тоя щастливъ случай въ прижтствието на Тѣхни Царски Височества и на господа министра прѣдсѣдателя и министръ на вътрѣшнитѣ работи *С. Стамболовъ*, министра на външнитѣ дѣла и исповѣдания *Д. Греновъ*, министра на народното просвѣщение *Г. Живновъ*, министръ на правосѣдието *П. Славновъ*, министра на войната подполковникъ *М. Савоевъ*, прѣдсѣдателя на IV-то велико народ. събрание *Д. Петновъ*, началника на генералния щабъ полковникъ *Р. Петровъ*, народнитѣ прѣдставители на IV-то Велико народ. събрание, началника на V-та пѣх. дивизия подполковникъ *Драндаревски*, Тайний съвѣтникъ *П. Флейшманъ*, церемонний мейстръ на двореца *Р. Графъ де Бурбулонъ*, началникъ на княжеский тайний кабинетъ *Д-ръ Станчевъ*, Камергера *Графъ де Гренаудъ*, флигелъ адютантитѣ подполковницитѣ *Стояновъ* и *Марновъ*, капитанъ *Савоевъ*, придворний съвѣтникъ *Л. Моравеновъ*, княжеский лейбъ-медикъ *Д-ръ Иналовичъ*, Търновский окръженъ управитель *Х. Щърбановъ*, Търновский градский кметъ *Ст. Николовъ*, Духовенството, всичкитѣ чиновници и общественни служители и на Народа отъ Търновский окръгъ. Негово Царско Височество подига настоящия паметникъ въ Старата Българска Столица Търново надъ останкитѣ отъ Българското старо величие въ благодарность къмъ Бога и за спомѣнъ на потомството. 18. май 1893 г.“

IV. Заслужили на града и отечеството търновски граждани.

1. *Стефанъ Николовъ Стамболовъ* (Обр. № 17./1). Името на Ст. Стамболовъ е познато всѣкому. То е тѣсно свързано съ нашата най-нова политическа история. Ст. Стамболовъ е познатъ като апостолъ на българската свобода, като поетъ-революционеръ и като единъ отъ

най-първитѣ наши държавни мъже. Той се е родилъ въ Търново на 31. януари 1854. година отъ родители съ незавидно материално положение. Баща му е билъ съдържателъ на собственъ ханъ. Първоначалното си образование Стамболовъ получилъ въ родния си градъ. Като дѣте той е билъ запознатъ съ прочутия въстаникъ, убитиятъ при Габрово капитанъ Никола, отъ Силистра, който живѣялъ въ хана на баща му. Още младъ той слушалъ разказитѣ за Критското въстание въ 1866. г., виждалъ отсѣчени въстанически глави да се разнасятъ изъ града или, забити на върлини, оставени да стърчатъ прѣдъ конака за показъ и наизидание на мало и голѣмо, — и всичко това е извиквало у душата на младото и впечатлително момче силно негодувание противъ турцитѣ и желание да се отрве отечеството му отъ вѣковнитѣ тирани. Това желание накара младия Стамболовъ още ученикъ (на 16 години) да се зачисли въ въстаническия комитетъ въ Търново. Случайното прѣмиване прѣзъ Търново на трѣвненеца Никола Даскаловъ, драгоманинъ при руското консулство въ Варна, който прѣзъ м. юний 1869. г. присѣствувалъ на училищнитѣ изпити, става причина Стамболовъ да бѣде пратенъ да се учи на държавни разноси въ Русия, за гдѣто прѣзъ есевъта на 1870. год. заминалъ съ още 2 — 3 момчета. Младитѣ търновчета били приети като възпитаници на руската императрица въ Одеската духовна семинария. Тука Стамболовъ стоялъ ученикъ двѣ години и поради дружбата му съ нихилиститѣ билъ изпѣденъ задъ граница. Слѣдъ тази случка Стамболовъ веднага се отзовалъ въ Букурещъ и влѣзълъ между членоветѣ на Тайния централенъ революционенъ комитетъ, прѣдседателствуванъ съ Л. Каравелова и Ботева. Членоветѣ на комитета посрѣщали много добръ Стамболова и, понеже той още съ нищо не билъ опятненъ прѣдъ турскитѣ власти, изпратили го въ Турция съ мисия, да дѣйствува между сънародницитѣ си за подигане на патриотическия имъ духъ и за подготвянето имъ къмъ въстание. Изпращането на подобно лице отъ страна на Т. ц. р. комитетъ е било много належаще, защото духътъ у интеллигенцията значително билъ отпадналъ слѣдъ погубването на Василь Левски и Ангелъ Кънчевъ. И Стамболовъ сполучливо изпълнилъ мисията си. Когато дошелъ отъ Букурещъ въ Търново, той се срѣщналъ въ своя роденъ градъ съ нѣкой-си попъ Матей, приятель на дякона Левски. Попътъ запозналъ Стамболова съ плановетѣ и приетитѣ, които Левски употребявалъ въ своята пропаганда, както и съ мѣстата, гдѣто Стамболовъ би могълъ да наѣри хора,

посветени отъ Левски въ дѣлото на освобождението. Подъ будото на пѣтуещъ книжарь Стамболовъ трѣгва отъ село въ село и отъ градъ въ градъ да продава позволени и одобрени отъ цензурата книги, а въ сжщностъ той е подновявалъ и прѣобразувалъ старитѣ комитети и нареждалъ нови, гдѣто по-рано такива е нѣмало. Въ кѣсо врѣме той уредилъ повече отъ 40 тайни комитети отсамъ и отвѣдъ Балкана. Тази работа Стамболовъ извършилъ, като билъ на 20 години. Въ Търново Стамболовъ не е можелъ да работи открито, защото наскоро слѣдъ завръщането си билъ скомпрометиранъ прѣдъ турскитѣ власти, като разносвачъ на револвери, изпращани отъ Влашко. Тука той се е явявалъ прѣдрѣшенъ (маскиранъ) или като продавачъ на вѣглища, облѣченъ балканджийски, или като виноберски берачъ, гайдаръ, който свири по хората, или като продавачъ на слама, облѣченъ като самоводченинъ. Близкото до града село Самоводени е било негово главно свѣрталище, гдѣто се е крилъ въ кѣшитѣ на Йорго Радевъ, Никола Станевъ и Маринъ Загорчевъ. Прѣвъ 1875. год. той, слѣдъ уреждането на комитетитѣ, отива въ Цариградъ, гдѣто билъ прѣдставенъ отъ гавазина Христо на руския посланикъ Игнатева, който го приелъ добръ, насърчилъ го въ пропагандата на дѣлото и съ руски паспортъ го изпратилъ въ Одеса. Отъ тука Стамболовъ заминалъ за Букурещъ, за да докладва на комитета за извършеното. За голѣмо негово съжеление въ румънската столица Стамболовъ заварилъ разцѣплението между Любена и Ботева, присѣдинилъ се къмъ послѣдния и съ него почнали да издавать в. „Знаме“. Слѣдъ Босна-Херцеговинското въстание Стамболовъ, снабденъ съ пари, отново билъ изпратенъ въ турско, за да избере мѣсто, подготви и подигне въстание. Избраното мѣсто било Ст.-Загора. Прѣвъ Галацъ и морето Стамболовъ се упжтва за Цариградъ и отъ тамъ за мѣстото на въстанието. По пѣтя въ парахода той се срѣща съ Захарий Стояновъ и Бенковски и съ тѣзи си другари скрояватъ планъ да запалятъ турската столица веднага съ подигането на въстанието. Този планъ обаче не се сбждналъ, понеже и въстанието не успѣло поради неявяването на уреченото врѣме (16. септ. 1875. год.) и мѣсто въ Ст.-Загора на записанитѣ въстаници. Цѣла нощъ (тамболовъ съ 30 въоръжени въстаници чакалъ послѣднитѣ на опрѣдѣленото мѣсто отвънъ града, ала напраздно. На разсъмване билъ принуденъ заедно съ събранитѣ около него другари да се оттеглятъ въ Балкана, отгдѣто се разпрѣснали по разни страни. Стамболовъ, прѣоблѣченъ въ тайдарски дрехи, идва въ Търново и отъ тука прѣвъ

Свищовъ прѣминава трети пътъ въ Влашко. Установилъ се въ Гюргево, гдѣто съставилъ новъ планъ за подигане въстание въ българскитѣ земи, които раздѣлилъ на четири окрѣжи. Този пътъ день за въстанието билъ отреденъ 11. май. На 6. февруарий 1876. г. Стамболовъ по леда, съ рискъ на живота си, прѣминалъ въ България, за да подготви въстанието. Търновскитѣ окрѣжъ билъ заетъ отъ Стамболова, а Горна-Орѣховица била избрана за главно свѣрталище на Централния революционенъ комитетъ. Въстанието не можа да стане едновременно на всѣкъждѣ (на 11. май) по разни причини. Резултатитѣ отъ това сж извѣстни всѣкиму: една отъ четитѣ бѣ заловена въ Горна-Орѣховица, а друга се принуди да се затвори и бие въ Дръновския манастиръ. Подвизитѣ, които Стамболовъ е извършилъ като апостолъ сж направени на 21. му година. Слѣдъ това той четвърти пътъ се връща въ Ромѣния.

Въ сръбско-турската война Стамболовъ взелъ участие като секретаръ на генералъ Кишелски, а въ руско-турската война работи като членъ въ единъ отъ комитетитѣ въ Букурещъ по уреждането на българското опълчение, а по-късно — като прѣводчикъ въ руската армия, а къмъ края на войната бѣ назначенъ секретаръ на окрѣженъ началникъ. Въ края на 1878. год. Стамболовъ постѣпи учителъ въ класното училище въ Търново, отгдѣто слѣдъ два мѣсеца съ Георги Живкова отидоха въ Македония да уреждатъ комитети. Слѣдъ завръщането си, въ 1879. г., Стамболовъ бѣ назначенъ подначалникъ въ Министерството на Вътрѣшнитѣ работи, която длъжностъ слѣдъ 3 мѣсеца напустна, за да стане адвокатъ въ Търново. Въ кѣсо врѣме той се прочу като добъръ защитникъ по уголовни и граждански процеси и като добъръ ораторъ.

Слѣдъ създаването на Княжеството Стамболовъ е билъ избранъ за народенъ прѣдставителъ въ I. и послѣдещитѣ обыкновенни народни събрания, отъ които въ II. бѣше подпрѣдседателъ, а въ IV. прѣдседателъ. Като прѣдседателъ на това народно събрание Стамболовъ се постави на чело на народа и войската слѣдъ поворния прѣвратъ на 9. августъ 1886. г. — свалянето отъ прѣстола на първия български князь Александръ Батемберга и откарването му въ Русия — обяви прѣвратаджитѣ за измѣнници на отечеството и въвѣрна княза въ България, като запази по този начинъ народната ни свобода и самостоятелностъ отъ чужда намѣса. Отъ 26. августъ 1886. г., когато князь Александръ Батембергъ по настояването на руския царъ Александра III. бѣ принуденъ да напустне България, до 2. августъ 1887 г.,

Плѣтеводителъ на гр. Търново.

5.

когато се качи на вакантния български прѣстолъ сегашниятъ ни князъ, Н. Ц. В. Фердинандъ I., Стамболовъ, заедно съ други двама *търновски граждани*, подполковникъ **Сава Муткуровъ** и **Георги Живковъ**, бѣше прѣвъ регентъ на България. Слѣдъ дохождането на Н. Ц. В. Князъ Фердинанда въ България Стамболовъ се оттегли отъ властѣта, но скоро пакъ бѣ повиканъ отъ сегашния князъ, за да ръководи управлението на страната, по която причина бѣ назначенъ Министъръ-прѣдседател и Министъръ на Вътрѣшнитѣ работи, какъвто стоя до 18. май 1894. год.

На 3. юлий 1895. г. Стамболовъ, слѣдъ като се прѣслѣдва цѣла година отъ властѣта, най-сетнѣ бѣ посѣченъ звѣрски верѣдъ софийскитѣ улици отъ наемни убийци.

Властуването на Стамболова брѣи купъ исторически актове, извършени за въ полза на страната. Тѣзи актове показватъ, колко дълбоки сж били държавническитѣ познания на Стамболова, колко голѣми сж били способноститѣ му да управлява и упжтва отечеството си къмъ прогресъ, както и изкуството му съ голѣма опитностъ да разрѣшава и най-мжчнитѣ дипломатически въпроси. Слѣдната нота, която извиква възторгъ въ всѣка българска душа, релефно прѣдставя личностѣта на Стамболова като български държавенъ мжжъ:

„До Негово Императорско Величество Султана. Имамъ честь да увѣдомя Ваше Величество, че съмъ далъ заповѣдъ да се съобщи на Високата Порта, че ако въ 24 часа вътрѣ не се удовлетворятъ исканията на г. Димитрова, българскиятъ дипломатически агентъ, по издаването бератитѣ на Македонскитѣ владѣици и за тамошнитѣ български училища, то двѣста-хиледната българска армия ще да прѣмине тоя часъ границата и ще да навлѣзе въ Турската империя. *Стамболовъ*“.

Резултатътъ отъ тая телеграма бѣ, че всички български искания се изпълниха не въ 24, а въ по-малко и отъ 12 часа. Освѣтъ това Високата Порта подари на Екзархията ни и мѣсто за построяване помѣщение.

Стамболовъ загина много младъ, 42-годишенъ, тъкмо въ разцвѣта на своя талантъ, когато бѣ добилъ голѣма опитностъ въ държавнитѣ работи и между дипломатитѣ и държавнитѣ глави бѣ станалъ извѣстенъ и като добъръ държавникъ, и като патриотъ-българинъ. Неговата загуба за България по-добрѣ оцѣниха чужденцитѣ, отколкото ние — българитѣ.

2. *Георги Живковъ* е роденъ въ Търново на 1844. год. отъ заможни родители. Първоначалното си образование и непълно сръднополучилъ въ родния си градъ. Билъ е въ турско време учителъ нѣколко години наредъ въ градоветъ Русе, Варна и Ески-Джумая. Пръвъ време на учителствуването си е издавалъ списанието „*Книжовенъ имотъ за дѣцата*“. Като учителъ Георги Живковъ е билъ примѣренъ; освѣнъ това той напълно билъ прѣдаденъ на народнитѣ движения: взелъ е участие въ Търновското въстание въ 1862. г., въ съставяне четитѣ прѣвъ 1867. и 1868. г., както и въ априлското въстание прѣвъ 1876. г. Въ време на сръбско-турската война прѣвъ 1876. г. Живковъ е организиралъ български доброволчески чети за въ Сърбия и е билъ тѣхенъ делегатъ прѣдъ Сръбското правителство. Прѣвъ руско-турската война той се върналъ въ града си заедно съ руския авангардъ, който прѣвзе Търново, и тука е билъ избранъ за градски кметъ. Отъ 1879. до 1886. г. Георги Живковъ е билъ Софийски окръженъ управителъ, Русенски окръженъ училищенъ инспекторъ, Варненски окр. учил. инспекторъ, Директоръ на Одринската мъжка гимназия, Директоръ на Варненската мъжка гимназия. Освѣнъ това, той е билъ избранъ и за народенъ прѣдставителъ за въ всички народни събрания, освѣнъ за Свищовското, което суспендира Търновската конституция. На четвъртото и седмото обикновени нар. събрания и на третото велико народно събрание е билъ прѣдседателъ. Въ 1886. г., слѣдъ абдикирането на князъ Александра, когато Каравеловъ си подаде въ Търново оставката отъ Регенството, Г. Живковъ, като прѣдседателъ на Великото нар. събрание, бѣше избранъ за трети регентъ, заедно съ Стамболова и Муткурова, и остана такъвъ до 2. августъ 1887. г., а отъ тази дата до 20. септемврий 1893. г. бѣше Министъръ на народното просвѣщение въ кабинета на Стамболова. Живковъ бѣ единъ отъ добритѣ и искрени съвѣтници на Стамболова. Прѣвъ своето министерствуване той нареди издаването на извѣстнитѣ „Сборници за народни умотворения, наука и книжнина“, тури уредба въ училищата, като създаде Закона за народното просвѣщение отъ 1891. г., който съществува и до днесъ. Той създаде и Вишето училище, което по-късно се прѣвърна въ университетъ. Живковъ умрѣ на 24. априлъ 1899. г. въ София като пенсионеръ на държавата.

3. *Сава Ам. Муткуровъ* е роденъ въ Търново на 4. декемврий 1852. г. отъ заможни родители. Първоначалното си образование получилъ въ родния си градъ, а като станалъ на 16 години отишелъ въ Цариградъ, гдѣто постъпилъ въ турското военно-медицин-

ско училище. Това направило съ цѣль да има възможность да посѣщава по-често Цариградския затворъ, гдѣто е лежалъ братъ му затворенъ слѣдъ несполучливото Търновско въстание прѣзъ 1862. г. Когато слѣдъ седемгодишно лежене въ затвора братъ му умрѣлъ, Сава Муткуровъ напуска турската столица и избѣгва въ Одеса, гдѣто отива да се готви да отиѣсти на турцитѣ за смъртъта на брата си. Въ Одеса Муткуровъ на 1870. г. се записва редникъ въ единъ отъ полковетѣ, а слѣдъ това на 1872. г. постѣпва въ Одеското пѣхотно юнкерско училище, отгдѣто на 3. юний 1874. г. билъ произведенъ портопей-юнкеръ. На 25. декемврий с. г. Муткуровъ е билъ произведенъ прапорчикъ — първиятъ офицерски чинъ, и зачисленъ въ 98. Дерпски полкъ. Въ врѣме на сръбско-турската война Муткуровъ си подалъ оставката и на 19. май 1876. г. се отзовалъ въ Букурещъ, гдѣто е взелъ най-живо участие при съставянето на българскитѣ доброволчески чети за Сърбия и, най-послѣ, самъ е заминалъ на бойното поле, гдѣто е взелъ участие въ сраженията на 16. и 17. септемврий с. г. Слѣдъ свършването на тази война Муткуровъ отново се завърналъ въ Русия, гдѣто билъ зачисленъ въ 25. Волински полкъ. Прѣзъ Освободителната война (1877.—78. г.) Сава Муткуровъ е участвувалъ подъ командата на Генералъ-майоръ Драгомирова при прѣминаването на Дунава на 15. юний при Свищовъ и въ боя при прѣвземането на този градъ, при което е билъ отличенъ съ даването му ордена Св. Станиславъ III степенъ съ мечове. Той е взелъ участие и въ боеветѣ на Шипка отъ 12. августъ до 9. ноемврий и отъ 16. декемврий до 20. февруарий 1878. г. при Шипка и по-нататъкъ до Едрене. За голѣмата му храбрость, показана на Шипка прѣзъ 8-дневната стрѣлба на 14.—23. августъ Муткуровъ е билъ награденъ съ ордена „Св. Анна“ за храбрость. За отличното му мъжество и храбрость, показани при защитата на Шипка отъ 9.—14. августъ той е билъ награденъ съ ордена „Св. Анна“ III. степенъ съ мечове и бантъ; освѣтъ това произведенъ билъ въ чинъ поручикъ. Слѣдъ свършването на руско-турската война С. Муткуровъ е билъ зачисленъ като офицеръ въ 21. Пловдивска дружина. Когато се създаде Източна Румелия, Муткуровъ въ чинъ поручикъ е билъ назначенъ за вѣддващи оружieto и облѣклото на жандармерията. На 12. августъ 1881. г. е билъ произведенъ капитанъ, а на 16. априлъ 1882. г. билъ назначенъ директоръ на администрацията и жандармерията въ Главния щабъ. На 30. октомврий 1883. г. султанътъ го произвелъ въ чинъ майоръ, а на 22. августъ 1885. г.

бѣше назначенъ командиръ на Айтоската дружина. Прѣвъ врѣме на Съединението (6. септ. 1885. г.) Муткуровъ взе живо участие. Той бѣ избранъ отъ съединиститѣ депутатъ и ходи при князь Александра въ Шуменъ, за да го убѣди да прѣгърне Съединението. Когато послѣдното се провъзгласи, Муткуровъ бѣше членъ въ Врѣменното правителство, а на втория день слѣдъ Съединението князь Александъръ му възложи да отиде съ войската къмъ турската граница, като го произведе въ сѣщото врѣме въ чинъ подполковникъ. До 8. ноември Муткуровъ съ войската прѣстоя около Търново-Сейменъ, а слѣдъ това бѣ повиканъ да се сражава на сръбската граница, гдѣто взе живо участие въ сраженията при Царибродъ и при прѣвземането на Пиротъ. Слѣдъ сръбско-българската война Муткуровъ бѣше назначенъ командиръ на 5. пѣша бригада.

Прѣвратътъ на 9. августъ 1886. г. завари Муткурова въ Пловдивъ. Когато Груевъ, главата на съзаклетieto, назначи себе си Воененъ министъръ и Главнокомандуващъ на българската войска, Муткуровъ, въ съгласие съ Ст. Стамболова отъ Търново, му се противопостави, като накара него и другаритѣ му да напуснатъ узурпираната власть, арестува ги и ги прати въ Търново подъ слѣдствие за стореното прѣстѣпление. Когато изпѣдениятъ князь Александъръ се възвърна въ България, Муткуровъ бѣше утвърденъ за Главнокомандуващъ на българската армия. На 26. августъ с. г., когато князътъ твърдо се рѣши да напусне България, Муткуровъ бѣ назначенъ втори регентъ, заедно съ Стамболова и Каравелова, а освѣнъ това бѣ натоваренъ да раздаде на войската знамената. Работата на Муткурова не бѣше лесна въ бурнитѣ ония врѣмена, когато дисциплината въ войската бѣше никаква и когато, слѣдъ абдикирането на Княза, се появиха външни и вътрѣшни подстрекатели, които се мжчеха да настрояватъ войската въ непокорство къмъ Регентството. Муткуровъ и Стамболовъ поставиха всѣкаго на мѣстото му, като прибѣгнаха къмъ най-строги мѣрки дори и къмъ приятелитѣ си, които бѣха взели страната на мятежниците. Когато дойде въ България сегашниятъ князь Фердинандъ, той произведе М-ва въ чинъ полковникъ и го награди съ голѣмния орденъ за храбрость, който сиѣ отъ шията си. На 30. августъ 1887. г. Полковникъ Сава Муткуровъ бѣ назначенъ Воененъ министъръ въ кабинета на Стамболова, какъвто си остана до самата смъртъ. Прѣвъ м. октомври 1890. г. Муткуровъ се почувствува злѣ въ здравieto си и отиде въ Италия на лѣчение. Въ врѣме на отпуската

си той бѣ произведенъ въ чинъ Генералъ-майоръ. Сава Муткуровъ е първиятъ български генералъ. Като Воененъ министъръ той можа да дисциплинира разнебитената слѣдъ прѣврата войска и съ нея да запази България отъ чуждо посѣгателство. На своя генералски чинъ, който Сава Муткуровъ заслужено получи, не можи дълго да се радва: той умрѣ въ Неаполъ на 3. мартъ 1891. г. въ ржцѣтъ на съпругата си, която го съпровождаше прѣвъ врѣме на лѣкуването му. Тѣлото му на държавни разноси бѣ донесено въ София и се погребѣ въ църквата „Св. Спасъ“.

4. Христо Караминковъ Бунито (обр. М. 17./4.) е роденъ въ гр. Търново прѣвъ 1847. год. отъ заможни родители, които сж го възпитавали въ любовь къмъ отечеството и народа си. Той се е училъ да чете и пише въ взаимното българско училище, което по онова врѣме е било значително наредено. Когато поотрасналъ, малкиятъ Христо билъ даденъ да учи занаятъ — памукчия. Отъ този занаятъ той добивалъ прѣхраната си и като възрастенъ човѣкъ. На 19-годишната си възраст той взелъ живо участие въ църковната борба, както и при изгонването на грѣцкия владика Неофита отъ Търново. По-късно той билъ членъ въ тайния революционенъ комитетъ и единъ отъ дѣятелнитѣ агитатори за свободата на народа. Подъ булото на своя занаятъ — памукчилѣкътъ, той е обикалялъ търновскитѣ села и заедно съ Ст. Стамболова сж уреждали селскитѣ революционни комитети, като сж записвали и възстаници. Слѣдъ несполучливото Старо-Загорско възстание прѣвъ 1875. г. Христо Караминковъ, понеже билъ подозрѣнъ отъ турскитѣ власти, избѣгалъ въ Ромѣния, гдѣто е билъ постояненъ другаръ на Стамболова. Заедно съ послѣдния прѣвъ м. февруарий сжщата година сж минали въ Дунава по леда съ рискъ да се удавятъ и сж дошли въ Русе, въ кжщата на баба Тонка, отгдѣто, прѣоблѣчени, съ пощенската кола заминаватъ за Търново, като носѣли съ себе си и единъ сандѣкъ съ револвери. Подъ благовиденъ прѣдлогъ двамата пѣтници съ багажа си слѣзали отъ пощенската кола при Прѣображенския манастиръ, безъ да бждатъ въ нѣщо подозрѣни отъ своя коларъ-турчинъ. Христо Бунито се е крилъ, както и Стамболовъ, въ с. Самоводени. Тука и двамата сж имали срѣщи съ Пановчето, Георги Измирлиевъ Македончето, Тодоръ Лефтеровъ отъ Търново и попъ Харитона. При тѣзи срѣщи било е рѣшено въ деня на възстанието (11. май 1876. г.) всѣки отъ поменатитѣ лица да изведе своитѣ хора въ Балкана на отреденото сборно мѣсто. Христо Караминковъ е

бил натоваренъ да изведе възстаницитѣ-селяни отъ с. с. Мусина и Михалци. Поради прѣждеврѣменното залавяне на Пановчето и Македончето въ Горна-Орѣховица, Христо Караминковъ съ възстаницитѣ отъ поменатитѣ села и попъ Харитонъ съ ония отъ селата Бѣла-Черкова и Вишовградъ се оплътватъ къмъ Дръновския манастиръ, гдѣто се затвориша, като се противопоставиха на Фазла-паша съ неговитѣ черкези, топови и редовна войска. При обсадата на манастиря, когато отъ запалването на барутя, изгорѣха очитѣ на войводата попъ Харитона, командата прѣмина върху Христа Бунито. Слѣдъ разбиването на манастиря Христо, заедно съ други свои другари, избѣгватъ въ околноститѣ му и, за да се избавятъ отъ прѣслѣдването и погледитѣ на черкезитѣ и башибозуцитѣ, тѣ се заравятъ до шия въ земята, като си закриватъ главитѣ съ бурени и тръне. Когато работитѣ слѣдъ ограбването на манастиря поутихнали, Христо тайно се завръща въ Търново, влиза въ една позната къща, кривяйки се прѣзъ цѣлото лѣто. Прѣзъ есента съ Ст. Стамболова заминаватъ за Свищовъ и отъ тамъ чрѣзъ каници се прѣхвърлятъ въ Ромѣния. При обявяването на освободителната война Христо Караминковъ се записва опълченецъ въ българскитѣ дружини и като такъвъ се завръща въ Търново. По причина на крайно разстроено то си здраве той остава на лѣкуване при своитѣ си, като съ това завършва своята поборнико-опълченска дѣйность. Слѣдъ освобождението на България той се задомява, залавя се за търговия, отъ която на първо врѣме едвамъ е накарвалъ прѣхраната си. Христо Караминковъ се е ползувалъ съ голѣма почитъ и уважение между съгражданитѣ си и селенитѣ отъ Търновския окръгъ. Той е билъ избранъ членъ на Търновския окръженъ съвѣтъ и народенъ прѣдставителъ. Слѣдъ нѣколко мѣсечно боледуване той се помина на 14. априль 1892. г. въ родния си градъ, гдѣто бѣ тържествено погребенъ при стечението на гражданитѣ отъ цѣлия градъ и на приятелитѣ му отъ окръга.

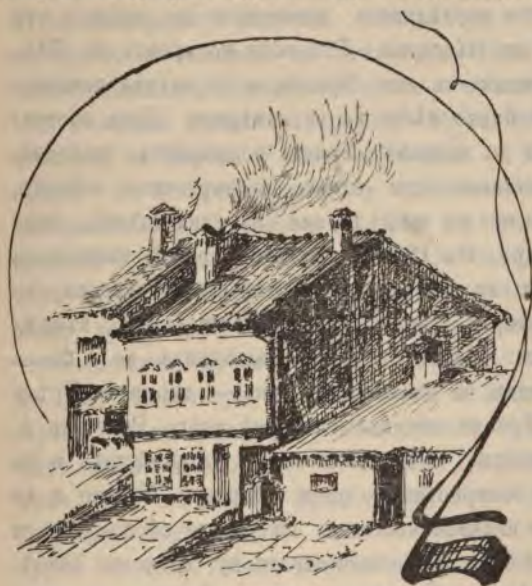
5. *Иванъ Пановъ Семерджиевъ (Пановчето)* (обр. № 27./2.) е роденъ на 24. юний 1853. год. отъ бѣдни родители. Баща му е билъ семерджия и съ този си занаятъ едвамъ е можалъ да издържа многобройното си сѣмейство. Макаръ и немощентъ, бащата се постаралъ да изучи дѣцата си на четене и писане. Синъ му Иванъ прѣкаралъ курса на взаимното училище въ града, а слѣдъ това свършилъ и четвъртия класъ. Прѣзъ 1869. год. той постъпва, заедно съ Стамболова, въ духовната семинария въ Одеса. Въ семинарията младиятъ Пановъ прѣстоялъ петъ години, свършилъ курса ѝ и се сдобилъ съ

свидѣтелство за свършенъ курсъ. Прѣзъ врѣме на стоението му въ Русия той не е можалъ да остане незасѣгнатъ отъ идеи, които влинуаха по онова врѣме руската младежъ. У него постепенно е расла идеята да спомогне съ всички зависещи отъ него срѣдства за освобождението на бацинията си отъ турското робство и, когато тази идея напълно озрѣла въ него, той прѣзъ м. май 1875. г. се завръща въ България при своигъ си, като рѣшава да постъпи нѣкъдѣ учителъ—занятие, чрѣзъ което да може по-лесно и по-прикрито отъ турцитѣ да работи между нарастащата българска интелигенция. Още съ завръщането си въ Търново Ив. Пановъ намѣри учителско мѣсто въ гр. Горна-Орѣховица. Обаче врѣмето отъ завръщането си отъ Русия до откриването на училищата (15. августъ) той не прѣкаралъ въ бездѣйствието: по поръчка на Тайния революционенъ комитетъ Пановъ спходи по-събуденитѣ села въ Търновския окръгъ съ цѣль да се запознае отблизу съ хората на комитета и съ вървежа на подготвяваното за идната пролѣтъ въстание. Слѣдъ 4-мѣсечна такава обиколка той постъпна на учителската си длъжностъ, която изпълняваше добросъвѣстно, безъ обаче да забрави и революционната си работа. Тука учителътъ Пановъ, който билъ отъ всички обикнатъ, образува отъ младежитѣ революционенъ кръжокъ, душа на който сж били той, Георги Измирлиевъ Македончето, Мано Тодоровъ Арабаджиевъ и др. Всичкитѣ подъ прѣдседателството на Ив. Пановъ образуваха и мѣстния революционенъ комитетъ, седалището на който се намѣрваше въ къщата на гражданина Вичо К. Грънчаровъ. Прѣзъ цѣлата зима на учебната 1875./76. година Пановчето съ другаритѣ си приготвѣха за пролѣтното въстание географически карти, оружие, облѣкло, патрони и др. припаси, необходими за цѣльта. Приготвяваше се и зелено атлазено знаме съ златенъ разиренъ лъвъ на едната страна, а на другата съ надписъ: „Свобода или смъртъ“. Знамето бѣ ошито отъ патриотката на Горна-Орѣховица, Елена Язаджиева. Работата прѣзъ зимата вървѣше твърдѣ успешно. Много отъ младежитѣ на околнитѣ на Горна-Орѣховица села и паланки бѣрзаха да се запишатъ въ числото на въстаницитѣ и въ уречения день (11. май), въоръжени добръ и въ въстанически униформи, да се събератъ въ Горна-Орѣховица, отгдѣто подъ началството на Пановчето и Македончето да заминатъ къмъ Балкана. Колкото приближаваше деньтъ за въстанието, толкова водителитѣ въ Г.-Орѣховица ставаха по-нетърпеливи и искаха по-скоро да се видатъ въ своята юнашка униформа съ сабя на поясъ и съ

пушка на рамо. Това гѣхно нетърпение ги карало често да се обличатъ въ възстаническото си облѣкло и облѣчени да минаватъ прѣзъ „комшулукитѣ“ отъ къща въ къща и се показватъ на познатитѣ си. При подобни обстоятелства готвещето се възстание не е могло да остане скрито за мѣстнитѣ шпиони, А. Панчевъ и С-ие, които извѣстили на турскитѣ власти въ Г.-Орѣховица и въ Търново за всичко. Последнитѣ дебнали вече жертвитѣ си. При подобно едно парадирание на Пановчето и другаритѣ му отъ комитета тѣ били заградени и хванати отъ турскитѣ запитиета въ къщата на баба Кирияки (сестрата на Ат. Брадата) на 22. априль 1876. год. и подъ строгъ конвой бѣха докарани заедно съ знамето си въ Търново. Пановчето и другаритѣ му бѣха облѣчени въ сиви шеячени куртки, напѣстрени съ шарита, въ опнати панталони и съ навуца и цървули по краката, а на главата коженъ калпакъ съ лѣвче. Възстаницитѣ бѣха хвърлени въ каменния затворъ, докато се повикатъ въ сѣда. На 8. май с. г. отъ Цариградъ бѣ изпратенъ чрѣзвичаетъ комисаръ, Али Шефикъ-бей, съ пълномощие и съ неограничени права подъ свое прѣдсѣдателство да учрѣди една комисия, която да разслѣдва и сѣди възстаницитѣ, които къмъ това врѣме

се бѣха набрали много въ затвора. Комисията се състави отъ 7 души турци и 7 души българи. Турцитѣ съ гласа на прѣдседателя, който имаше 2 гласа, имаха 9 гласа (срѣщу 7 гласа български). Комисията почна да заседава на коридора въ горния етажъ на конака. Иванъ Пановъ бѣ изправенъ прѣдъ този сѣдъ, който, заедно съ другаря му Измирлиевъ, ги сѣдѣше като началници на Г.-Орѣховския революционенъ комитетъ, и ги

Обр. 30.

осѣди на смъртъ. На 30. май 1876. г. Иванъ Пановъ (заедно съ даскалъ Кира отъ Бѣла-Черкова) бѣ обѣсенъ въ Търново близо до ба-

щината си къща (Обр. М. 30), а Измирлиевъ — въ Горна-Орѣховица, срѣдъ пазаря, гдѣто сега се издига паметникътъ му. Пановъ бѣ каранъ на лобното мѣсто подъ силенъ конвой, който по пътя го малтретираше, защото съ високъ гласъ се прощаваше съ хората. Когато го качаха на бѣсилката, на майка му прѣпадна, а баща му слѣдъ 25 дни умрѣ отъ пукване на злѣчката. Тѣй свърши житейското си поприще този патриотъ. Вѣчна му паметъ!

6. *Христо Ивановъ Войводата* (обр. М. 17./3.) се родилъ на 1838. г. въ с. Какрина отъ заможни родители земледѣлци. Той билъ най-големото дѣте на родителитѣ си и затова го пратили на даскала да се научи на четмо и писмо, а слѣдъ това билъ даденъ на занаятъ — кожухаринъ. На 21. си година Христо билъ вече самостоятеленъ занаятчия и правѣлъ търговия изъ ловченско. Печалбитѣ, които Христо получавалъ отъ този си занаятъ, не го задоволявали; затуй единъ день, въ края на 1859. г., Христо напуща занаята и съ малкия си капиталъ и съ бащината си благословия заминава за Бѣлградъ съ едно прѣпоръчително писмо до Сава Раковски. Въ Бѣлградъ младежътъ Христо поради свояга живостъ, похватливостъ и интелигентностъ много се харесалъ на Раковски и послѣдниятъ намислилъ да създаде отъ него печатаръ на книги въ България. Раковски потърсилъ въ Бѣлградъ печатница да настави въ нея Христа, за да изуча печатарството; но подобна съ свободно мѣсто не се намерила. Това обстоятелство накарало Раковски да направи Христа подвързачъ (книговевецъ) и Христо билъ настаненъ при единъ подвързачинъ нѣмецъ, отъ когото изучилъ занаята въ продължение на една година, като успѣлъ да скъта малко пари. Въ 1862. г., когаго сърбитѣ въстанаха противъ турския гарнизонъ въ Бѣлградската крѣпостъ, Раковски събра чета отъ младежи българи. Христо билъ първиятъ, който, въоръженъ съ пушка и съ сабя, редомъ съ своя наставникъ се е билъ противъ вѣковнитѣ потисници на своето отечество — турцитѣ. Прѣзъ врѣме на четничеството Христо обикналъ твърдѣ много Раковски и, заедно съ други свои другари, почналъ често да го посѣщава и да слуша неговитѣ пламенни патриотични рѣчи. Макаръ Христо и да продължавалъ да изучава подвързачеството, но у него сѣ по-силно и по-силно се развивала любовта къмъ отечеството му, на което всецѣло желаелъ вече да се прѣдаде. Търсилъ само случай, за да се върне въ своята поробена бащиния. Този случай скоро му се падналъ. Българскиятъ книжаръ-издателъ, Хр. Г. Дановъ, дошелъ въ Бѣлградъ

да търси подвързачъ за печатницата си въ Пловдивъ и условия Христа. Съ тунтеше сърдце Христо се завърналъ въ България. Въ Пловдивъ той се заобиколилъ съ млади приятели, които съ жедностъ слушали отъ него новини върху живота на свободнитѣ братя сърбитѣ, върху живота на българскитѣ емигранти и тѣхната борба съ турцитѣ, и квартирата му станала единъ видъ училище за подигане геройския духъ у пловдивскитѣ младежи. Той заварилъ въ Пловдивъ борбата противъ грѣцкитѣ владци започната, обаче нѣмало кой да прѣдвожда тълпата. Христо поелъ върху себе си тази роля и въ скоро врѣме църквата „Св. Петка“, която владѣли гърцитѣ, била прѣваета отъ българитѣ. Въ Пловдивъ на 1864. г. Христо Ивановъ извършва едно велико дѣло: изважда отъ затвора дякона Василъ Левски, който по доносъ отъ вуйка си билъ затворенъ въ тъмницата. На 1866. г. Христо напуца Пловдивъ и отива да търси срѣдства за да иде въ Русия да се учи; но въ това не успѣва. Той се опитва за Цариградъ, отъ тамъ отива въ Марсилия и Каиро. Въ послѣдния градъ на 1867. г. го заварва извѣстието за бойоветѣ въ Балкана на Филипъ-Тотевата и Панайотовата чети съ турцитѣ. Тука Христо подбутва българскитѣ младежи, съставя отъ тѣхъ чета отъ 120 души и по морето се отзовава въ Ромѣнския градъ Браила, гдѣто четата му разочарована отъ спокойствието на тамкашнитѣ българи, се разкапва. Отъ Ромѣния прѣзъ есенъта на 1867. г. Христо съ нови другари заминава за Сърбия и тамъ постъпилъ въ българската легия въ Бѣлградъ. Въ легията Христо се запознава съ много отъ дѣйцитѣ — революционери и въ края на 1868. г., заедно съ послѣднитѣ, напуца легиона и се отзовава съ другаритѣ си въ Влашко. Тука тѣ рѣшаватъ да се прѣснатъ изъ България и съзладатъ революционни комитети, чрѣзъ които между самия народъ да пропагандиратъ идеята за освобождението му отъ турцитѣ. Христо се установява въ Търново и въ 1870. г. отваря подвързачница и цигараджийница. Въ Търново Христо прѣвъ наредилъ революционенъ комитетъ, а по-сетѣ обиколить Горна-Орѣховица, Лѣсковецъ, Габрово, Шуменъ, Разградъ и Русе — и навсѣкждѣ уредилъ подобни комитети. Въ кжщата си въ Търново Христо много пѣти е приемалъ и крилъ Василя Левски и други апостоли, които често снабдявалъ и съ пари, добивани отъ неговитѣ цигарени книжки и подвързачество. Цигаренитѣ му книжки били патриотически: по тѣхнитѣ корици той е печатилъ изреченията: „Съединението прави силата“, „Притиснатата вода по-високо шурти“,

и др. На 1872. г. Христо се ожени и стана кѣшовникъ; обаче задомяването никакъ не му попрѣчи да върши съ същата ревностъ народнитѣ си работи. Когато въ края на 1872. г. хванаха Левски, а слѣдъ него и други апостоли, Христо не се уплаши, а болѣръ остана въ Търново на поста си, като поддържаше духа въ младежитѣ. Прѣзъ есента на 1875. г. Търновскиятъ комитетъ, мимо желанието и доводитѣ на Христа, бѣше рѣшилъ срѣшу зимата да направи въстание. Обаче слѣдъ Старозагорското въстание, при което много отъ комитетскитѣ членове бѣха хванати, Христо се изплъзналъ отъ диритѣ на турскитѣ запити и избѣгалъ въ Ромѣния. Тука се скиталъ около 3 мѣсеца и въ началото на 1876. г. прѣзъ Свищовъ се завръща тайно въ Търново при сѣмейството си, гдѣто прѣстося до пролѣтѣта. Като видѣлъ, че полицията е въ диритѣ му, Христо отива въ Троянско, събира около себе си 130 души момци и съ тѣхъ навлиза въ Калоферския балканъ, гдѣто ималъ нѣколко битки съ черкезитѣ и башибозуцитѣ. Слѣдъ потушаването на въстанието прѣзъ 1876. г. Христо, незабѣлѣваемо за турцитѣ, се крилъ въ Ловечъ у свои роднини до минаването на рускитѣ войски въ България прѣзъ Дунава. Щомъ чулъ за прѣвземането на Свищовъ отъ руситѣ, Христо избѣгва при тѣхъ, събира около себе си дружина отъ бѣлгарчета и се туря на разпореждането на единъ полкъ. Слѣдъ сключването на С.-Стефанския договоръ Христо разпусналъ четата, върналъ се въ Търново и се заловилъ отново за подвързачеството, което работи до самата си смъртъ. Въ врѣме на сръбско-бѣлгарската война Христо официално бѣше припознатъ за войвода: той поведе отъ Търново цѣла чета кавалеристи за Видинъ противъ сърбитѣ. Христо Ивановъ е билъ и народенъ прѣдставителъ прѣзъ 1890. г. Той умрѣ пенсионеръ на държавата на 29. януарий 1898. година.

7. *Колю Ивановъ Фичето*, именуемъ отъ турцитѣ „*Фиче-оглу ефенди*“, е единъ отъ най-виднитѣ бѣлгарски „доморасли инженери“. Роденъ е прѣзъ 1806. г. въ гр. Дръново отъ бѣдни родители. Майка му, която останала на двѣгодишната му възраст вдовица, дала го на занаятъ съ майсторитѣ дюлгери въ Добруджа още на десетата година. Заедно съ майсторитѣ си, малкиятъ дюлгеринъ Колю сподобилъ много градове изъ тогавошната турска държава и изъ Влашката земя. Слѣдъ 7—8-годишно чиракуване Колю е билъ признатъ за калфа. На 22. си година той се задомява, но слѣдъ една година остава въ Дръново булката и дѣтето си и заминава за Цариградъ по работа.

Отъ тамъ се завръща пакъ въ Дръново, но слѣдъ това, като вижда, че въ този градецъ мѣсто за работа по неговитѣ планове нѣма, прѣселя се съ сѣмейството си въ мюлесарифския градъ Търново. Още като живѣеше въ Дръново, видѣ, когато строенето спира, Колю дялгериниѣтъ е работилъ абаджилъкъ. Въ Търново обаче абаджилъкътъ прѣзъ зимата билъ замѣстенъ съ дограмаджилъкъ: Колю приготвилъ врати и прозорци за лѣтнитѣ строежи. Въ работата си той е билъ много точенъ, акуратенъ и изработенитѣ прѣдмети го издавали за единъ вѣщъ майсторъ-дялгеринъ. Въ 1836. г., когато била освещавана църквата Св. Никола въ града (стр. 23.), владиката Иларионъ останалъ очуденъ отъ хубавата сграда и поискалъ да види майстора на църквата (който билъ нѣкой-си Оста Велю). Всички дялгери въ присѣйствието на Оста Веля избѣзвали на лице Коля Фичето и него прѣдставили на владиката за майсторъ, понеже подъ негово ръководство и уплътване е била започната и съградена църквата. Владиката му поблагодарилъ, наградилъ го, призналъ го за майсторъ и отъ тогава насетнѣ и турската власть почнала да му повѣрѣва градежитѣ на голѣми постройки. До това врѣме Колю Фичето билъ безграмотенъ и, чакъ като станалъ майсторъ, се научилъ да чете и пише отъ врѣменнитѣ си съдружници — Оста Веля и Станю Марангозина. Прѣзъ пролѣтъта на 1848. год. Колю Фичето за послѣденъ пътъ отива дялгеринъ по гурбетликъ въ влашко. Завръща се отъ тамъ и повече по гурбетликъ не ходи: остава да работи въ Търново. Изпъкването на българския черковенъ въпросъ накара много градове и села да почнатъ да строятъ църкви и при тѣхъ училища. За Коля Фичето се яви работа голѣма: отъ всѣкъждѣ го канѣха да „скрои“ планъ на църквата и да наглежда работенето ѝ. Отъ друга страна и турското правителство съ прокарването на шосета изъ държавата имаше нужда отъ познанията на майсторъ Коля по направата на мостове. Колю Фичето тича и работи навсѣкъждѣ. Отъ него сж построени: въ града църквитѣ Св. Никола, Рождество Пр. Богородици (съборната църква), Св. Спасъ, Св. Константинъ и Елена, Св. Атанасъ и Св. Марина; въ Лѣсковецъ — Св. Димитъръ; въ Горна-Орѣховица — Св. Никола; въ Свищовъ — Св. Кирилъ и Методий, и др. Всички тия църкви си иматъ своитѣ особености въ архитектурно отношение и нѣкой отъ тѣхъ може да служатъ като образци на нашитѣ млади инженери. Освѣтъ това, той е строилъ въ града нѣколко джамии съ тѣхнитѣ минарета, и Градския домъ, както и покрития мостъ надъ р. Осъмъ въ гр. До-

вечъ, и др.; но отъ всички постройки мостътъ надъ р. Янтра при гр. Бѣла, на шосето Русе-Търново, е най-грандиозната постройка на този доморасълъ-инженеръ. Този мостъ е каменъ, съ полукръгли сводове, дълъгъ е 276 метра съ широчина 9.5 м.; състои отъ 14 отвори, отъ които тѣзи въ леглото на рѣката (най-голѣмитѣ) иматъ пролѣгъ по 12.5 м. Мостътъ е строенъ въ 1865.—1868. г. и очудва съ направата си всички чужди пътешественици по Балканския п-въ. За него и неговия строител, когото *Камицъ* видѣлъ въ с. Присово (край Търново), пише: „ . . . И тоя скромень човѣкъ въ потури и абишка, не знае, че съ Бѣленския си мостъ е построилъ най-голѣмата хидравлическа постройка на Балканския п-въ, изключая Цариградъ“. Този мостъ и църквата Св. Кирилъ и Методий въ Свищовъ сж тѣй да се каже *chefs d' oeuvre* на Колю Фичевитѣ постройки. Колю Фичето умрѣ въ града Търново, въ края на ноемврий 1881. г., 75-годишенъ, като остави многоброенъ родъ отъ синове и внуци.

8. *Хаджи Славчо х. Паскалевъ* (обр. М. 19./2.) е роденъ въ гр. Търново скоро 1807. г. отъ родители съ незавидно материално положение. Баща му е билъ кожухаринъ, на който занаятъ посветилъ и сина си Славча. Славчо самъ е ходилъ да събира сурови кожи изъ околнитѣ паланки и села и често пѣти, по нѣмане на товарно животно, събранитѣ кожи на грѣбъ е донасѣлъ въ работилницата на баща си. Когато се задомилъ, той се отдѣлил отъ баща си и самостоятелно почналъ да работи кожухарлъкъ. Кжщата на теста му е била и работилница, и мѣсто за живѣяне. Въ скоро врѣме Славчо съ труда си се замогналъ и почналъ да се надига между другаритѣ си отъ еснафа, който дълго врѣме го избиралъ за свой първомайсторъ. Той не се ограничилъ само съ снаждане на лапаритѣ отъ фурдата и съ подшиване на кожуси, които въ негово врѣме сж били въ всеобщо употребienie, а е купувалъ и продавалъ сурови и полуобратени кожи. Въ скоро врѣме Славчо станалъ извѣстенъ събирачъ на подобни кожи не само въ тогавашния Дунавски вилаетъ, но и въ цѣла Тракия и Македония. Събранитѣ кожи х. Славчо е продавалъ въ Влашко, Виена и Липиска. Отъ послѣдния градъ е купувалъ скжпи кожи за крайници на мъжки и женски кожуси, които е донисалъ и разпродавалъ въ Търново и друг. по кожухаритѣ. При търгуването си той е гледалъ да използвава отиването и връщането си. За да стане хаджия, той отива съ домочадието си на Божи гробъ, но съ себе си вема и скжпа хиписканска стока, която, като разпродава въ Иерусалимъ и по

пътъ за тамъ, спечелва и по този начинъ добива печала, която нѣколко пъти му покрива разноситѣ. Широката му търговия и умѣнието му да схваща моментитѣ за покупка и продажба на стокитѣ даватъ възможностъ на хаджи Славча още младъ да стане извѣстенъ богаташъ въ Турско и да се гледа добръ и отъ самата турска власть, която защищаваше търговцитѣ. Хаджи Славчо бѣше богаташъ: той се считаше за милионеръ. Съ своето богатство той помагаше на другаритѣ си отъ еснафа и на други търговци, за които служаше единъ видъ като банка поради нѣмане на такава. На неговото парично подпомагане много Търновски и Горно-Орѣховски търговци дължатъ състоянието си и сж благодарни за това. Въ турско врѣме той е работилъ по черковния въпросъ, като е поддържалъ съ пари и съ влиянието си Евстати Селвели Депутатиниѣтъ. Подиръ освобождението въздигна фабрика за бира въ града (обр. № 20./2.). Прѣди смъртта си той подари на читалището „Надежда“ 2000 лева, даде пари за въздигане камбанарията при съборната църква „Св. Богородица“. Хаджи Славчо умрѣ 86-годишенъ на 27. май 1893. година.

9. *Хаджи Николи Д. Минчевъ* (обр. 18./3.) е роденъ въ гр. Търново на 17. февруарий 1826. г. отъ заможни родители. Баща му, Хаджи Димо, е билъ кожухаръ. Той изучилъ сина си на грѣцки въ тогавашното грѣцко училище, а вънъ отъ него го изучилъ да чете и пише на български при нѣкой си попъ Ефтимъ. Далъ му слѣдъ това капиталъ и го направилъ търговецъ. Като станалъ възрастенъ, Хаджи Николи се оженилъ за дъщерята на извѣстния Хаджи Минча, когото убиха турцитѣ наъ засада, защото не искалъ „турчинъ ортакъ“. Съ богатството отъ баща си и съ онова, добито отъ наследство на тѣста си, х. Николи разширилъ търговията си и станалъ влиятеленъ между българитѣ и турцитѣ. Прѣдъ турцитѣ той е минавалъ за чорбаджия и е билъ съ чинъ „*капу-механ*“. Когато въ 60-тѣ години се подигна въпросъ за църковната ни самостоятелностъ х. Николи е билъ избранъ прѣдставителъ на града за въ цариградското народно събрание по защищаване правото на българската народна църква прѣдъ грѣцката патриаршия по искането на български владци. На 1860. г. гъркътъ Каратеодориди съ едно слово при закриването на патриаршеския съвѣтъ отблъсналъ всичкитѣ претенции на българитѣ за български владци и самостоятелна църква. На това слово е възразилъ х. Николи, като издалъ съ свой подписъ една брошура, въ която оборвалъ твърдения-

та на Каратеодорици. Х. Николи Минчевъ до толкова е билъ погълнатъ въ борбата по искането на народни владци, щото си запустилъ търговията и си разпилѣлъ богатството по дирене народни правдини. Последниятъ дни отъ живота си той прѣкара бѣдно. Умръ на 3. септемврий 1892. г. въ гр. Търново.

10. *Евгени х. Гертова*, по мъжъ *Д. Кисимова* (обр. М 19./1.), е родена въ гр. Търново прѣзъ 1831. г. отъ състоятелни родители. Учила се е въ гръцкото училище въ града, а слѣдъ това постъпила и въ новооткритото българско, което по-сетнѣ заимѣсти първото. Къмъ българското четмо и писмо тя още въ училището се пристрастила и тази нейна страсть я карала и слѣдъ излизането ѝ отъ училището да търси за четене, между другото, български книги и вѣстници. И книгитѣ, и вѣстниците, споредъ тогавашното състояние на духоветѣ у българитѣ, дѣйствуваха двойко върху младата Евгени: даваха ѝ познания и будѣха въ нея любовта къмъ своето, къмъ българското. Чрѣзъ самообразованието си г. Кисимова можа да стане една отъ най-развититѣ и интелигентни жени между съгражданкитѣ си. По нейнѣ починѣ на 1869. г. въ Търново последнитѣ се събиратъ и уреждатъ женска община, на която сетнѣ даватъ името дружество „Радостъ“ (стр. 48.). Уставътъ на това дружество е съставенъ и писанъ отъ нея. Ней е била въложена всичката грижа и по уреждането на дружеството. Евгени Кисимова се е ползувала съ добро име и извѣстность не само между женското общество, но и между мъжкото, което по уреждане на важни политически работи е прибѣгвало до нейното съдѣйствие. Тя е била първата прѣдседателка на дружеството и съ своята неуморна дѣйность между женското общество въ кжсо врѣме е успѣла да събере на дружеството чрѣзъ подписка достатъченъ капиталъ. Ввела е участие при уреждането на дѣвическото класно училище, което по-сетнѣ се прѣвѣрна отъ държавата въ гимназия. Евгени Кисимова се почина прѣзъ 1886. г., почитана и уважавана отъ всичкитѣ хора на града.

11. *Евстати Хаджи Николовъ Селвели*, наричанъ още *Депутатинътъ* (обр. М 18./1.), е роденъ въ Търново на 1808. г., а починалъ въ Виена на 1871. г. Билъ е богатъ и виденъ търговецъ въ града си. Той е първиятъ прѣдседател на търновското сѣдилище въ гр. Търново, избранъ за такъвъ отъ търновскитѣ търговци при създаването на тия сѣдилища. Освѣнъ това билъ е избранъ и прѣдседател на търновската българска община, която е управлявала токо-

що възроденитѣ български училища, разглеждала е, по съгласие на спорещитѣ се страни, процеси за наследство и др. Въ време на черковния въпросъ Евстати Селвели е билъ единъ отъ водителитѣ на българската партия противъ гръцкитѣ владци. За прѣмахването на тия послѣднитѣ отъ Търново Селвели е билъ изпращанъ въ Цариградъ депутатинъ отъ народа, за да дѣйствува прѣдъ Високата порта за замѣстването на гръцкитѣ владци съ български. При тази борба той е билъ затварянъ въ Търново отъ турското правителство и е стоялъ въ затвора по-вече отъ шестъ мѣсеца. Прѣзъ време на затворничеството му търговията на Селвели много пострадала и слѣдъ излизането си отъ затвора той билъ принуденъ да замине за Вiena, гдѣто умрълъ на 63-годишна възраст.

12. *Петъръ Дапковъ* е единъ отъ родолюбивитѣ търновски граждани, които е оставилъ добъръ споменъ между съгражданиитѣ си съ своето щедро завѣщанне. Той, като вижда, че страда отъ неизлѣчима болестъ и че приближава краятъ на живота му; като вижда, че нѣма наследници — дѣца, които да продължатъ рода му, написва си самъ на 1884. г. завѣщаннето, споредъ което дарява за училищата въ града 100000 гроша или 20000 лева, кѣщата и покѣщината си, съ условие, докато бжде жената му жива, тя да живѣе въ кѣщата и за издържането ѝ градската община да дава $\frac{2}{3}$ отъ дивитѣ на завѣщанната сума. Освѣнъ това, той завѣщалъ на махленската си църква Св. Константинъ и Елена 6000 гроша (300 рубли), за да се купи единъ полилей за срѣдъ църквата. Дапковъ е билъ по занятие кундураджия, ималъ е първоначално образование, но бѣ единъ интелигентенъ мжжъ съ здрави идеи. На времето си той е билъ първиятъ най-добъръ майсторъ на разни обувки. Съ своя трудъ и пестеливостъ той е можалъ да натрупа богатство и чрѣзъ него да си въздигне единъ добъръ паметникъ въ града: едно отъ градскитѣ основни училища (Марнополското) е наречено на неговото име — „Петъръ Дапковъ“.

П. Дапковъ не е останалъ безъ послѣдователи. По неговия приѣръ сж завѣщали за училищата въ града Търново и слѣднитѣ търновски граждани:

а). *Ганчо Тодоровъ*, ханджия, завѣщалъ хана си, съ всичкитѣ принадлежности къмъ него, на главната улица въ града, въ прихода на църквата Св. Кирилъ и Методий. Освѣнъ това, той дарилъ и малки суми (20—100 лева) на монастиритѣ около Търново и на горномахленскитѣ църкви въ града.

б). *Константинъ х. Тодоровъ абаджи* — псалтъ (Даскалъ Косю), завѣщалъ 10000 гроша (2000 лева) на градската община, която отъ годишния приходъ на завѣщаната сума да поддържа въ училището по едно бѣдно момче, прѣдпочтително сираче.

в). *Анастасъ Даневъ*, чохаджи, завѣщалъ 400 лева на градската община, която да харчи приходитѣ отъ тази сума за нуждитѣ на първоначалнитѣ училища.

г). *Владиката Панаретъ Рашевъ* е единъ отъ най-щедритѣ завѣщатели — търновци. Свѣтското му име е било Панайотъ. Роденъ е прѣзъ 1808. г. отъ търновскитѣ жители Пенчо и Райка Рашеви. Баща му е билъ кожухаринъ, заможенъ и влиятеленъ гражданинъ и дълги години е билъ градски бирникъ (кабакчия). Образованието си владиката получилъ въ Търново, Букурещъ, Атина и Парижъ. Слѣдъ свършването на висшето си образование Панайотъ Рашевъ станалъ въ Букурещъ придворенъ учителъ при тогавашния управителъ на Влахия — принцъ Александра Гика (1838. г.). На 1840. г. последниятъ, по молбата на търновскитѣ граждани, изпратилъ П. Рашевъ въ Търново за учителъ въ тогавашното грѣцко училище. Слѣдъ двѣ години учителъ Рашевъ билъ принуденъ поради интриги да напусне Търново и да замине за Цариградъ, гдѣто постъпилъ учителъ въ патриаршеското училище на Фенеръ по френски и грѣцки езици, какъвто останалъ до м. августъ 1845. г. Отъ това врѣме посетилъ Панайотъ Рашевъ приема духовенъ санъ и става извѣстенъ подъ името Панаретъ. Той е билъ ржкоположенъ диаконъ, слѣдъ това става архидиаконъ (1853. г.) и епископъ (1854. г.), като билъ тронясанъ за Погониански владика съ седалище въ гр. Букурещъ. Тука владиката Панаретъ можалъ да економиса за своята митрополитска каса значителни суми, частъ отъ които употребилъ за купуване помѣщение за митрополията и за параклисъ на българската колония въ този градъ. До 1863.—64. г. П. Рашевъ минавалъ за грѣкъ; но отъ това врѣме посетилъ той, като българинъ, почналъ да взема живо участие въ борбитѣ по черковния въпросъ и по политическото ни възраждане. Още при живота си Митрополитъ Панаретъ завѣщалъ 10000 австрийски желтици, отъ лихвитѣ на която сума се е издържало Богословското училище въ Петропаловския манастиръ при гр. Лѣсковецъ. Послѣ смъртъта си той завѣщалъ една сума отъ 544645 лева, отъ които 50000 лева остава за издържане на махленскитѣ първоначални училища въ гр. Търново, 5000 л. за църквата Св. Константинъ и Елена, заедно съ короната, патерица-

та и одѣждитѣ си, а останалата по-голяма часть остава въ разпореждане на Св. Синодъ, който да употреби $\frac{2}{5}$ отъ дохода на тази сума за стипендии на млади български православни диаconi и свещеници въ духовна академия; $\frac{2}{5}$ за премии за прѣводни или оригинални духовни книги за училищата било за прочитѣ или по исторiята на българската църква, а останалата $\frac{1}{5}$ ежегодно да се прибавя къмъ капитала за нарастване. На 21. мартъ 1887. г. Митрополитътъ П. Рашевъ се почина въ Букурещъ и, съгласно неговата послѣдна воля, смъртнитѣ му останки се прѣнесоха на 26. с. м. въ Търново, гдѣто се погребоха въ църквата Св. Константинъ и Елена. Надъ гроба му, въ арката на църквата, върху единъ мраморенъ пиедесталъ, високъ 2 метра, се издига великолѣпенъ паметникъ, художествено изработенъ отъ бѣлъ мраморъ. Този паметникъ, който струва 15000 лева, е работенъ въ Италия и Букурещъ: той прѣдставлява владиката въ черковно одѣяние, седналъ на владическия тронъ, съ отворено евангелие прѣдъ себе си, държещъ въ едната си ръка патерицата, а съ другата благославещъ. Този паметникъ заслужава да се види отъ всѣкого.

д). *Иванка С. Христова*, родена Христо Ботева, завѣщала 6000 л. зл., отъ които е образуванъ „Фондъ Иванка С. Христова, родена Ботева“ въ полза на основното училище въ махалата Св. Константинъ въ града. Фондътъ остава непожтнатъ на вѣчни врѣмена и се пази въ Б. Н. Банка (Търновски клонъ). Ежегодната лихва отъ този фондъ се прѣдава на Търновското училищно настоятелство, за да купува на най-бѣднитѣ и съ отличенъ успѣхъ ученици отъ сѣщото училище дрехи, обуца, учебници и др.

13. *Стефанъ Караѣозовъ* (Обр. № 19./3.) е единъ отъ нѣкогашнитѣ видни търновски търговци и индустриалци. Той се е отличавалъ съ прѣдприемчивъ духъ и съ умѣние да схваща начинитѣ за печалби. Отъ него е построена извѣстната „Караѣозова фабрика“, (Обр. № 20./1.) въ която въ турско врѣме се произвеждаха тънки брашна („нѣмско брашно“), хлѣбенъ спиртъ, печени пашкули и коприна. Ст. Караѣозовъ е билъ извѣстенъ въ цѣлата Турция по своето производство. Той се е ползувалъ отъ защитата на турската власть, на която ималъ довѣрието, и поради това мнозина българи неоснователно сж го сѣмтали опасенъ човѣкъ по врѣме на възстанията. Ст. Караѣозовъ е ималъ нѣколко срѣщи съ Василя Левски въ фабриката си, съдѣйствувалъ е за изплъзването му отъ ръцѣтъ на турскитѣ запти и му е спомагалъ парично. Въ неговата фабрика е ставала срѣ-

щата и на иѣкон отъ търновскитѣ революционери прѣзъ послѣднитѣ въстания. Караѣиновъ умрѣ внезапно на около 60-годишна възраст, прѣзъ м. февруарий 1878. г., въ фабриката си. Слѣдъ неговата смъртъ фабриката му запуснѣ, а по-сетнѣ се купи отъ Ат. х. Славчовъ, който не прѣди много врѣме я продаде на държавата за казарма на квартируещата въ града пионерна дружина.

V. Околноститѣ на града Търново.

Отъ околноститѣ на гр. Търново, освѣнъ „колибитѣ“ (вилитѣ), заслужаватъ да се видятъ :

1. *Килифарскиятъ манастиръ*, който се намира на $4\frac{1}{2}$ километра на югъ отъ с. Килифарево въ една разкошна котловина, на дѣсния брѣгъ на рѣчичката Бѣлица. На високия хълмъ, който се издига надъ сегашния манастиръ, се виждатъ развалинитѣ отъ замъкъ и отъ манастирска ограда, въ която се е подвизавалъ Св. Теодосий Търновски. Сегашната манастирска черква „Рождество Прѣсв. Богородици“ е въздигната прѣзъ 1842. г. На изтокъ до нея е додѣпена друга стара, малка черквица, съ два прѣстола: Св. Теодосий и Св. Иванъ Рилски. Послѣдната църквица е направена на 1718. г. и въ нея има икона на Св. Теодосия, която изглежда много стара, ако се сѣди по живописъта. — До Килифарския манастиръ има 18 кил. отъ Търново. Отива се пѣши, съ конь (като се плати 2 лева) и съ фаетонъ (като се плати отъ 6—10 лева).

2. *Манастирътъ Св. Троица*, който се намира въ Дервенето, на дѣсната страна отъ р. Янтра, въ скалитѣ, всрѣдъ една дълга равнина, запазена на сѣверъ и на сѣверонетокъ съ високи скали отъ вѣтроветѣ (обр. № 26.). Изгледътъ отъ тука е живописенъ. Въ оградата на манастира и вънъ отъ нея, на разни височини, се виждатъ кръгли или елиптически дупки (пещери), които сж мѣчно достъпни за човѣка: по тѣхъ може да се качи само съ стѣлба. Въ една отъ тия дупки, на височина 10 метра, вънъ отъ оградата на манастира, споредъ прѣданieto, живѣлъ е Св. Теодосий Търновски слѣдъ напушането му на Килифарския манастиръ. Въ тѣзи дупки сж се криели калугеритѣ, когато манастирътъ е бивалъ нападанъ отъ башибозуци, кърджалии и др. турски орди. Този манастиръ е основанъ въ 1070. год. януарий 27., като скитъ (отшелническо мѣсто). Въ врѣмето на царъ Александра, главно при сина му царъ Иванъ Шишмана III., мо-

Манастирът е билъ отъ основъ издигнатъ на мѣстото на този скитъ. Тука сж запазени снимки отъ образитѣ на поменатитѣ двана царе. Манастирътъ често се споменува съ името „*Шимановъ манастиръ*“. До скоро въ манастирската библиотека сж се пазили 4 хрисовули, които сж били издадени на манастира отъ слѣднитѣ влашки князе: 1) Отъ Иоана Стефана Кантакузина въ 1715. г.; 2) Отъ Иоана Александра Гика Войвода въ 1748. г.; 3) Отъ Иоана Ипсиланти Войвода въ 1776. г. и 4) Отъ Иоана Константина Александра Ипсиланти Войвода въ 1803. г. Споредъ тѣзи хрисовули, поменатитѣ влашки господари се задължавали да даватъ годишни субсидии за подържането на този „*Шимановъ манастиръ*“. Въ този манастиръ, освѣтъ хрисовулитѣ, е запазенъ 1) Държавниятъ печатъ на Българското царство прѣди подпадането му подъ турцитѣ и 2) Образецъ отъ една стара българска декорация (медалъ). — За манастира, който отстои отъ града 6 километра, се отива пѣши или съ конь, като се мине прѣвъ Владишкия мостъ и се поеме пътя, който е подъ Гарвановия връхъ (Гаргабаръ) за къмъ Дервенто.

3. Манастирътъ „*Св. Прѣображение*“ (обр. № 3.), който е разположенъ на лѣво отъ Янтра, подъ скалитѣ, на срѣщу манастира „*Св. Троица*“, стои 5½ километра отъ Търново. Не се знае точно, кога е основанъ този манастиръ, обаче има основания да се вѣрва, че е основанъ като скитъ още отъ врѣмето на царъ Иванъ Александра и жена му Теодора (еврейката). Като манастиръ, той е станалъ малко по-късно отъ манастира „*Св. Троица*“. Въ врѣме на кърджалиитѣ той е билъ опустошенъ, тъй че къмъ 1820. г. килиитѣ му сж били срутени, като е била завардена само една малка църквица, въ която отъ врѣме на врѣме сж ходили да служатъ свещеници отъ с. Самоводене. Едвамъ въ 1825. г., по настояването на търновскитѣ първенци, за игуменъ на манастира се настанява Отецъ Зотикъ, който почналъ да събира край себе си калугери и да подирава манастиря и урежда имотитѣ му. Този игуменъ се счита за втори основател на Прѣображенския манастиръ, който сега е въ едно твърдѣ добро състояние и минава за единъ отъ най-богатитѣ и добръ уреденитѣ манастири (годишно приходътъ му е около 25,000 лева). Манастирътъ има голѣмъ дворъ (обр. № 23), заграденъ въ форма на правоъгълникъ съ стѣни и съ манастирскитѣ сгради. Вsrѣдъ двора се наиди църквата „*Прѣображение Господне*“ (най-старата църква). На изтокъ отъ нея — църквата „*Благовѣщение Пр. Богородици*“, издигната прѣвъ 1864. г., а

на западъ, подъ скалитѣ се издига камбанарията, на която сж окачени 7 различно голѣми камбани съ разни тонове. Най-голѣмата камбана тежи 44 пуда и 10 фунта (770 килограма). Вънъ отъ оградата има трета църква за гробищата — „Възкресение Лазарево“ (издигнатата прѣвъ 1891. г.). Въ всичкитѣ си сгради манастирътъ има 90 стаи за гости и за живѣне на монаситѣ, 11 за дърва и други принадлежности, грамадни чардаци прѣдъ стаятъ, 3 мази, 2 готварници, 1 фурна, пералня, баня и голѣми яхъри за добитѣкъ. Въ южнитѣ сгради се помѣщаватъ трапезарията, готвачницата, пералнята и събѣщателната стая, които сж интересни за виждане. Трапезарията е покрита съ стѣнна живопись. Между многото библейски светци, виждатъ се образитѣ на Св. Ивана Рилски, Св. Теодосия Търновски и др. Въ събѣщателната стая между другитѣ стѣнни украшения вижда се ферманътъ отъ 1870. г., съ който се учрѣдява Българската екзархия. Църквитѣ сж интересни съ живописъта си. Въ старата църква, която е най-интересна, виждатъ се образитѣ на български светии, на български царе и търновски патриарси; виждатъ се библейски картини и картината на страшия сждъ. Обръщатъ вниманието върху си иконостаситѣ и нѣкои изящно наработени икони. Днесъ този манастиръ се често посѣщава отъ Н. Ц. В. Княза, който обича да гостува тамъ по нѣколко дни, особно пролѣтно врѣме. За манастира се отива пѣши, съ конѣ или съ фаetonъ (плаща се 5—7 лева).

4. *Стариятъ градъ Никополъ* или Nikopolis, който е 18 клм. на с.-в. отъ Търново. Този градъ е основанъ отъ римския императоръ Траяна (98.—117. сл. Р. Хр.) за споменъ на побѣдата му върху дакиитѣ (106. г.). Първоначално той е принадлежалъ къмъ провинцията Тракия, а по-сетнѣ къмъ долна Мизия. Славилъ се е съ голѣми богатства и грамадни сгради, както това личи отъ разнитѣ саркофази, бази, капители и др. орнаментни камѣни, разнесени и прѣснати въ разни градове и села изъ окръга, както и отъ 381 типа монети, описани отъ нумизматичитѣ. Когато въ 1882. г. се строи мостътъ върху р. Росица, задъ с. Полекраище, готови дѣлани камѣни за този мостъ сж били взети отъ развалинитѣ на тоя градъ. И до денъ днешенъ се вижда около с. Хотница старата карьера, отгдѣто на врѣмето сж били вадени камѣнитѣ за града. Като гледашъ карьерата, чини ти се, че камѣнаритѣ прѣди малко сж напустнали каменоломната и отнесли съ себе сѣчивата си. Само разхвърленитѣ и обрасли съ мъхове и лишей недонадѣлани стълбове, капители, саркофази и др. показватъ нейната старостъ. — За до-

тия развалини се отива по железницата Търново—Гор.-Орѣховица и кантонъ Поликраище (плаща се III. класъ лева 1.20), а отъ тамъ пѣши прѣзъ с. Поликраище се изминава около 6 километра, за да се стигне до самото мѣсто. Отива се отъ Търново съ конь и съ фаetonъ (плаща се 8—10 лева).

5. Селото *Арбанаси*, по гр. *Алванитохбри*, което е на 4 километра на с.-и. отъ Търново, има 211 къщи съ 763 жители. То се намира насрѣдъ пътя за Горна-Орѣховица. Къщите на това село сж стари и съ широки дворове, заградени съ високи видове, като кръпости. Селото е образувано отъ прѣселенци-албанци, които сж говорили гръцки езикъ. Последнитѣ сж дошли тука къмъ края на 15. и началото на 16. вѣкъ. По-рано, прѣди да се образува селището, мѣстото на Арбанаси е било гъста гора, отъ което новитѣ прѣселенци сж сѣкли дърве на мѣстото и сж си строили къщите. Арбанасчени сж били богати търговци, които имали къщи по направа и голѣмина по-голѣми и по-хубави отъ много стари търновски къщи на знатни хора. Селото е почнало да запустява слѣдъ опустошението му отъ кърджалинитѣ (1798. г.), при което много отъ богатшитѣ му сж избѣгали въ Влашко, гдѣто сж станали влиятелни влашки боери, каквито сж Бранкованитѣ, Кантакузеновцитѣ, Братияно, Жиорджи Филипеско и др. Въ Арбанаси сж живѣли лѣтно врѣме гръцкитѣ владци, които сж имали свои къщи. Тука нѣколко врѣме е живѣлъ и извѣстниятъ нашъ епископъ Софроний Вратчански. Въздухътъ на Арбанаси е чистъ и лѣгъ прохладенъ; затуй и въ днешно врѣме нѣкои търновски, свищовски и др. фамилии обичатъ тамъ да прѣкарватъ горѣщинитѣ. Около селото има изобилна и хубава вода (Лакото). Гледката отъ това село къмъ Търново и Балкана е очаровна. За забѣлѣзване въ Арбанасе сж 5-тѣ църкви : Рождество Христово (Христосъ), Св. Атанасъ, Св. Георги, Св. Димитри, Св. Архангелъ, и двата манастири : Св. Богородица и Св. Никола. Църквитѣ сж забѣлѣжителни съ своитѣ фрески, които сж отъ ново произхождение и не сж хубави. Въ църквата Св. Димитъръ, въ която сега само ежедневно се извършва служба, тѣзи фрески сж покрити съ бѣла варъ. Най-старата църква е „Христосъ“, въ която се намиратъ красиво изработени църковни принадлежности (кандила, кандилиници, кръстове, полилей и др.). Жителитѣ на селото вѣрватъ, че всѣка година на Великата сжбота по краищата на прѣстола въ тази църква се появява цѣлителна аязма, която изтича и пада върху пода на голѣми капки.

Манастирът Св. Богородица е малко изоставенъ манастиръ. Днесъ той има само единъ свещеникъ. Управлява се отъ епитропи изъ селото. Доходите му се употребяватъ за издръжка на мѣстното училище. Въ този манастиръ има една голѣма икона „Св. Богородица“, на която се приписва цѣлителна сила. За тази икона манастирътъ много се посѣщава отъ селското население. Манастирътъ е заграденъ съ голѣма ограда и има вети и неудобни стаи. Той е билъ ограбенъ отъ кърджалиитѣ, слѣдъ което западналъ, но по-късно (въ 1836. г.) е билъ подновенъ.

Манастирътъ Св. Никола (Арбанашкиятъ женски манастиръ) е построенъ надъ скалитѣ, които сж обърнати къмъ Търново. Гледката отъ тия скали е чудесна: вижда се котловината, въ която е сложенъ града и издигнатитѣ въ нея мѣстноси — Хисара и Трапезица. По-нататкъ се виждатъ сѣдлообразнитѣ търновски ридове, а още по-далечъ, като взбери, се ситятъ на небосклона върховетѣ отъ Орѣдния балканъ. Манастирътъ е ограденъ съ високи зидове, има широкъ дворъ, върѣдъ който се издига една църква, отсрани на която се наредени чисти, хубаво уредени стаи. Дворътъ е укитенъ съ чешпирови туфери и тукъ-тамъ съ овощни дървета. Манастирската църква по-рано е била махленска църква, но слѣдъ опустошението на Арбанаси отъ кърджалиитѣ, послѣдната е била изоставена и едвамъ въ 1833. г. е била възобновена и прѣвърната въ манастиръ. Манастирътъ сега има около 20 монахини, които живѣятъ въ общежитие. Издържатъ се отъ прихода, добиванъ чрѣзъ продажба на ръчни произведения (ржавици, чорапи и др. и отъ приноса на богомолцитѣ. — За Арбанаси се отива прѣзъ шосето Търново — Горна-Орѣховица и чрѣзъ хубавата долина, наречена *Килифоръ*, която е подъ „Кѣзъ-Хисаръ“. Отъ Арбанаси до Горна-Орѣховица по шосето има 4 километра и пѣши се отива незабѣлвано. Отъ този градъ пъкъ до гара Горна-Орѣховица е $2\frac{1}{2}$ км.; отива се пѣши и съ фаетонъ срѣщу такса $1\frac{1}{2}$ лева.

6. *Петропавловскиятъ манастиръ*, който е 2 километра на изтокъ отъ с. Арбанаси. Намира се въ край на Арбанашкото плато, върху скалитѣ, които се издигатъ надъ гр. Лѣсковецъ. Отъ западъ той е обкрѣженъ съ хубава гора, а отъ изтокъ съ урва, по политѣ на която сж разположени лѣсковскитѣ лозя (сега повечето унищожени). Гледката отъ тука е много хубава. Виждатъ се, освѣнъ гр. гр. Горна-Орѣховица и Лѣсковецъ, но и на голѣмо протежение много отъ селата въ Горно-Орѣховската околина. Кога е основанъ манастирътъ,

точно не се знае; но малката му църква Св. апостоли Петъръ и Павелъ е била съзидана прѣзъ 1662. г. Тука се е поѣщавало основаното прѣди освобождението ни Богословско училище. Сега манастирътъ служи за поѣщение на неизлѣчимо нервно-болни хора.

7. *Дръновскиятъ манастиръ „Св. Архангелъ Михаилъ“* (Обр. № 28), който се намира на ю.—з. отъ гр. Дръново, на единъ частъ пътъ прѣзъ с. Цинга, въ скалитѣ, надъ Дръновската рѣка, която иде откъмъ гр. Тръвна и протича прѣзъ „Царева-Ливада“. Мѣстността, върѣдъ която е сложенъ този манастиръ, е една отъ най романтичнитѣ въ цѣлия окръгъ. Този манастиръ е прославенъ съ обсадата въ него на попъ Харитоновата чета прѣзъ врѣме на въстанието въ 1876. г. отъ турския генералъ Фаала-паша, който слѣдъ 10 дневна обсада и бомбардировка на манастира, разбѣ четата, състояща се отъ 420 души — повечето селени отъ полскитѣ села (Вѣла-Черкова, Мусина, Вишовъ-градъ, Дичинъ, Михалци и др.), като ограби и съсипа манастира. Прѣди ограбването и съсипването му отъ Фаала-паша, манастирътъ е билъ единъ отъ твърдѣ богатитѣ манастири. Той се поднови слѣдъ освобождението на България отъ игумена му Похомий, който случайно се бѣ избавилъ отъ ятаганитѣ на турскитѣ ордини. При входа на манастирската ограда, отъ лѣва страна, е издигнатъ единъ паметникъ съ гробница подъ него. Паметникътъ е направенъ въ честь на борцитѣ въ манастира, които безстрашно се бориха срѣщу турцитѣ отъ 29. априлъ до 8. май 1876. г. Надъ входа за гробницата стои изправена статуя, която прѣдставлява въстаникъ съ пушка на рамо и въ селска носия, каквато сж имали тогава селенитѣ отъ поменатитѣ по-горѣ села. Въ църквата има панакида, на която сж записани имената на загиналитѣ защитници. Сега манастирътъ има нѣколко монаси и имогъ, който го поставя въ реда на заможнитѣ манастири.

VI. Отиване въ гр. Търново и разглеждане забѣлжителноститѣ му.

За да се отиде въ Търново отъ *София, Варна, Русе* и отъ станицитѣ, разположени между тия градове и Търново, служи желѣзницата. Разписанието за тръгване на трешветѣ и цѣнитѣ за мѣстата сж дадени по-долу (слѣдъ рекламитѣ). Цѣнитѣ сж въ ср. левове и безъ ажио.

Тамъ, гдѣто нѣма желѣзници до Търново и *обратно* се отива :

1. *Отъ Свищовъ.* Отива се до гара Левски, като се плати на фаетонъ 10—12 лева. За по-евтино може и съ пощенската кола. Лѣтъ може да се пътува и съ параходъ до Русе, а отъ тамъ по желѣзницата до Търново. Последниятъ пътъ (цѣлниятъ) струва около 10 лева.

2. *Отъ Котелъ.* Отива се до Кипилово — Константинъ (съ коня) — Константинъ — Беброво — Елена — Търново (съ фаетонъ). За фаетонъ отъ Търново до Елена (или обратно) се плаща 14—16 лева. По евтино до Елена (и обратно Търново) се пътува съ пощенскитъ кола (3 лева за мѣсто). Шосето отъ Елена до Търново минава прѣзъ една живописна долина (Еленскитъ боазъ), прорѣзана отъ Дрънтската или Еленската рѣка. Въ края на тази долина (къмъ Търново) се намиратъ монастиритъ „Св. Никола“ (Кипиновскитъ) и „Св. Илия“ (Плаковскитъ).

3. *Отъ Сливенъ.* Отива се съ коня и съ селски кола прѣзъ Асѣновското устие — с. Юренджикиъ — Демиръ-капия — с. Стара Рѣка. Отъ тука прѣзъ Константинъ — Беброво — Елена — Търново съ фаетонъ, Другъ пътъ: пътува се съ коня отъ Сливенъ — Асѣновското устие — с. Бѣла — с. Сара-яръ — върхътъ Бѣлата крава — с. Костелъ — Елена — Търново.

4. *Отъ Нова-Загора.* Минава се прѣзъ с. Кортенъ — Кортенскитъ бани — с. Твърдица — върха Доксата — Елена — Търново. — *Други пъти:* прѣзъ Хайнъ-боазъ — Вонеща-вода — Килифарскитъ монастиръ — Килифарово — Дебелецъ — Търново.

5. *Отъ Казанлъкъ.* Прѣзъ с. Яйкаули — върха Кръстецъ — Радовци (съ коня) — Тръвна — Царюва-ливада — Дръново — Търново. — *Други пъти:* Шипка — върхътъ Св. Никола — Червенъ-брѣгъ — Габрово — Дръново — Търново. (Пътува се съ фаетонъ) или (съ коня) прѣзъ върха Св. Никола — Соколския монастиръ — с. Етъра — с. Бичкийната — Габрово — Търново).

6. *Отъ Пловдивъ.* (Освѣтъ по желѣзницата) минава се прѣзъ Калоферъ — Фердинандовъ-върхъ — Кръвеникъ — Стокитъ — Батошево (покрай монастиритъ) — Севлиево — Търново.

Кирия за коня дневно се плаща отъ 2-3 лева. На фаетонъ до Габрово 12-15 лева; до Севлиево — 14-16 лева; до Тръвна — 15-20 лева; до Елена — 15-20 лева; до Дръново 8-10 лева; до Килифарово — 6-8 лева; до с. Някопъ — 8-10 лева; до Горна-Орѣховица или Лѣсковецъ 6-8 лева; до Арбанаси 5 лева.

Забѣлѣжка: Цѣнитъ се опредѣлятъ чрѣзъ пазарлъкъ.

Най-удобни хотели въ Търново сж :

1) Хотелъ „*Принцъ Борисъ*“. Хотелътъ е новостроенъ съ чисти стаи за ношуване. Има широки салони за бесѣждане, при чаша бира, кафе или чай, както и за ядене. Прислуга има бърза и чиста. За легло се плаща $1\frac{1}{2}$ до 2 лева. Когато пжтуютъ на групи, съ съдържателя се прави споразумѣние върху цѣнитѣ. За обѣдъ и вечеря се плаща по листа, съ цѣни умѣрени (1 до $1\frac{1}{2}$ лева обѣдъ или вечеря). Хубава гледка къмъ „Хисара“, „Трапезица“, „Арбанаси“, „Дервенето“, „Зиналата стѣна“.

2) Хотелъ „*Роялъ*“. Също новостроенъ хотелъ, съ чисти стаи и салони. За легло се плаща $1\frac{1}{2}$ до 3 лева. При голѣма група пжтници, по споразумѣние съ съдържателя, прави се отстъпка. Обѣдъ и вечеря се плаща по листа. Цѣнитѣ сж умѣрени (1 — $1\frac{1}{2}$ лева за обѣдъ или вечеря). Хубава гледка къмъ означенитѣ по-горѣ мѣстности.

Двата тия хотели сж въ центра на града, при чаршията „Баждарлъкъ“, близо до всички държавни и общински учреждения. При тѣхъ се спиратъ наемнитѣ градски фаетони.

3) Хотелъ „*Съединение*“, който е на главната улица, има също чисти стаи съ цѣна за легло 1 — $1\frac{1}{2}$ лева. И тука на група пжтници се прави отстъпка. Има и гостилница, гдѣго човѣкъ може да се нахрани съ 1 левъ. Гледката отъ този хотелъ е твърдѣ хубава: вижда се голѣма частъ отъ града съ цѣлата южна околностъ до върховетѣ на Балкана.

4) Хотелъ „*Янтра*“, който е при началото на града откъмъ гарата. Посрѣдствениятъ хотелъ, за хора отъ срѣдна рѣка. Плаща се за мѣсто отъ 60 ст. до $1\frac{1}{2}$ лева. Има ефтина гостилница, въ която човѣкъ може да се нахрани съ 60 ст. до 1 левъ.

5. *Ханища*: Върбановиятъ, Троенскиятъ, Дръновскиятъ, Абаджийскиятъ, Търновскиятъ и Минчовиятъ, които сж на главната улица, по пжтя за къмъ центра на града. Иматъ ефтино легло и ефтена вкусна храна. Тука обикновено слизатъ пжтници, които търсятъ по-ефтино.

За фаетонъ отъ гарата Търново до града се плаща (за 1 или 2 души) 1 л. 50 ст., за 3 души — 2 лева (дѣцата не се броятъ). За единъ курсъ въ чертата на града — 1 л.

Пжтникътъ, идещъ отъ гарата, може да разгледа забѣлжителноститѣ на града по слѣдния редъ: Направо по пжтечката срѣщу гарата се изкачва при руския паметникъ надъ светата гора, върху който прочита този надписъ:

„Въ память нашихъ войновъ 8. Драгунскаго Астраханскаго полка 1877. г.

Въ 1877. г. 28. Юня у д. 28. Августа у д. Долный Добнякъ:
Кадикюй: И. Кукуруза Ф. Давько. Н. Костинъ.

4. Юля у д. Уфланъ: Т. Комаръ. 17. Декабря у д. долн. Малина
19. Юля у д. Ески-Загра: М. Горбуновъ.

И. Шаповаловъ, Т. Превальскій, 26. и 27. у д. Иттимана:
Д. Лаврентьевъ, С. Моцаръ, С. Трухачевъ и Тютинъ.

К. Кузичкинъ, Д. Абидулинъ.

Миръ праху ихъ!

Умершіе отъ ранъ: Прапорщикъ А. Шатовъ 11. Авг.

Рядов: (А. Луценко 10. „
(Д. Боярнюкъ 30. „

Отъ този върхъ, като разгледа града, възвива се на западъ и вижда лозята съ вилитъ (колибитъ), казармитъ на Морно-поле, това послѣдното и пѣтищата, които водятъ за въ града. По западната пѣтека на Св. гора пѣтникътъ слиза на шосето, водеще отъ гарата за града. Мивава по Стамболовия (джовия) мостъ и се отзовава на Морно-поле. Тука, отлѣво, като върви, оставатъ казармитъ и Габровското шосе, което води за бирената фабрика на Н. х. Славчовъ & С-ие, а срѣщу него е градската градина, въ буфета на която се отбива, за да се поразахлади съ нѣкаква напитка. Въ началото на града е аданието на дѣвическата гимназия „Митрополитъ Климентъ“, въ което се отбива. Като продължи пѣтя си по улица „Булевардъ“, спира се при паметника на обѣсенитъ, гдѣто всѣка година въ първата недѣля слѣдъ 11. май се отслужва панахида за обѣсенитъ патриоти прѣвъ време на възстановието (1877. г.). Тука сж били обѣсени: Цанко Дюлѣбановъ, свещеникъ П. Гжбенски (отъ Габрово), Иванъ Пановъ (отъ Търново), даскалъ Киро (отъ Бѣла-Черкова), 7 души селени — дюлгери, между които баща и синъ (отъ Габровски колиби) и др. Ако пѣтникътъ желае, може изъ улица „Зеленка“ да се изкаче на Орловия върхъ (Картала), за да мине покрай „Жидовъ-гробъ“ (стр. 58.) и дойде на „Поличката“ (стр. 4. и 8.), отъ гдѣто почти изцѣло ще види града, заедно съ извивитъ на р. Янтра. Отъ тука слиза по единствената пѣтека за града и разглежда църквитъ подъ редъ (стр. 25.): „Св. Атанасъ“, „Св. Никола“, „Св. Константинъ и Елена“, (гдѣто се спира прѣдъ статуята на Букурещкия владика Панаретъ Рашевъ (стр. 82.), „Св. Спасъ“ и съборната църква „Св. Богородица“. Интересно е да се огледа града отъ кам-

банарията на тази църква; затова, ако иска, изкачва се горѣ при пожарникарския постъ. Като разгледа съборната църква, пѣтникътъ отива въ историческото читалище „Надежда“ (стр. 47.), а отъ тамъ се опѣтва за Царювецъ (Хисара), който е описанъ по-рано (стр. 12.). Отъ Царювецъ слиза въ Асѣновата махала, гдѣто разглежда църквата „Св. Четиредесетъ мѣченици“, „Успѣние Пр. Богородици“, царь-Шияшмановата баня и митрополитската църква „Св. Апостоли Петъръ и Павелъ“. Връща се назадъ, минава по Владишкия мостъ и, като тръгне по пътя за Арбанаси, отбива се да разгледа църквата „Св. Димитъръ“, а отъ тамъ се изкачва на „Трапезица“, която разглежда, слѣдъ като е челъ описанието ѝ (стр. 11. и 15.). Пѣтникътъ напуца Трапезица, като слиза прѣзъ прѣлѣза, който е на юго-западната страна на тази мѣстность. Ако е изморенъ, той минава по желѣзния мостъ и прѣзъ „Туристовската пътека“ се изкачва на „Баждарлъкъ“ при хотелигѣ, гдѣто си почива при чаша бира или други напитки. Ако ли пъкъ не е уморенъ и сиѣта да ходи за с. Арбанаси и Горна-Орѣховица, той, слѣдъ слизането си отъ Трапезица, завива къмъ югоизточния край на Асѣновата махала, за да разгледа църквицѣтъ „Св. Параскева“, старитѣ къщи отъ Асѣново врѣме, дѣсния устой на моста срѣщу църквата „Св. Четиредесетъ мѣченици“ и църквата „Св. Георги“. Слѣдъ това се упѣтва за Арбанаси, за да иде отъ тамъ прѣзъ градъ Горна-Орѣховица на гара Горна-Орѣховица и се качи, споредъ пътя си, на желѣзницата.

СЪДЪРЖАНИЕ.

<i>Името на града Търново</i>	стр.	1.
<i>Основанието на града</i>	"	—
<i>Мѣстоположение</i>	"	2.
<i>Климатътъ на Търново</i>	"	10.
<i>Старото българско Търново</i>	"	11.
<i>Трапезица</i>	" 11. и	15.
<i>Хисарътъ (Царювецъ)</i>	" 11. и	12.
<i>Турско Търново</i>	"	17.
<i>Джамитъ въ Търново</i>	" 20. —	25.
<i>Църквитъ</i>	" 25. —	30.
<i>Зиналата стѣна</i>	"	32.
<i>Поминакътъ на населението</i>	"	33.
<i>Напушането на града отъ турското население</i>	"	35.
<i>Сегашно Търново</i>	"	36.
<i>Търново прѣвъ освободителната война и по-сѣгнѣ</i>	" 36. —	39.
<i>Населението на града</i>	"	39.
<i>Индустриални заведения въ и около града</i>	" 42. —	43.
<i>Градътъ въ хигиенично отношение</i>	"	43.
<i>Градътъ въ просвѣтително отношение</i>	"	44.
<i>Мажката гимназия</i>	"	44.
<i>Дѣвическата гимназия</i>	"	45.
<i>Дружества въ града</i>	"	47.
<i>Читалището „Надежда“</i>	" 31. и	47.
<i>Женското благотворително др во „Радостъ“</i>	" 31. и	48.
<i>Градскиятъ домъ</i>	"	50.
<i>Бюджетътъ на градската община</i>	"	51.
<i>Исторически прѣгледъ на Търново</i>	"	52.

II

Династията на Асѣновцитѣ	стр.	53.
Династията на Тертеровцитѣ	"	56.
Династията на Шишмановцитѣ	"	57.
Търново слѣдъ падането му подъ турцитѣ и слѣдъ освобождението му отъ тѣхъ	"	59.
Заслужили на града и отечеството търновски граждани	"	62.
Отефанъ Стамболовъ	"	62.
Георги Живковъ	"	67.
Сава Муткуровъ	"	67.
Христо Караминковъ Бунито	"	70.
Иванъ Пановъ Семерджиевъ (Пановчето)	"	71.
Христо Ивановъ Войводата	"	74.
Колю Ивановъ Фичето	"	76.
Хаджи Славчо х. Паскалевъ	"	78.
Хаджи Николи Минчевъ	"	79.
Евгени х. Гергюва Кисимова	"	80.
Евстахи х. Николовъ Селвели	"	80.
Петъръ Дапковъ, Ганчо Тодоровъ	"	81.
Даскалъ Косю, Анастасъ Цоневъ, Владика- та П. Рашевъ	"	82.
Иванка С. Христова, родена Ботева, Сте- фанъ Карагйозовъ	"	82.
Околноститѣ на гр. Търново	"	84.
Отиване въ гр. Търново и разглеждане забълъжителноститѣ му	"	89.
Хотели, ханища и такси за файтонъ	" 90. —	93.
Реклами		
Разписаніе и тарифа на Бълг. държ. желѣзници по линиитѣ:		
Софя — Плѣвенъ — Горна-Орѣховица — Търново —		
Варна, Русе — Гор.-Орѣховица — Търново.		

25	Содержание
26	Содержание
27	Содержание
28	Содержание
29	Содержание
30	Содержание
31	Содержание
32	Содержание
33	Содержание
34	Содержание
35	Содержание
36	Содержание
37	Содержание
38	Содержание
39	Содержание
40	Содержание
41	Содержание
42	Содержание
43	Содержание
44	Содержание
45	Содержание
46	Содержание
47	Содержание
48	Содержание
49	Содержание
50	Содержание
51	Содержание
52	Содержание
53	Содержание
54	Содержание
55	Содержание
56	Содержание
57	Содержание
58	Содержание
59	Содержание
60	Содержание
61	Содержание
62	Содержание
63	Содержание
64	Содержание
65	Содержание
66	Содержание
67	Содержание
68	Содержание
69	Содержание
70	Содержание
71	Содержание
72	Содержание
73	Содержание
74	Содержание
75	Содержание
76	Содержание
77	Содержание
78	Содержание
79	Содержание
80	Содержание
81	Содержание
82	Содержание
83	Содержание
84	Содержание
85	Содержание
86	Содержание
87	Содержание
88	Содержание
89	Содержание
90	Содержание
91	Содержание
92	Содержание
93	Содержание
94	Содержание
95	Содержание
96	Содержание
97	Содержание
98	Содержание
99	Содержание
100	Содержание

ХОТЕЛЪ

„БОРИСЪ КНЯЗЪ ТЪРНОВСКИ“

На Братия Шопови

Въ гр. ТЪРНОВО.

Прѣзъ по голѣмина, чистота, мебелировка, бърза и вѣжлива прислуга. Посѣщаватъ почти отъ всички Височайши и пр. чуждестранни и провинциални пѣтници. Чудесно разположенъ въ центра на града, (на главната улица къмъ шосето Търново-Русе), съ отворени къмъ юго-изтокъ, надъ рѣката Янтра, балкони, отъ гдѣто има приятенъ и отъ исторически интересъ изгледъ, къмъ единственитѣ старини и околности на старата българска столица, именно: „Трапезица“, „Хисара“ (Чавъ-тепе), „Икакъ канара“, „Къжъ Хисаръ“, „Простъчената скала“ и др.; селото Арбанаси съ двата дѣвически манастири при него и желѣзно-пѣтната линия до тунела „Князъ Борисъ“.

Хотелътъ има широко гостинно помѣщение, (три отдѣлни-салони), съ добръ уредена кухня, най-добри иностранны и мѣстни спиртни и др. напитки, винаги споредъ нуждата студени. Тукъ (въ заведеніето) се точи най-хубаво и рекламираната на стр. 42 на пѣтеводителя бира отъ фабриката на Никола х. Славчовъ и С-ие.

Спалнитѣ на хотела сж наредени съ меки и чисти легла и най-модерни мобили.

Въобще, заведението отлично отговаря на своето прѣдназна-чение. Въ него всѣкой винаги ще прѣкара весело и доволно, и, по желание, да се занимава съ четиво на разни чуждестранни и български вѣстници и списавия. — Хотела е най-економически.

Покаиваме, прочее, г-да пѣтницитѣ, до и прѣзъ града Търново, да ни посѣтятъ и тѣмъ ще се надѣемъ на похвални отзиви.

Съ почитъ:

Братия Шопови.

ТЕХНИЧЕСКО БЮРО

на дипломирания инж.-архитектъ

Георги С. Козаровъ въ гр. Търново

приготвя проекти за частни и обществени постройки — църкви, кам-банарии, мавзолеи, училища, жилища, салхани, чешми и др. монументали строжежи, извършва снимки, приема експертизи прѣдъ сѣдилищата въ страната, ликвидира осигурителни д-ва, рѣководи и прѣдприема всѣкаквъ видъ постройки. — Работа добръ изучена, точна и акуратна.

Адресъ: Архитектъ Козаровъ — Търново.

Парна Пивоварна Фабрика
НИКОЛА Х. СЛАВЧОВЪ & С-ие
Т Ъ Р Н О В О.

Dampf-Bierbrauerei
NIKOLA H. SLAVTCHOFF & C-ie
TIRNOVO (Bulgarie).

АНГЕЛЪ ПОПОВЪ ТЪРНОВО.

Притежателъ на механическа мелница и първа
българска фабрика за тестени произведения
на

разни дебелени, макарони, фидета желти и бѣли;
дреболии: звѣзди, български букви, арпакашъ,
къдрави кордели и панделки.

ОСНОВАНА на 1892 год.

НИКОЛА ПАВЛОВЪ

В. ТЪРНОВО.

Nikola Pavloff
TIRNOVO.

Депозитъ на разни обработени кожи
и
принадлежности за обушари и
сарачи.

Ил. Петровъ & Ст. Георгиевъ
ТЪРНОВО.

Il. Petroff & St. Georgieff
TIRNOVO.

ФИРМА ОСНОВАНА въ 1872 год.

Складове на колониялни стоки,
дървенъ материялъ и соль.
ул. „Булевардъ“, № 214. Телефонъ № 7.

Петко Георгиевъ & Синъ
ТЪРНОВО

улица „БУЛЕВАРДЪ“, № 224.

Складъ отъ разна сурова и изработена
жельзария.

ОСНОВАНА въ 1878 год.

Petko Georgieff & Fils
TIRNOVO (Bulgarien).
Fondé en 1878.

БРАТЯ Д. КЕРЕКОВИ

ТЪРНОВО — ГОР. ОРЪХОВИЦА

Телефонъ № 37

улица „Търговска“, № 138.

МАНИФАКТУРА НА ЕДРО.

ГЛАВНА БАНЯ „БАШЪ ХАМАМЪ“

НАПЪЛНО МОДЕРНИЗИРАНА,

снабдена съ европейски вани, душеве, шадраванъ и пр., нова мобилировка, добра и чиста прислуга.

Банята е отворена за жени: понеделникъ, вторникъ, сряда, четвъртъкъ и сбота, а въ петъкъ, недѣля, всѣка нощъ и празникъ —
за мъже.

Съдържателъ: Иларионъ Върбановъ.

ИВ. Р. ЗРИНОВЪ,

Инспекторъ-Анвизиторъ-Агентъ

на

Д-во „БАЛКАНЪ“

въ ст. СОФИЯ.

Осигурява: по „Животъ“, „Злополука“, „Капиталъ“ и „Зестри“; също по „Пожаръ“.

Районъ: Княжество България и цѣлий изтокъ. Дава най точни и най-подробни свѣдѣния по всички видове осигуровки.

Пътува всѣкъдѣ и постоянно.

Магазинъ „ЦЕНТРАЛЪ“

на

ХАРАЛАМБИ ДОНЕВЪ.

Продава най-модерни платове за рокли и блузи, всички видове гарнитури, най-доброкачествени хасета, бархети, шевици, тантели, умбrellи, ржкавици, чорапи и други модърни, манифактурни и галантарийни стоки.

ХОТЕЛЪ „СЪЕДИНЕНИЕ“.

Хотела ми е въ центра на града, близо до пощата, срѣщу светата гора. Прѣлестна картина. Прѣвъходна кухня по европейски образецъ съ разни закуски. Владѣя всички европейски езици.

ЦѢНИ УМѢРЕНИ.

Умолявамъ господа пжниците да посѣгятъ и се увѣрятъ.

Съ почитание: Яни Р. Терзиянчевъ.

Братя Ив. Кърджиеви
гр. В.-ТЪРНОВО.

Основана книжа въ 1892 год.

Складъ отъ манифактурни и галан-
тарийни стоки на едро.

ЯНАКИ ДОНЧЕВЪ
КНИЖАРЪ

гр. ТЪРНОВО, ул. „Княжеска“.

Братия Г. Рибарови
гр. ТЪРНОВО, ул. „Булевардъ“.

Моторна работилница за дървени
надѣлия: мобили, врати, про-
зорци и пр.

МАГАЗИНЪТЪ
на
КОСТА СТАМБАРИДИСЪ
въ гр. В.-ТЪРНОВО
продава разни бон, безиръ, лакове,
четки и други.

П. х. ПАНАЙОТОВЪ
Търново, ул. „Търговска“ № 105
София, ул. „Алабинска“ № 40.

Продавачъ на разни канцеларски,
училищни и търговски потреби
на едро и дребно.

ЗА ОБУЩА
при
ЗЛ. ИВ. ЗЛАТЕВЪ & С-ие
МАГАЗИНИ:
ул. „Търговска“ № 79 и
ул. „Н. Пинола“ № 634.
гр. В.-ТЪРНОВО.

СЛАДКАРНИЦА „ТРАПЕЗИЦА“

на
СТ. Х. САВОВЪ & Н. П. БАРЪМОВЪ
гр. В.-ТЪРНОВО.

Приготовлява всѣкидневно разни пасты, сладоледи. Фабрикува разни
фонданты, пралини и други сладкарски артикули. Богатъ наборъ на различни
бонбони, карамели, шоколати, бисквити и пр. пр.

Незабавно при годѣна отстъпка изпълнява поръчките.

Мостри и цѣноразписи безплатно изпраща.

КОЛОНИАЛЕНЪ МАГАЗИНЪ
и складъ отъ разни консервирани и прѣсни риби на едро и дребно на
ДИМИТЪРЪ ИВ. ДЖУРОВЪ
гр. В.-ТЪРНОВО.

„Въ паметъ падшихъ войнѣвъ 8. Драгунскаго Астратанскаго полка 1877. г.

Въ 1877. г. 28. Юня у д. 28. Августа у д. Дольнѣй Добиякъ:
Кадикюй: И. Кукуруза Ф. Данько. Н. Костинъ.

4. Юля у д. Уфланъ: Т. Комаръ. 17. Декабря у д. дольн. Малина
19. Юля у д. Ески-Загра: М. Горбуновъ.

И. Шаповаловъ, Т. Прежвальскій, 26. и 27. у д. Ихтимана:
Д. Лаврентьевъ, С. Моцаръ, С. Трухачевъ и Тютинъ.

К. Кувичкинъ, Д. Абидулинъ.

Миръ праху ихъ!

Умершіе отъ ранъ: Прапорщикъ А. Шатовъ 11. Авг.

Рядовъ: (А. Луценко 10. „
(Д. Боярнюкъ 30. „

Отъ този върхъ, като разгледа града, възвива се на западъ и вижда доята съ вилитъ (колибитъ), казармитъ на Морно-поле, това послѣдното и пжтищата, които водятъ за въ града. По западната пжтека на Св. гора пжтникътъ слиза на шосето, водеще отъ гарата за града. Минава по Стамболовия (джговия) мостъ и се отзовава на Морно-поле. Тука, отлѣво, като върви, оставатъ казармитъ и Габровското шосе, което води за бирената фабрика на Н. х. Славчовъ & С-ие, а срѣщу него е градската градина, въ буфета на която се отбива, за да се поразхлади съ нѣкаква напитка. Въ началото на града е зданието на дѣвическата гимназия „Митрополитъ Климентъ“, въ което се отбива. Като продължи пжтя си по улица „Булевардъ“, спира се при паметника на обѣсенитъ, гдѣто всѣка година въ първата недѣля слѣдъ 11. май се отслужва панахида за обѣсенитъ патриоти прѣвъ врѣме на въстанието (1877. г.). Тука сж били обѣсени: Цанко Дювтабановъ, свещеникъ П. Гжбенски (отъ Габрово), Иванъ Пановъ (отъ Търново), даскалъ Киро (отъ Бѣла-Черкова), 7 души селени — дюлгери, между които баща и синъ (отъ Габровски колиби) и др. Ако пжтникътъ желае, може изъ улица „Зеленка“ да се изкаче на Орловия върхъ (Картала), за да мине покрай „Жидовъ-гробъ“ (стр. 58.) и дойде на „Поличката“ (стр. 4. и 8.), отъ гдѣто почти изцѣло ще види града, заедно съ извивитъ на р. Янтра. Отъ тука слиза по единствената пжтека за града и разглежда църквитъ подъ редъ (стр. 25.): „Св. Атанасъ“, „Св. Никола“, „Св. Константинъ и Елена“, (гдѣто се спира прѣдъ статуята на Букурещкия владика Панаретъ Рашевъ (стр. 82.), „Св. Спасъ“ и съборната църква „Св. Богородица“. Интересно е да се огледа града отъ кам-

банарията на тази църква; затова, ако иска, изкачва се горѣ при пожарникарския постъ. Като разгледа съборната църква, пѣтникътъ отива въ историческото читалище „Надежда“ (стр. 47.), а отъ тамъ се опѣтва за Царювецъ (Хисара), който е описанъ по-рано (стр. 12.). Отъ Царювецъ слиза въ Асѣновата махала, гдѣто разглежда църквата „Св. Четиредесетъ мѣченици“, „Успѣние Пр. Богородици“, царъ-Шияшмановата баня и митрополитската църква „Св. Апостоли Петъръ и Павелъ“. Връща се назадъ, минава по Владишкия мостъ и, като тръгне по пътя за Арбанаси, отбива се да разгледа църквата „Св. Димитъръ“, а отъ тамъ се изкачва на „Трапезица“, която разглежда, слѣдъ като е челъ описанието ѝ (стр. 11. и 15.). Пѣтникътъ напуца Трапезица, като слиза прѣзъ прѣлѣза, който е на юго-западната страна на тази мѣстностъ. Ако е неморенъ, той минава по желѣзния мостъ и прѣзъ „Туристовската пътека“ се изкачва на „Баждарлъкъ“ при хотелигѣ, гдѣто си почива при чаша бира или други напитки. Ако ли пъкъ не е уморенъ и сиѣта да ходи за с. Арбанаси и Горна-Орѣховица, той, слѣдъ слизането си отъ Трапезица, завива къмъ югоизточния край на Асѣновата махала, за да разгледа църквицѣтъ „Св. Параскева“, старитѣ къщи отъ Асѣново врѣме, дѣсния устой на моста срѣщу църквата „Св. Четиредесетъ мѣченици“ и църквата „Св. Георги“. Слѣдъ това се упѣтва за Арбанаси, за да иде отъ тамъ прѣзъ градъ Горна-Орѣховица на гара Горна-Орѣховица и се качи, споредъ пътя си, на желѣзницата.

СЪДЪРЖАНИЕ.

<i>Името на града Търново</i>	стр.	1.
<i>Основанието на града</i>	"	—
<i>Мѣстоположение</i>	"	2.
<i>Климатътъ на Търново</i>	"	10.
<i>Старото българско Търново</i>	"	11.
<i>Трапезица</i>	" 11. и	15.
<i>Хисарътъ (Царювецъ)</i>	" 11. и	12.
<i>Турско Търново</i>	"	17.
<i>Джамиятъ въ Търново</i>	" 20. —	25.
<i>Църквитъ „</i>	" 25. —	30.
<i>Зиналата стѣна</i>	"	32.
<i>Поминакътъ на населението</i>	"	33.
<i>Напушането на града отъ турското население</i>	"	35.
<i>Сегашно Търново</i>	"	36.
<i>Търново прѣвъ освободителната война и по сѣгнѣ</i>	" 36. —	39.
<i>Населението на града</i>	"	39.
<i>Индустриални заведения въ и около града</i>	" 42. —	43.
<i>Градътъ въ хигиенично отношение</i>	"	43.
<i>Градътъ въ просвѣтително отношение</i>	"	44.
<i>Мажката гимназия</i>	"	44.
<i>Дѣвическата гимназия</i>	"	45.
<i>Дружества въ града</i>	"	47.
<i>Читалището „Надежда“</i>	" 31. и	47.
<i>Женското благотворително др во „Радостъ“</i>	" 31. и	48.
<i>Градскиятъ домъ</i>	"	50.
<i>Бюджетътъ на градската община</i>	"	51.
<i>Исторически прѣгледъ на Търново</i>	"	52.

II

Династията на Асѣновцитѣ	стр.	53.
Династията на Тертеровцитѣ	"	56.
Династията на Шишмановцитѣ	"	57.
Търново слѣдъ падането му подъ турцитѣ и слѣдъ освобождението му отъ тѣхъ . . .	"	59.
Заслужили на града и отечеството търновски граждани	"	62.
Стефанъ Стамболовъ	"	62.
Георги Живковъ	"	67.
Сава Муткуровъ	"	67.
Христо Караминковъ Бунито	"	70.
Иванъ Пановъ Семерджиевъ (Пановчето) . .	"	71.
Христо Ивановъ Войводата	"	74.
Колю Ивановъ Фячето	"	76.
Хаджи Славчо х. Паскалевъ	"	78.
Хаджи Николи Минчевъ	"	79.
Евгени х. Гергюва Кисимова	"	80.
Евстахи х. Николовъ Селвели	"	80.
Петъръ Дапковъ, Ганчо Тодоровъ	"	81.
Даскалъ Косю, Анастасъ Цоневъ, Владика- та П. Рашевъ	"	82.
Иванка С. Христова, родена Ботева, Сте- фанъ Карагѣзовъ	"	82.
<i>Окопността на гр. Търново . . . . .</i>	"	84.
<i>Отиване въ гр. Търново и разглеждане забѣлжителността му . . . . .</i>	"	89.
Хотели, ханища и такси за файтонъ . . .	" 90. —	93.
Реклами		
Разписаніе и тарифа на Бѣлг. държ. желѣзници по линиитѣ:		
Софя — Плевенъ — Горна-Орѣховица — Търново —		
Варна, Русе — Гор.-Орѣховица — Търново.		

ХОТЕЛЪ

„БОРИСЪ КНЯЗЪ ТЪРНОВСКИ“

На Братия Шопови

Въ гр. ТЪРНОВО.

Пръвъ по голѣмина, чистота, мебелировка, бърза и вѣжлива прислуга. Посѣщаванъ почти отъ всички Височайши и пр. чуждестранни и провинциални пѣтници. Чудесно разположенъ въ центра на града, (на главната улица къмъ шосето Търново-Русе), съ отворени къмъ юго-изтокъ, надъ рѣката Янтра, балкони, отъ гдѣто има приятенъ и отъ исторически интересъ изгледъ, къмъ единственитѣ старини и околности на старата българска столица, именно: „Трапезица“, „Хисара“ (Чавъ-тепе), „Икакъ канара“, „Къзъ Хисаръ“, „Просѣчената скала“ и др.; селото Арбанаси съ двата дѣвически манастири при него и желѣзно-пѣтната линия до тунела „Князъ Борисъ“.

Хотелътъ има широко гостинно помѣщение, (три отдѣлни-салони), съ добръ уредена кухня, най-добри иностранны и мѣстни спиртни и др. напитки, винаги споредъ нуждата студени. Тукъ (въ заведението) се точи най-хубаво и рекламираната на стр. 42 на пжтеводителя бира отъ фабриката на Никола х. Славчовъ и С-не.

Спалнитѣ на хотела сж наредени съ меки и чисти легла и най-модерни мобили.

Въобще, заведението отлично отговаря на своето прѣдназна-чение. Въ него всѣкой винаги ще прѣкара весело и доволно, и, по желание, да се занимава съ четиво на разни чуждестранни и български вѣстници и списания. — Хотела е най-економически.

Поканваме, прочее, г-да пѣтниците, до и пръвъ града Търново, да ни посѣтятъ и тѣмъ ще се надѣемъ на похвални отгиви.

Съ почитъ:

Братия Шопови.

ТЕХНИЧЕСКО БЮРО

на дипломирания инж.-архитектъ

Георги С. Козаровъ въ гр. Търново

приготвя проекти за частни и обществени постройки — църкви, кам-банарии, мавзолеи, училища, жилища, салхани, чешми и др. монументални строежи, извършва снимки, приема експертизи прѣдъ сѣдилищата въ страната, ливвидира осигурителни д-ва, ржководи и прѣдприема всѣкаквъ видъ постройки. — Работа добръ изучена, точна и акуратна.

Адресъ: Архитектъ Козаровъ — Търново.

Парна Пивоварна Фабрика
НИКОЛА Х. СЛАВЧОВЪ & С-ие
Г Ъ Р Н О В О .

Dampf-Bierbrauerei
NIKOLA H. SLAVTCHOFF & C-ie
TIRNOVO (Bulgarie).

АНГЕЛЪ ПОПОВЪ ТЪРНОВО.

Притежателъ на механическа мелница и първа
българска фабрика за тестени произведения
на

разни дебелени, макарони, фидета желти и бѣли;
дреболии: звѣзди, български букви, арпанащъ,
къдрави кордели и панделки.

ОСНОВАНА на 1892 год.

НИКОЛА ПАВЛОВЪ
В. ТЪРНОВО.

Nikola Pavloff
TIRNOVO.

Делозитъ на разни обработени кожи
и
принадлежности за обуцари и
сарачи.

Ил. Петровъ & Ст. Георгиевъ
ТЪРНОВО.

Il. Petroff & St. Georgieff
TIRNOVO.

ФИРМА ОСНОВАНА въ 1872 год.

Складове на колониялни стоки,
дървенъ материялъ и соль.
ул. „Булевардъ“, № 214. Телефонъ № 7.

Петко Георгиевъ & Синъ
ТЪРНОВО

улица „Булевардъ“, № 224.

Складъ отъ разна сурова и изработена
жельзария.

ОСНОВАНЪ въ 1878 год.

Petko Georgieff & Fils
TIRNOVO (Bulgarien).
Fondé en 1878.

БРАТЯ Д. КЕРЕКОВИ

ТЪРНОВО — ГОР. ОРЪХОВИЦА

Телефонъ № 37

улица „Търговска“, № 138.

МАНИФАКТУРА НА ЕДРО.

ГЛАВНА БАНЯ „БАШЪ ХАМАНЪ“

НАПЪЛНО МОДЕРНИЗИРАНА,

снабдена съ европейски вани, душеве, шадраванъ и пр., нова мобилировка, добра и чиста прислуга.

Банята е отворена за жени: понеделникъ, вторникъ, сряда, четвъртъкъ и събота, а въ петъкъ, недѣля, всѣка нощъ и празникъ —
за мъже.

Съдържателъ: Иларионъ Върбановъ.

ИВ. Р. ЗРИНОВЪ,

Инспекторъ-Инвизиторъ-Агентъ

на

Д-во „БАЛКАНЪ“

въ ст. СОФИЯ.

Осигурява: по „Животъ“, „Злопослука“, „Капиталъ“ и „Зестри“; също по „Пожаръ“.

Районъ: Княжество България и цѣлий изтокъ. Дава най точни и най-подробни свѣдѣния по всички видове осигуровки.

Пътува всѣкъждѣ и постоянно.

Магазинъ „ЦЕНТРАЛЪ“

на

ХАРАЛАМБИ ДОНЕВЪ.

Продава най-модерни платове за рокли и блузи, всички видове гарнитури, най-доброкачествени хасета, бархети, шевици, тантели, умбрели, ржавици, чорапи и други модърни, манифактурни и галантарийни стоки.

ХОТЕЛЪ „СЪЕДИНЕНИЕ“.

Хотела ми е въ центра на града, близо до пощата, срѣшу светата гора. Прѣлестна картина. Прѣвъзходна кухня по европейски образецъ съ разни закуски. Владѣя всички европейски езици.

ЦѢНИ УМѢРЕНИ.

Умоляватъ господа пжтниците да посѣятъ и се увѣрятъ.

Съ почитание: Яни Р. Терзиянчевъ.

Братя Ив. Кърджиеви

гр. В.-ТЪРНОВО.

Основана нѣща въ 1892 год.

Складъ отъ манифактурни и галан-
тарийни стоки на едро.

ЯНАКИ ДОНЧЕВЪ

КНИЖАРЪ

гр. ТЪРНОВО, ул. „Нияжесна“.

Братия Г. Рибарови

гр. ТЪРНОВО, ул. „Булевардъ“.

Моторна работилница за дървени
надѣлия: мобили, врати, про-
зорци и пр.

МАГАЗИНЪТЪ

на
КОСТА СТАМБАРИДИСЪ

въ гр. В.-ТЪРНОВО

продава разни бон, безиръ, лакове,
четки и други.

П. х. ПАНАЙОТОВЪ

Търново, ул. „Търговска“ № 105

София, ул. „Алабинска“ № 40.

Продавачъ на разни канцеларски,
училищни и търговски потреби
на едро и дребно.

ЗА ОБУЩА

при

З. Л. Ив. Златевъ & С-ие

МАГАЗИНИ:

ул. „Търговска“ № 79 и

ул. „Н. Пинола“ № 634.

гр. В.-ТЪРНОВО.

СЛАДКАРНИЦА „ТРАПЕЗИЦА“

на

СТ. Х. САВОВЪ & Н. П. БАРЪМОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО.

Приготовлява всѣкидневно разни пасты, сладоледи. Фабрикува разни
фонданти, пралини и други сладкарски артикули. Богатъ изборъ на различни
бонбони, карамели, шоколати, бисквити и пр. пр.

Незабавно при годѣна отстъпка изпѣлъвава поръчките.

Мостри и цѣноразписи безплатно изпраща.

КОЛОНИАЛЕНЪ МАГАЗИНЪ

и складъ отъ разни консервиради и прѣсни риби на едро и дребно на

ДИМИТЪРЪ ИВ. ДЖУРОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО.

ВЪ МЛЪКАРНИЦАТА
на
ГЕОРГИ НИКОЛОВЪ

въ гр. ТЪРНОВО

се намира всекога прѣсно и подквасено мляко.

ГЕОРГИ ГЕНЧОВЪ Ахтаръ & С-ие

гр. В.-ТЪРНОВО, площадъ „Ниязъ Борисъ“.

Търгува съ разни колониялни стоки, джамове, стъклария, желѣзария,
бои авелинови, синила, бевиръ на едро и дребно.

БРАТИЯ Х. КОНСТАНТИНОВИ

гр. ГОРНЯ-ОРЪХОВИЦА.

Търгуватъ съ спиртъ и разни доброкачествени спиртни питиета, първо-
качествени, натурални варненски и тракийски вина.

МАРКО ТОТЕВЪ

Адвокатъ въ гр. В.-Търново.

СТОЯНЪ СТАНЧЕВЪ

Адвокатъ въ гр. В.-Търново.

Иванъ х. Беровъ — ГАБРОВО.

Модерна фабрика за чисто вълнени платове.

45 механически стана движими съ електрическа
енергия.

(СОБСТВЕНА ЕЛЕКТРИЧЕСКА ИНСТАЛАЦИЯ)

Производство на най-фини и модерни

камгарни платове

за мъжки и дамски дрехи.

КИРКОРЪ ГАРАБЕТЯНЪ

ЗЛАТАРЪ-ЧАСОВНИКАРЪ

гр. В.-ТЪРНОВО.

Магазинътъ е снабденъ съ разни диамантни и влатни издѣлия — часовници, брошки, пръстени, сервизи за сладко, конякъ и пр.

Въ часовникарския магазинъ на

СЛ. ИВ. ДЖЕФЕРОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО, ул. „Търговска“, № 193

Се намиратъ солидни часовници отъ разни фабрики, съ различна система и видове, елегантно изработени кордони, брошки, пръстени съ различни скъпоцѣнни камъни и др.

Продава съ гаранция при износни цѣни.

ПЛЕТАЧНА ФАБРИКА

на

БРАТИЯ К. МАЛИЕВИ

гр. В.-ТЪРНОВО.

*(Основана прѣзъ 1897 год., наградена съ бронзовъ медалъ отъ
Люблското изложение прѣзъ 1905 год.)*

Изработва разни трика, фланели, панталони, фусти, шалове, калци, чорапи и др. за дами, дѣца и мъже отъ всѣкакви вълни и памуци — мѣстни и европейски.

Продажба на едро и дребно.

Хотелъ „РОЯЛЪ“

въ гр. В.-ТЪРНОВО.

Въ центъра на града, съ изгледъ къмъ историческитѣ мѣстности „ТРАПЕЗИЦА“ и „ЦАРЕВЕЦЪ“. Господа посетителитъ ще намерятъ сѣвнѣ удобно мѣсто за нощуване и почивка, но и бърза прислуга. Въ гостиницата ще намерятъ вкусни ястията и разни напитки.

Въ локальтъ на хотела има кафене, гдѣто се точи прочутото Шуменско пиво.

СЪДЪРЖАТЕЛЪТЪ.

Генчо II. Симеоновъ & С-ие

ТЪРНОВО, ул. „Булевардъ“, № 221.

МОДЕРНО ИНДУСТРИАЛНО АТЕЛИЕ

за седла, хамути, куфари, чанти и портофели.

Изработваме всѣкакъвъ видъ

седла цивилни и военни отъ най-
модеренъ и нѣтъ ченъ вкусъ

Изработваме всѣкакъвъ видъ

чанти, прѣваръни ръчни и
адвокатски.

ИЗЯЩНО ИЗРАБОТЕНИ

куфари и багажни чанти, портофели за полицаи и ученически чанти
и най-модерни и елегантни дамски чанти.

Доставка на разни видове правени царвули.

Изработваме голѣмо количество каишки тестета.

Цѣни много намалени.

КОМИСИОНЕРСКА КАНТОРА

ПЕТРЪ БОБЕВЪ

ТЪРНОВО.

Доставка на пияна, велосипеди,
машини и пр. Агенция на Д-во
„БАЛКАНЪ“ и всички вѣстници и
списания.

СТЕФАНЪ КЪНЕВЪ & С-ие

АГЕНТУРА

на

Галантария, Картонажи и Машини.

Складъ отъ велосипеди, гуми, ве-
лосипедни части, картини и
разни модерни новости.
гр. В.-ТЪРНОВО.

МАНИФАКТУРЕНЪ МАГАЗИНЪ

„ПРЕНТАНЪ“

на

ГЕНЧО ВАСИЛЕВЪ и Синъ.

Най-добръ сортиранъ съ манифак-
турни и модни галантни стоки.

Цѣни много износни.

На туристи, юнаци, колоездачи и
ученици продава съ 10% по ефтино.

Моетри извраща всѣгда при първо поканване.

СЛАДКАРНИЦА

„БЪЛГАРСКА КОРОНА“

на

Иванъ Илиевъ — Търново.

Голѣмъ наборъ на разни бонбони,
карамели, шоколати, бисквити, слад-
ка, локуми, прѣсии паста, сиропи,
захаросани фрукти и пр. пр.

Приема поръчки.

ВЪ ФОТОГРАФСКОТО АТЕЛИЕ

на

А. БРОНФЕНЪ

гр. В.-ТЪРНОВО

Се намиратъ художествени снимки на най-прѣкраснитѣ мѣстности, особено
отъ старата столица В.-Търново.

Фотографирва и уголъмява портрети до естествена голѣмина съ умирени цѣни.

ВЪ КНИЖАРНИЦАТА и КНИГОВѢЗНИЦАТА

на

ИВАНЪ С. ВИТЕЛОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО

Се намиратъ разни канцеларски и ученически потребности; голѣмъ наборъ
изящно изработени изгледни карти на старата столица — Търново.

Въ книговѣзницата се изработватъ бързо, трайно, луксозно, всѣкакъвъ
видъ подвързии, блокове, папки, чанти и пр.

Много износни цѣни.

МАНИФАКТУРЕНЪ МАГАЗИНЪ

на

СТ. Н. КОВАНЛЪШКИ.

гр. В.-ТЪРНОВО.

БРАТИЯ СТЕФАНОВИ

гр. В.-ТЪРНОВО.

Разни манифактурни стоки и дамски дрехи.

Д. АНГЕЛОВЪ & С.ие

гр. В.-ТЪРНОВО.

Къща основана въ 1860 год.

Продава на едро разни манифактурни стоки, преди и др.

Търгува съ копринени пашкули.

МАГАЗИНЪТЪ
на
ПАНО ЮРДАНОВЪ и С-ие
въ гр. В.-ТЪРНОВО

Търгува съ разни стоки и чистъ първокачественъ центрофуженъ медъ.

МАГАЗИНЪТЪ
на
Х. ИВАНЪ ФЕРМАНДЖИЕВЪ
въ гр. В.-ТЪРНОВО, ул. „Булевардъ“

Търгува съ колоннални стоки и разни илюстрирани карти.

ФИРМАТА
АНАСТАСЪ Х. ДИМОВЪ и Синъ

гр. В.-ТЪРНОВО, ул. „Търговска“, № 209,

Търгува съ колоннални стоки, дървени материали, спиртни питиета на едро.

Metodii H. Petkoff
TIRNOVO (Bulgarie)

Delicatessen Handlung und Trinkhalle.

МЕТОДИЙ Х. ПЕТКОВЪ
гр. В.-ТЪРНОВО.

Деликатесний и пивний магазинъ.

МАГАЗИНЪТЪ
ДРУМЕВЪ & АНГЕЛОВЪ
гр. В.-ТЪРНОВО — ГОР.-ОРЪХОВИЦА.

Продава на едро преди, кавракъ, суланъ и разни манифактурни стоки.

ПЕТЪРЪ КОНСТАНТИНОВЪ и С-ие
гр. В.-ТЪРНОВО, ул. „Нияжеска“, № 53.

Магазинъ съ колоннални, желъзарски, бояджийски и други стоки.
Агентъ на народно-усигорителното дружество „БАЛКАНЪ“.

Близко до хотелъ „РОЯЛЪ“

въ гр. В.-ТЪРНОВО

СТЕФАНЪ Н. МАДЖАРОВЪ

приготвява всѣкидневно прѣсни кебапчета и локани.

ВОЕНИЯТЪ КРОЯЧЪ И ШАПКАРЪ

Н. АТАНАСОВЪ

въ гр. В.-ТЪРНОВО, ул. „Търговска“, № 137.

Изработва по вкуса на клиентитѣ си всѣкакви униформи. Работа чиста и
кройка шикозна. Изработва и форми фуражки съ различни фасони —
германски, полу-германски и руски.

ТЕОДОРЪ ЛАЗАРОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО, ул. „Търговска“, № 98

Извършва банкерски операции, нивасирва полици и прѣводи въ България
и странство.

Фирмата е основана прѣди 30 години.

ХРИСТО ТЕРЪЕВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО

Търговска къща съ дотарийно бюро и агентура на Триестското осигурително
дружество „ЖЕНЕРАЛИ“ за животъ, вмота и транспортъ.

ВЪ ФОТОГРАФСКОТО АТЕЛИЕ

на

ПОСТАЛОВЪ & НАНКОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО

Се изработватъ съ маслени бои портрети до естествена величина.

ПЕТЪРЪ Д. САУЛОВЪ

гр. В.-ТЪРНОВО.

Най-модеренъ, прочутъ манифактуренъ магазинъ съ най-разнообразни
модни новости.

Линия СОФИЯ — ПЛЪВЕНЪ — ВАРНА.

Килограмм. расстояние	Върхъ мажъ			СТАНЦИИ	Върхъ мажъ				
	мажъ				мажъ				
	№ 14	№ 22	№ 34		№ 13	№ 21	№ 33		
	I. П. III.	I. П. III.	I. П. III.			I. П. III.	I. П. III.	I. П. III.	
—	7.30	10.40	9.15	Тръгва	СОФИЯ	Прист.	9.54	7.00	9.00
13	—	II. 00	9.46	"	Курило	Тръгва	—	6.40	8.31
33	8.14	II. 31	10.35	"	Своге	"	9.08	6.07	7.43
50	—	II. 57	11.13	"	Лакатникъ	"	—	5.34	6.50
64	8.59	12.24	11.47	"	Елисейна	"	8.16	4.57	6.10
88	9.29	I. 05	12.57	"	Медра—Вратца	"	7.49	4.13	5.10
109	—	I. 35	1.39	"	Романъ	"	—	3.34	4.00
125	—	I. 57	2.10	"	Карлуково	"	—	3.08	3.22
141	10.39	2.32	2.59	"	Червенбръгъ	"	6.27	2.43	2.45
160	—	3.08	3.54	"	Телишъ	"	—	2.00	1.42
179	—	3.35	4.35	"	Долни-Джбникъ	"	—	1.27	12.58
188	—	—	4.57	"	Ясенъ	"	—	—	12.35
193	11.51	3.57	5.11	Прист.	ПЛЪВЕНЪ	Тръгва	5.12	1.01	12.20
215	12.00	4.15	5.45	Тръгва	Пордимъ	Прист.	5.05	12.46	11.46
228	—	4.59	6.47	"	Каменецъ	Тръгва	—	12.11	10.54
240	1.10	5.40	7.48	"	Левски	"	4.04	II. 30	9.50
260	1.42	6.21	8.40	"	Павликени	"	3.36	10.59	8.53
269	—	6.38	9.03	"	Лъсичери	"	—	10.39	8.25
282	—	6.58	9.30	"	Ресенъ	"	—	10.20	7.53
294	2.28	7.20	10.00	Прист.	Гор.-Орѣхов.—Калтин.	Тръгва	2.50	10.01	7.21
311	2.45	7.43	II. 00	Тръгва	Джуджунца	Прист.	2.30	9.46	6.36
321	3.09	8.10	II. 38	"	Стражеца	Тръгва	2.08	9.23	5.56
331	3.26	8.27	12.04	"	Асеново	"	1.53	9.05	5.32
345	—	8.44	12.41	"	Борисово	"	1.37	8.46	5.08
354	—	9.17	I. 26	"	Попово	"	—	8.23	4.21
375	4.33	9.34	2.05	"	Попово	"	1.00	8.04	3.50
375	—	10.03	3.00	"	Дралфа	"	—	7.32	3.01
393	5.35	10.39	3.50	"	Ески-Джумая	"	12.05	7.00	2.11
422	6.11	11.20	4.47	"	Прѣславъ	"	11.19	6.12	12.47
435	6.33	11.44	5.23	Прист.	ШУМЕНЪ	Тръгва	11.00	5.51	12.20
435	6.38	11.49	5.33	Тръгва	Невша	Прист.	10.54	5.44	12.05
459	7.09	12.22	6.13	Прист.	Провадия	Тръгва	10.24	5.13	II. 15
459	7.21	12.32	6.40	Тръгва	Спадълъ	Прист.	10.08	5.01	10.42
474	—	—	—	"	Гебедже	Тръгва	—	—	—
490	8.01	1.16	7.36	"	ВАРНА	"	9.28	4.21	9.30
511	8.29	1.45	8.13	"		"	—	3.52	8.35
523	—	2.07	8.42	"		"	8.40	3.29	7.59
641	9.20	2.38	9.20	"		"	8.10	2.55	7.16

Забѣл. Чернитъ цифри означавать вечерни часове.

Линия РУСЕ — ГОРНА-ОРЪХОВИЦА — ТЪРНОВО.

Растояние	Път- нишки влакът № 26	Омъ- сенъ влакът № 36	Омъ- сенъ влакът № 38	СТАНЦИИ			Омъ- сенъ влакът № 37	Омъ- сенъ влакът № 35	Път- нишки влакът № 25
	И. П. III.	И. П. III.	И. П. III.				И. П. III.	И. П. III.	И. П. III.
	11. 25	3. 25	—	Тръгва	РУСЕ	↑	Приет.	—	1. 30 5. 40
6	11. 40	3. 50	—	"	Русе—Спирка		Тръгва	—	1. 15 5. 32
27	12. 10	5. 15	—	"	Иваново		"	—	12. 17 4. 59
42	12. 41	6. 05	—	"	Двѣ-Могилы		"	—	11. 20 4. 36
72	1. 30	7. 50	—	"	Бѣла		"	—	9. 51 3. 45
85	1. 51	8. 26	—	"	Тръмбешъ		"	—	8. 55 3. 22
01	2. 15	9. 05	—	"	Крушего		"	—	8. 15 3. 01
15	2. 39	9. 40	—	Приет.	Гор.-Орѣхов.—Калтин.		Тръгва	—	7. 35 2. 40
29	2. 55	10. 10	7. 50	Тръгва	Търново		Приет.	9. 30 7. 03	2. 15
	3. 14	10. 50	8. 29	Приет.			Тръгва	8. 55 6. 30	2. 00

ТАРИФА

за прѣвозване на пътници съ бързи и пътнички влакове.

ОТЪ или за	Класъ	Търново		Спирка Трапезица		ОТЪ или за	Класъ	Търново		Спирка Трапезица	
		Бързъ	Пътнички	Бързъ	Пътнички			Бързъ	Пътнички	Бързъ	Пътнички
еия	I	24.70	22.20	24.50	22.10	Романъ	I	16.30	14.60	16.20	14.60
	II	18.50	16.70	18.40	16.60		II	12.20	11.00	12.10	10.90
	III	12.40	11.20	12.30	11.10		III	8.20	7.40	8.10	7.30
рило	I	23.70	21.30	23.60	21.80	Карлуково	I	15.10	13.60	15.00	13.50
	II	17.80	16.10	17.70	16.00		II	11.40	10.30	11.30	10.20
	III	11.90	10.80	11.80	10.70		III	7.60	6.90	7.50	6.80
рге	I	22.20	19.90	22.10	19.90	Червенъ- Бръгъ	I	14.00	12.50	13.80	12.50
	II	16.70	15.10	16.60	15.00		II	10.50	9.50	10.40	9.40
	III	11.10	10.00	11.10	10.00		III	7.00	6.30	6.90	6.30
катникъ	I	20.80	18.80	20.70	18.70	Телишъ	I	12.20	11.00	12.10	10.90
	II	15.60	14.10	15.50	14.00		II	9.20	8.30	9.10	8.20
	III	10.40	9.40	10.40	9.40		III	6.20	5.60	6.10	5.50
исейна	I	19.70	17.70	19.50	17.60	Долни- Дабникъ	I	10.70	9.70	10.60	9.60
	II	14.80	13.40	14.70	13.30		II	8.10	7.30	8.00	7.20
	III	9.90	9.00	9.80	8.90		III	5.40	4.90	5.30	4.80
едра-Враца	I	17.90	16.10	17.80	16.10	Плѣвенъ	I	9.70	8.70	9.50	8.60
	II	13.40	12.10	13.30	12.00		II	7.30	6.60	7.20	6.50
	III	9.00	8.10	8.90	8.10		III	4.90	4.50	4.80	4.40

отъ или за	Класъ	Търново		Спирна Трапезица		отъ или за	Класъ	Търново		Спирна Трапезица	
		Бързъ	Пътнишки	Бързъ	Пътнишки			Бързъ	Пътнишки	Бързъ	Пътнишки
Сомонитъ	I	12.40	11.50	12.30	11.20	Попово	I	6.50	5.80	6.40	5.80
	II	9.30	8.70	9.20	8.50		II	4.90	4.50	4.80	4.40
	III	6.30	5.90	6.30	5.70		III	3.30	3.00	3.20	2.90
Пордимъ	I	7.60	6.80	7.50	6.80	Драгъ	I	8.20	7.40	8.10	7.30
	II	5.70	5.20	5.60	5.10		II	6.20	5.60	6.10	5.50
	III	3.80	3.50	3.80	3.50		III	4.20	3.80	4.10	3.70
Каменецъ	I	6.60	5.90	6.50	5.90	Джумая	I	9.70	8.70	9.50	8.60
	II	5.00	4.50	4.90	4.50		II	7.30	6.60	7.20	6.50
	III	3.30	3.00	3.30	3.00		III	4.90	4.50	4.80	4.40
Левски	I	5.70	5.20	5.60	5.10	Прѣславъ	I	12.00	10.70	11.90	10.80
	II	4.30	3.90	4.20	3.80		II	9.00	8.10	8.90	8.10
	III	2.90	2.70	2.80	2.60		III	6.00	5.40	6.00	5.40
Павликени	I	4.00	3.60	3.90	3.60	Шуменъ	I	13.10	11.80	13.00	11.70
	II	3.10	2.80	3.00	2.70		II	9.90	9.00	9.80	8.90
	III	2.10	1.90	2.00	1.80		III	6.60	6.00	6.50	5.90
Лѣсничери	I	3.20	2.90	3.10	2.80	Каспичанъ	I	15.10	13.50	14.90	13.50
	II	2.50	2.30	2.40	2.20		II	11.30	10.20	11.20	10.10
	III	1.70	1.60	1.60	1.50		III	7.60	6.90	7.50	6.80
Ресенъ	I	2.30	2.10	2.20	2.00	Провадия	I	17.30	15.30	17.20	15.50
	II	1.80	1.70	1.70	1.60		II	13.00	11.70	12.90	11.70
	III	1.20	1.10	1.10	1.00		III	8.70	7.90	8.60	7.80
Г. Орѣховица	I	—	1.10	—	1.00	Синделъ	I	18.90	17.00	18.80	17.00
	II	—	0.90	—	0.80		II	14.20	12.80	14.10	12.70
	III	—	0.60	—	0.60		III	9.50	8.60	9.40	8.50
Джугуновца	I	2.60	2.40	2.50	2.30	Гебедже	I	19.80	17.80	19.70	17.80
	II	2.00	1.80	1.90	1.80		II	14.90	13.50	14.80	13.40
	III	1.40	1.30	1.30	1.20		III	9.90	9.00	9.90	9.00
Стражица	I	3.40	3.10	3.30	3.00	Варна	I	21.40	19.20	21.20	19.10
	II	2.60	2.40	2.50	2.30		II	16.00	14.40	15.90	14.40
	III	1.80	1.70	1.70	1.60		III	10.70	9.70	10.60	9.60
Асеново	I	4.30	3.90	4.20	3.80	Търново ¹⁾	I	—	—	—	0.70
	II	3.30	3.00	3.20	2.90		II	—	—	—	0.50
	III	2.20	2.00	2.10	1.90		III	—	—	—	0.40
Борисово	I	5.60	5.10	5.50	5.00	Спирка Трапезица ²⁾	I	—	0.70	—	—
	II	4.30	3.90	4.20	3.80		II	—	0.50	—	—
	III	2.90	2.70	2.80	2.60		III	—	0.40	—	—

¹⁾ бързъ и пътнѣшки влакъ; ²⁾ пътнѣшки и смѣсенъ влакъ.

Линия РУСЕ — ТЪРНОВО.

Отъ или за Търново	Класъ	Платени класъ	Скъпенъ класъ	Отъ или за Търново	Класъ	Платени класъ	Скъпенъ класъ
Русе-гара	I	10.60	9.60	Бѣла	I	4.50	4.10
	II	8.—	7.20		II	3.50	3.20
	III	5.40	4.90		III	2.30	2.10
Русе-станице	I	10.30	9.30	Тръмбешъ	I	3.60	3.30
	II	7.70	7.—		II	2.70	2.60
	III	5.20	4.70		III	1.80	1.70
Косово—Иваново	I	8.50	7.70	Крушето	I	2.50	2.30
	II	6.40	5.80		II	1.80	1.70
	III	4.30	3.90		III	1.30	1.20
Двѣ-Могилы	I	7.20	6.50	Горня Орѣховица	I	1.10	1.—
	II	5.40	4.90		II	0.90	0.90
	III	3.60	3.30		III	0.60	0.60

Забѣлѣжия: Сезонниятъ тарифъ е съ 25% по-евтинъ отъ редовниятъ.

TYPHOID FEVER

TYPHOID FEVER				TYPHOID FEVER			
TYPHOID FEVER		TYPHOID FEVER		TYPHOID FEVER		TYPHOID FEVER	
Case	Age	Sex	Occupation	Case	Age	Sex	Occupation
1	25	M	Farmer	1	25	M	Farmer
2	30	F	Housewife	2	30	F	Housewife
3	15	M	Schoolboy	3	15	M	Schoolboy
4	40	M	Blacksmith	4	40	M	Blacksmith
5	20	F	Teacher	5	20	F	Teacher
6	35	M	Merchant	6	35	M	Merchant
7	10	F	Child	7	10	F	Child
8	50	M	Physician	8	50	M	Physician
9	22	F	Nurse	9	22	F	Nurse
10	38	M	Engineer	10	38	M	Engineer
11	18	F	Student	11	18	F	Student
12	45	M	Lawyer	12	45	M	Lawyer
13	28	F	Artist	13	28	F	Artist
14	12	M	Boy	14	12	M	Boy
15	55	M	Retired	15	55	M	Retired

Table showing the results of the investigation of the typhoid fever epidemic in the city of New York, 1901.

No 2.

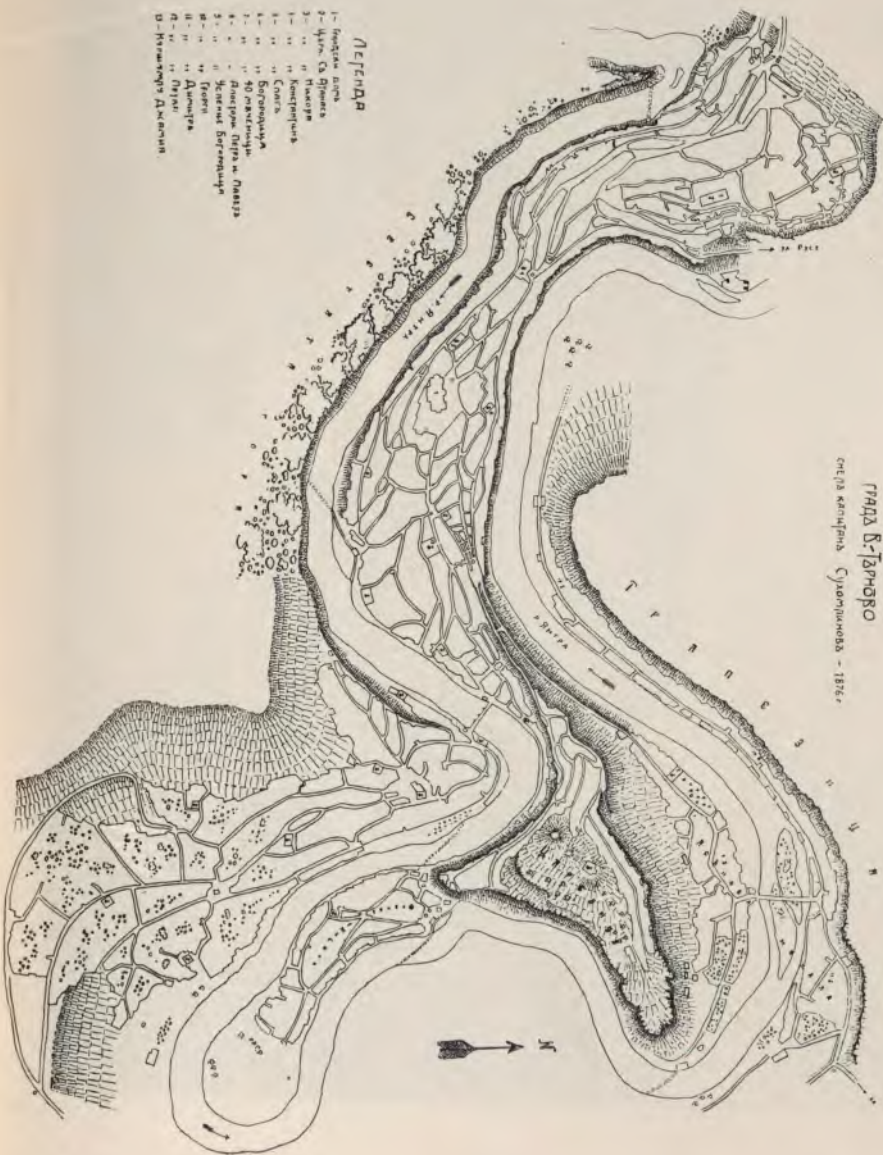

Сѣверная часть на „Дѣревнаго“ съ Монастыря „Св. Приблѣженіе“.

No 4.

Περίμετρος

- [illegible]

Асеновата махала по дясната бряга на р. Янтра.

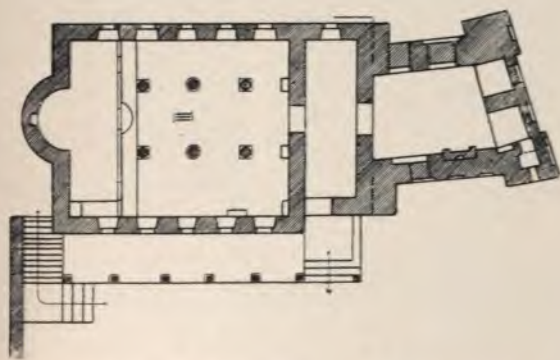
Видущий мост на р. Нитра в долине Мухомора.

2.

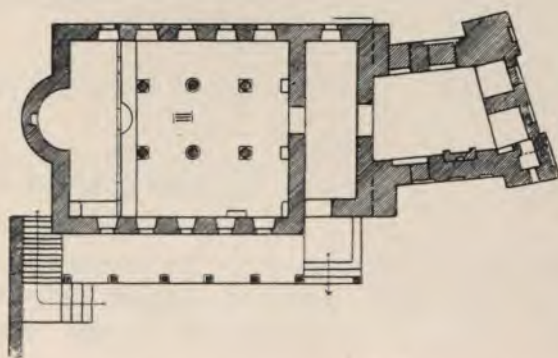
а часть (1) и планътъ (2) на църквата „Св. Четиридесетъ мъченици“.

2.

пъдната частъ (1) и планътъ (2) на църквата „Св. Четиридесетъ мъченици“.

Асѣновиятъ надпись върху мраморния стълбъ въ църквата
„Св. Четиредесетъ мъченици“.

ВЛѢДѢНІИ ГЛАГОЛѢХЪ ВЪ ХАБЪВЪ РЫЦѢ
КАНДРЪЖЪ БѢЖѢСѢСТАДОХЪ БѢЦѢСЪЗДА
ОЗАУЛА ИГСАНЕЖКРАДОКОНЦА ПУТѢЖСІХЦРЬ
ВЪННАСѢІМѢНѢНХЖПЦНѢВЪБѢЦѢАМОЕГО
ВЪНѢЖЛѢПСАШЕСАХРАМЪСЪНЪЛѢЗОИДРАНѢВЪЕМН
ПРАЗБѢВОНСКѢРЪЦХНСАБЦѢКЮРΘΟΔΩΡΑΚΟΜΗΝΑ
СЪВСѢНБОЛѢРЪЕГО АЗЕМАВСАГРѢОДНАНДОДРАУБ
ГРЪЦХНЦЕЖЕАБАХКХНРЪБСКХЖБКХЖЦЫГРДОВО
ОКРѢЦРѢГРѢКАБѢТѢГРѢДРЪЖАХЖФРѢЖННѢПОРѢКХ
ЦРѢАМОЕПОВНОВАХКАПОНЕЖНОГОЦРѢНѢНѢХХРАЗВ
МЕНѢНѢНОГРѢДНДНВОМНСПРѢВѢЖАЦЕБѢХХБѢТКОПОВЕ
ЛѢВШѢНѢОБЕЖЕГНДѢЛОИНСЛОВОСВРЪШАЕСАТОМУ
СЛАВАВѢВѢКЪАМИНЪ

Преводѣтъ му на новобългарски: Въ 6748. г. (1230.
слѣдъ Р. Хр.) индиктъ III. Азъ Иванъ Асѣнь въ Христа Бога
благовѣрни царь и самодържець на българитѣ, синъ на стария

Асѣня, направихъ отъ самото основаніе и съ живописъ украсихъ тази прѣчестна църква въ името на Светитѣ Четиредесетъ мченици, съ помощта на които въ дванадесетата година на царуването си, когато се изписваше църквата, излѣзохъ на бой въ Романия (сегашна Южна Бѣлгарія), разбихъ грѣцката войска и заробихъ самия грѣцки царь, Кюръ Тодора Комнина, съ всичкитѣ негови болери. Азъ прѣвзехъ всичкитѣ земи отъ Одринъ до Дурацо, грѣцката, още албанската и сръбската страни. Само градоветѣ около Цариградъ и самия този градъ удържаха франкитѣ (латинцитѣ), но и тѣ се подчиниха подъ ржката на моето царство, понеже нѣмаха други царь освѣнъ мене и менѣ изпращаха своя дантъкъ по Божие повѣление, тѣй като безъ Него ни дума, ни дѣло се изпѣлнява. Слава Нему на вѣчни врѣмена. Аминъ.“

**Грѣцкиятъ надписъ върху Мортагоновия стѣлбъ въ църквата
„Св. Четиредесетъ мченици“.**

Γιωμ. Ομορταγ, ις τον παλαιον οκον αυτῶ μενον, επισησεν υπερθυμον οκον
ις τον Δανδβην, κ' ανα μεσα τον δυο οκο τον πανθυμον. Καταμετρησας
ις την μεσιν επιισα τεμβαν. Κε απο την αυτην μεσην της τεμβας εος
την αυλην με την αρχεαν ισιν οργη(ς) μυριαδες: β: κ' επι τον
Δανδβην ισιν οργης μυριαδες: β: το δε αυτο τ' β: εστιν πανθυμον.
μετριστε' σ την γιν. επις τα γραματα ταυτα ο ανθρωπος κη (?) αλαζον.
αποθιςκει κε αλος γενατε κε ινα ο εσχατον γηνομενος, ταυτα θεωρον
υπομνησκατε τον πεισαντα αυτο. το δε ονομα του αρχοντος εστιν Ομορταγ
κην. να συ βιβη ο θεος ανοσι αυτον. ζισσετ. η: ρ:

Прѣводѣтъ му споредъ Иречка: „Гиомъ Омортагъ, като си остава
въ стария домъ, построи си другъ много хубавъ при Дунава и между
тѣзи два дома—трети, твърдѣ величественъ. Споредъ измѣрването азъ
построихъ въ сръдната гробница (третиятъ домъ?). Огъ сръдната на тая
гробница до стария мой домъ има двѣ мириади лакти и надлъжъ по Ду-
нава пакъ двѣ мириади. Самата гробница е величествена. Измѣрете
вежата. Тѣзи букви сж надѣлбани отъ тщеславенъ човѣкъ: той умира,
другъ се ражда и нека живѣе послѣдниятъ. Като гледате на това,
припомняйте си за оногова, който го е правилъ. А пъкъ името на
княза е Омортагъ-ханъ. Богъ да му прости грѣховеѣ! Здравѣйте! И. Р.“

Вътрешността на църквата „Св. Апостоли Петъръ и Павелъ“.

Аспарухъ I. царь на българитѣ и гърцитѣ, въ парадно обѣкло (1186. г. — 1195. г.).

1.

2.

3.

4.

1. Стефанъ Стамболовъ. — 2. Иванъ Пановъ Семержиевъ. — 3. Христо Ивановъ
Войводата. — 4. Христо Караниковъ Бунигъ.

1. Стефанъ Стамболовъ. — 2. Иванъ Пановъ Семержиевъ. — 3. Христо Ивановъ
Войводата. — 4. Христо Караминковъ Бунято.

1. Евстатий Хаджи Николовъ Селвели. — 2. Петъръ Дапковъ. — 3. Хаджи Николи Минчовичъ.

2.

1.

3.

1. Евгений Киселев. — 2. Хаджи Славчо Паскаловъ. — 3. Степанъ Карагѣовичъ.

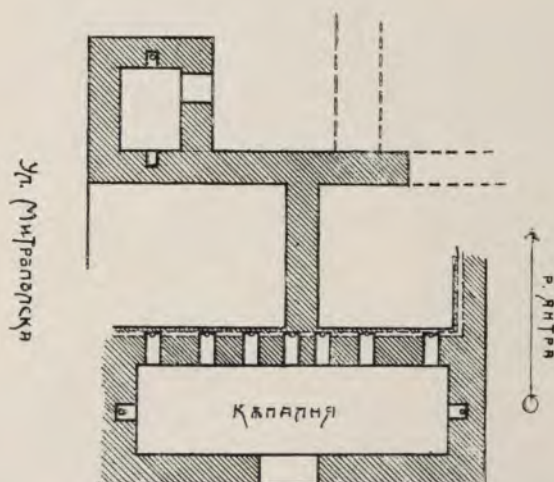

1. Фабрика на Ст. Караѣовѣоглу до скоро притежаніе на
Ат. х. Славчовъ.
2. Бирена фабрика на Ник. х. Славчовъ & С-ие.

1. Лицето на главната баня „Башъ-хамамъ“.

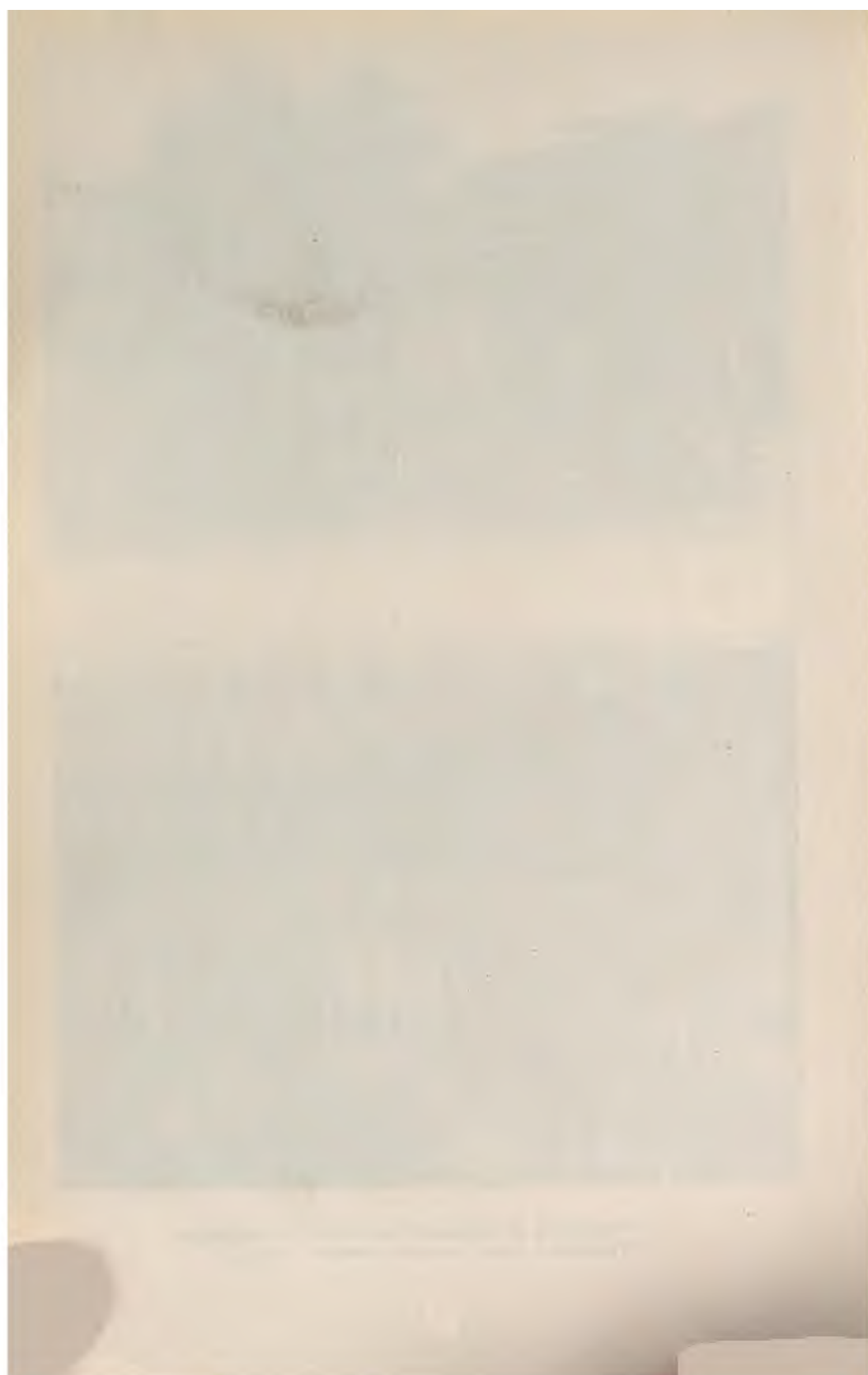
2. Планътъ на „Царъ-Шишмановата баня“ при Владическия мостъ.

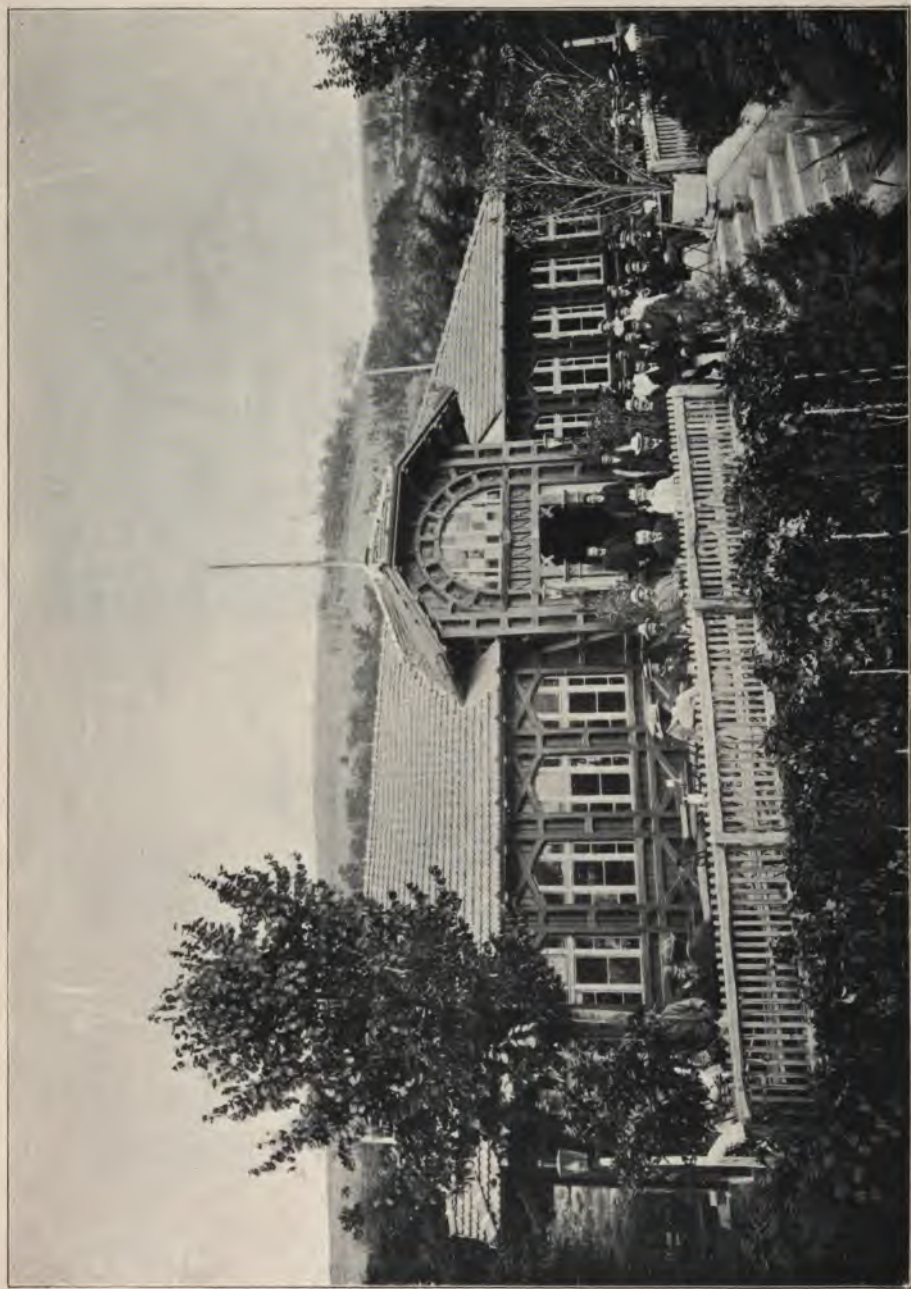

1. Паметникъ на обѣсенихъ прѣлъ 1876. г. възстаници.
2. Градскиятъ домъ (конакътъ) откъмъ лицето.

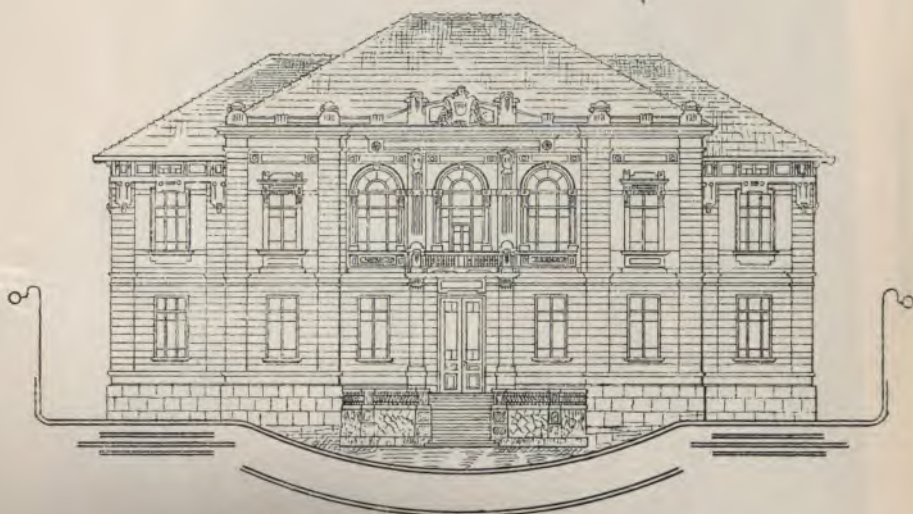

Павилионът на градската градина.

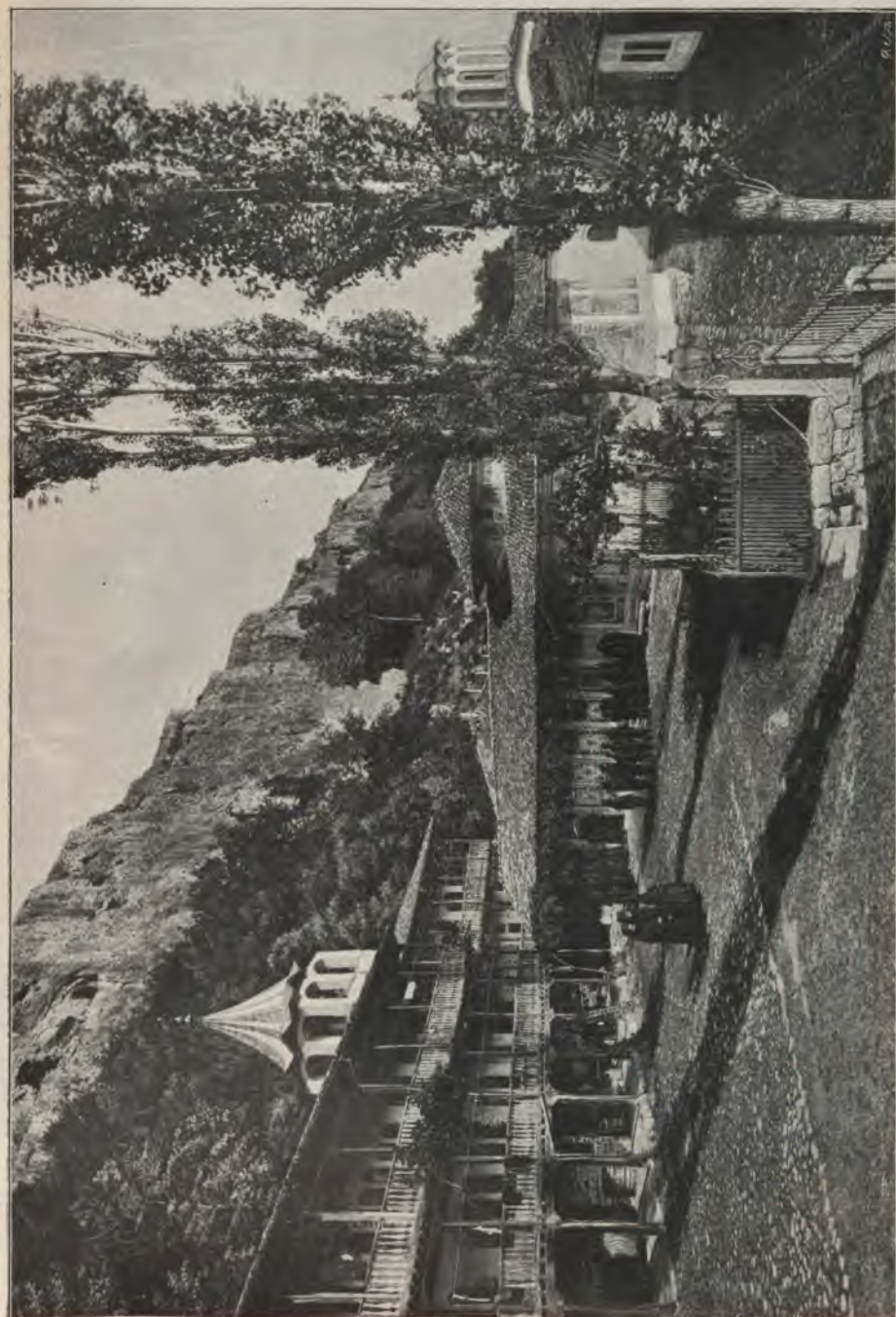

1. Дѣвическата гимназия „Митрополитъ Климентъ“.
2. Лицето на мъжката гимназия „Св. Кирилъ“.

Двора на манастира „Св. Прѣображение“.

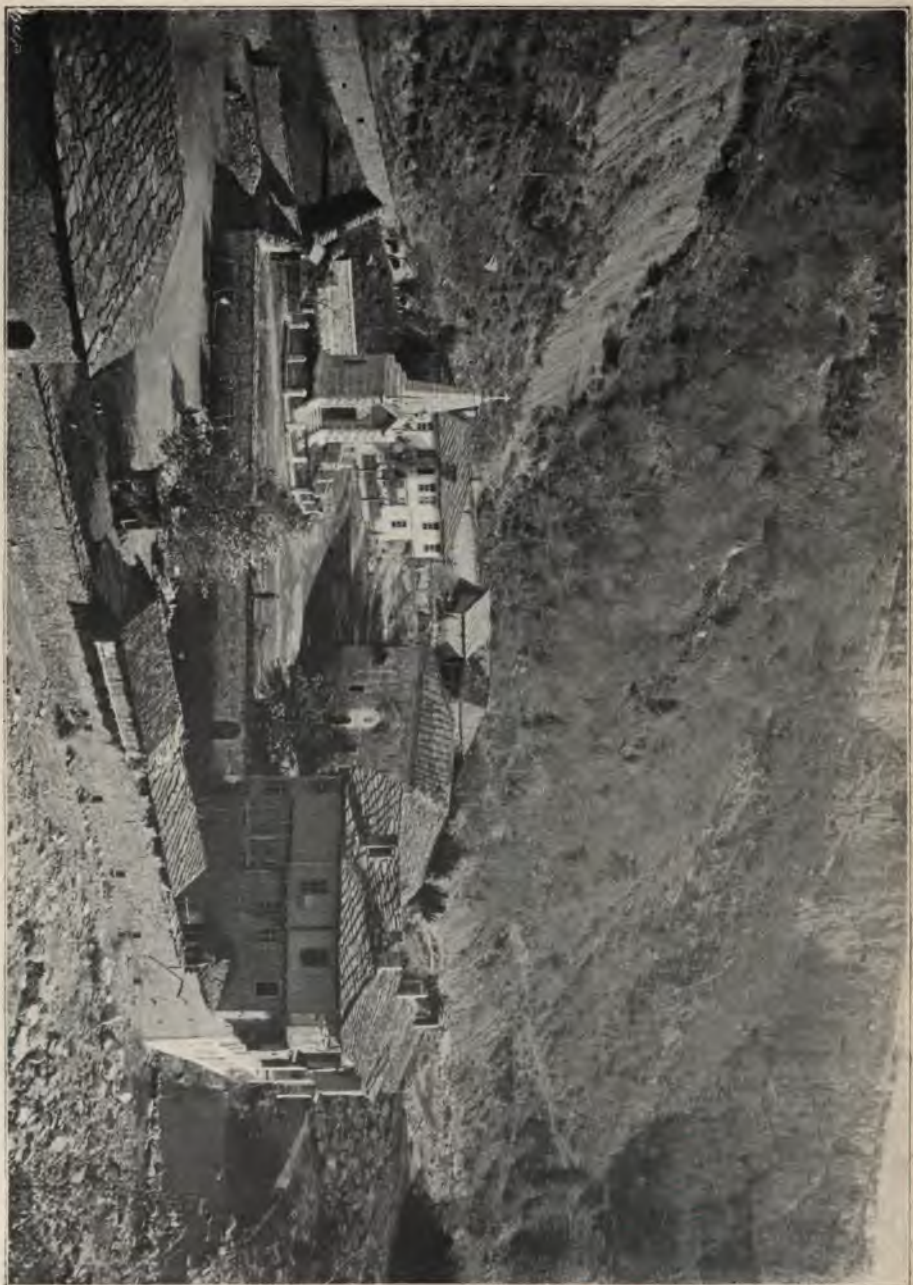

Внутренность на монастыра „Св. Троица“.

Архангелскіи монастырь съ иконостасом на западнѣмъ прѣдѣ 1877. г. вѣстаници.

Р У М А Н И Я

КАРТА на ТУРНОВСКИ ОКРЪГЪТЪ

Мѣрка 1:500000

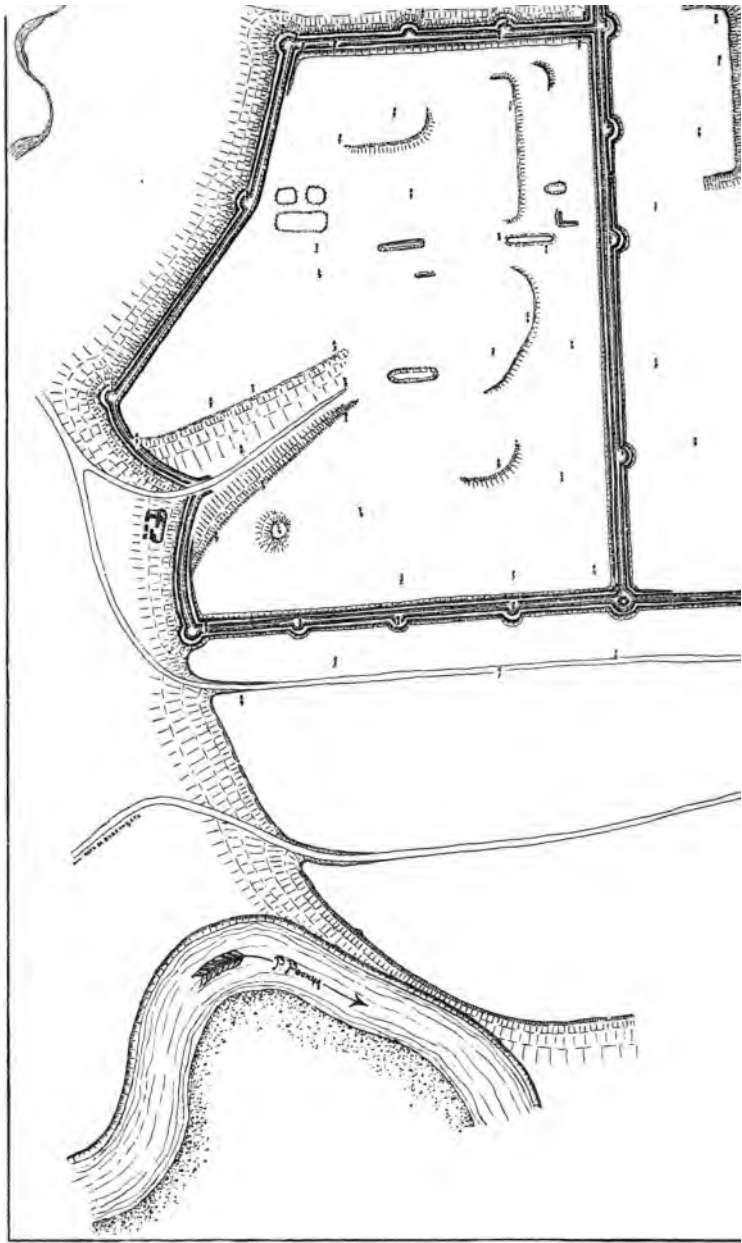
СЪДЪРЖАНИЕ

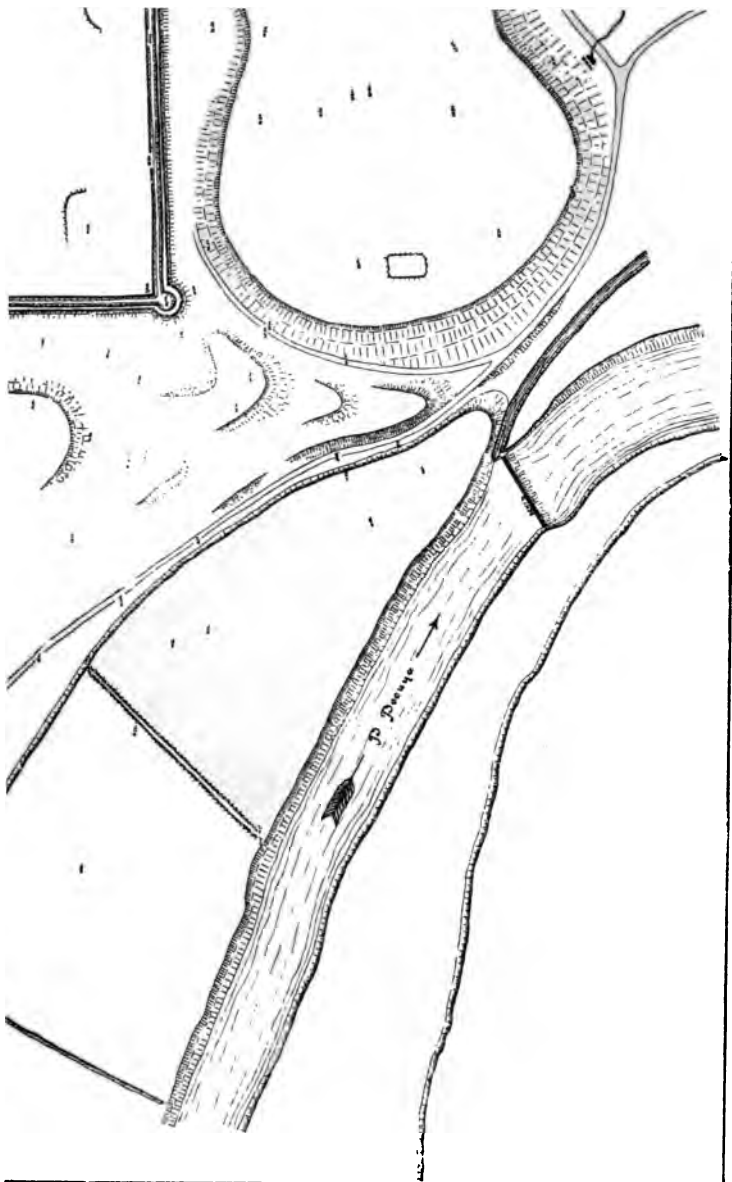
- Граница на окръга
- » » ОКОЛИНЪТЪ
- Населени Мѣста
- Държавни шосета
- Общински »
- Рѣки и притоци имъ
- Държавни железници
- » »
- Горскы
- въ окръга
- въ проектъ
- Горскы
- въ окръга
- въ проектъ
- Савреши
- въ окръга

СХИТАЦКОЕ ИЛИ

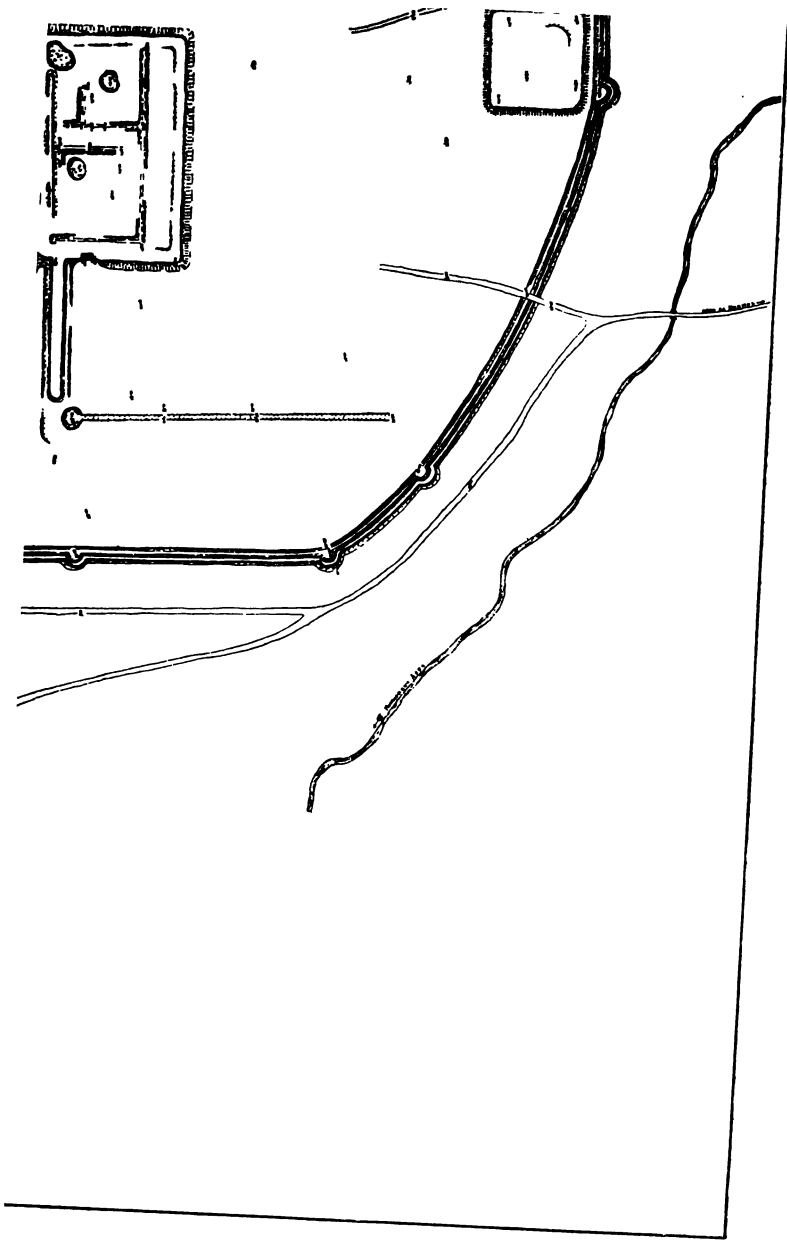
НА МЕСТНОСТЬ

ЩАРОБИЩЕ⁶⁶
(NICOPOLIS AD'ISTRUM)

Урхъ Р. Роскиаъ Емзо до с. Иккюле (Търновско)

Издание: 1. Издание: 1. Издание: 1.
Година: 1910. Издание: 1. Издание: 1.

1. Издание: 1. Издание: 1.

Р У М А Н И Я

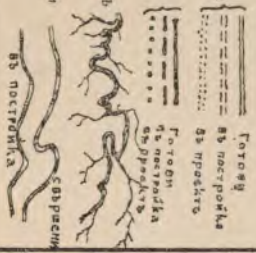

КАРТА на ТАРНОВСКИ ОКРЪГЪ

Мѣрка 1:50000

СЪДЪРЖАНИЕ

- Граница на окръга
- » » ОКОЛИННОТО
- Населени Мѣста
- Държавни шосета
- Общински »
- Рѣки и притоци имъ
- Държавни железници

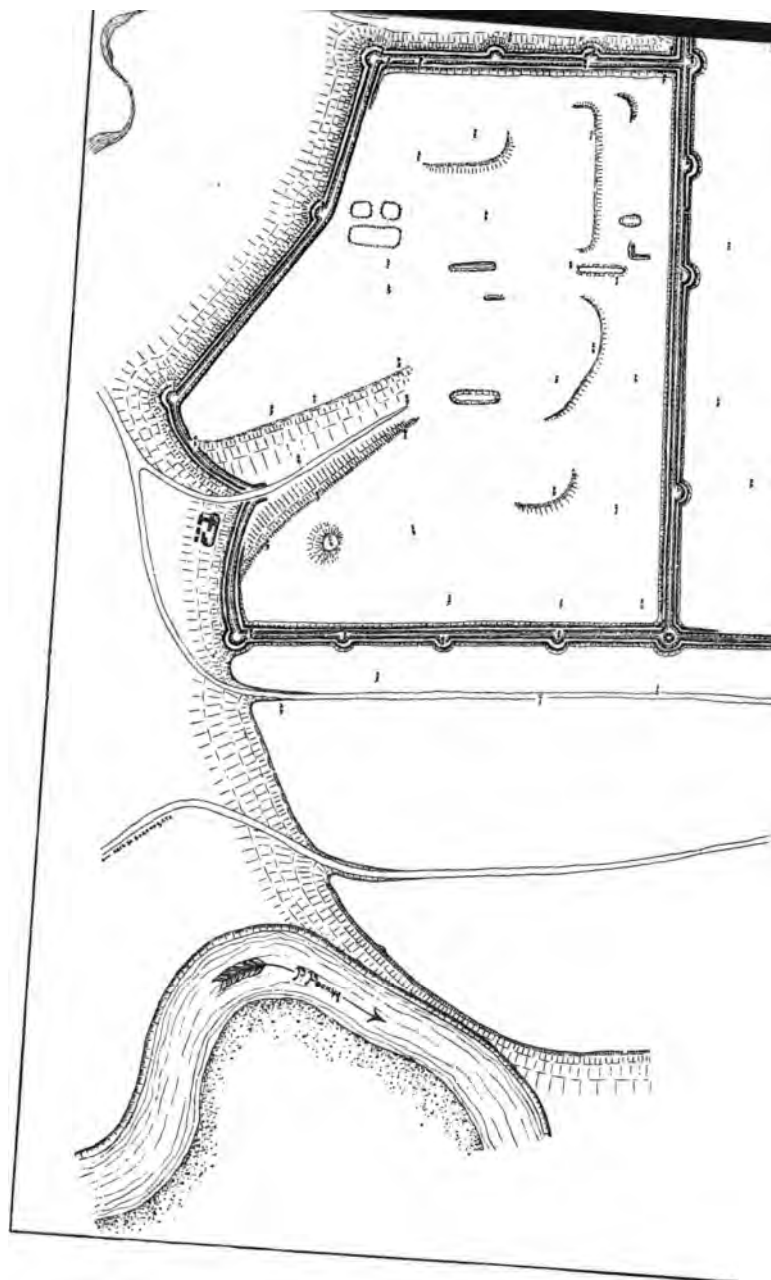

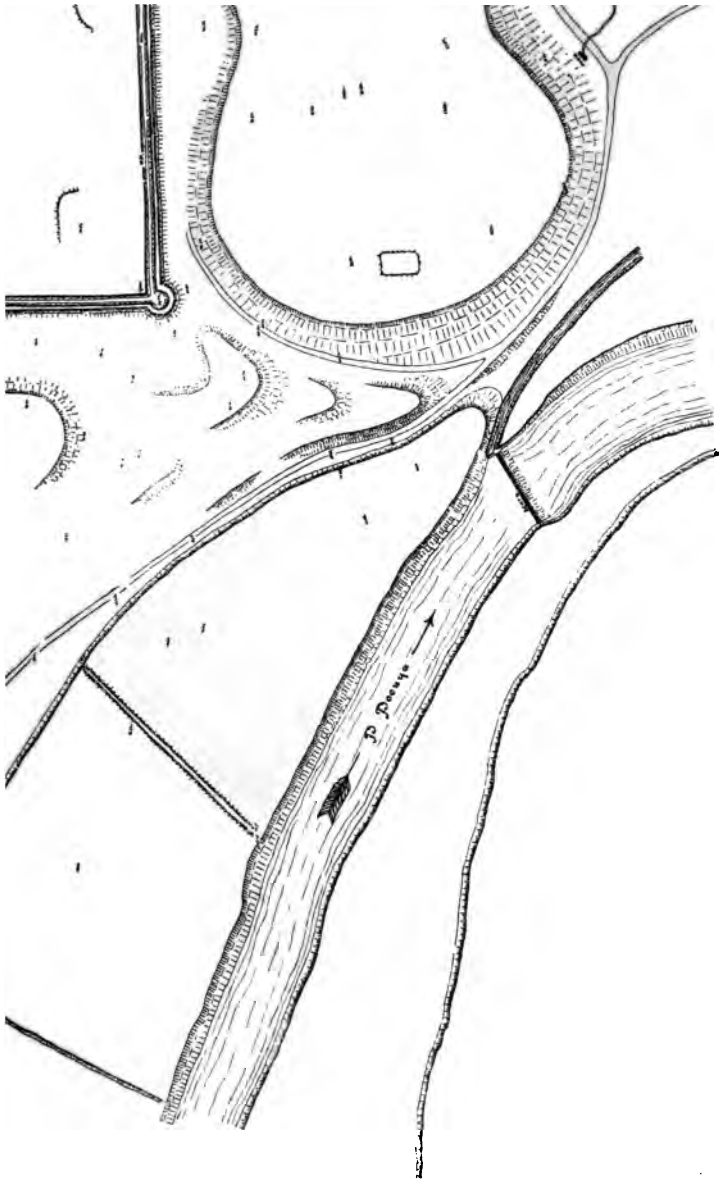
1. Разпределение

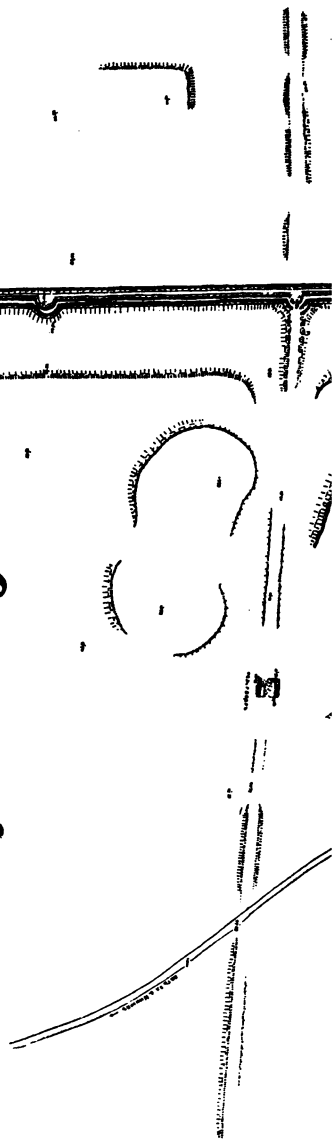

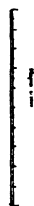
Схѣтыцокенѣ Іланѣ

НА МѢСТОСТѢ

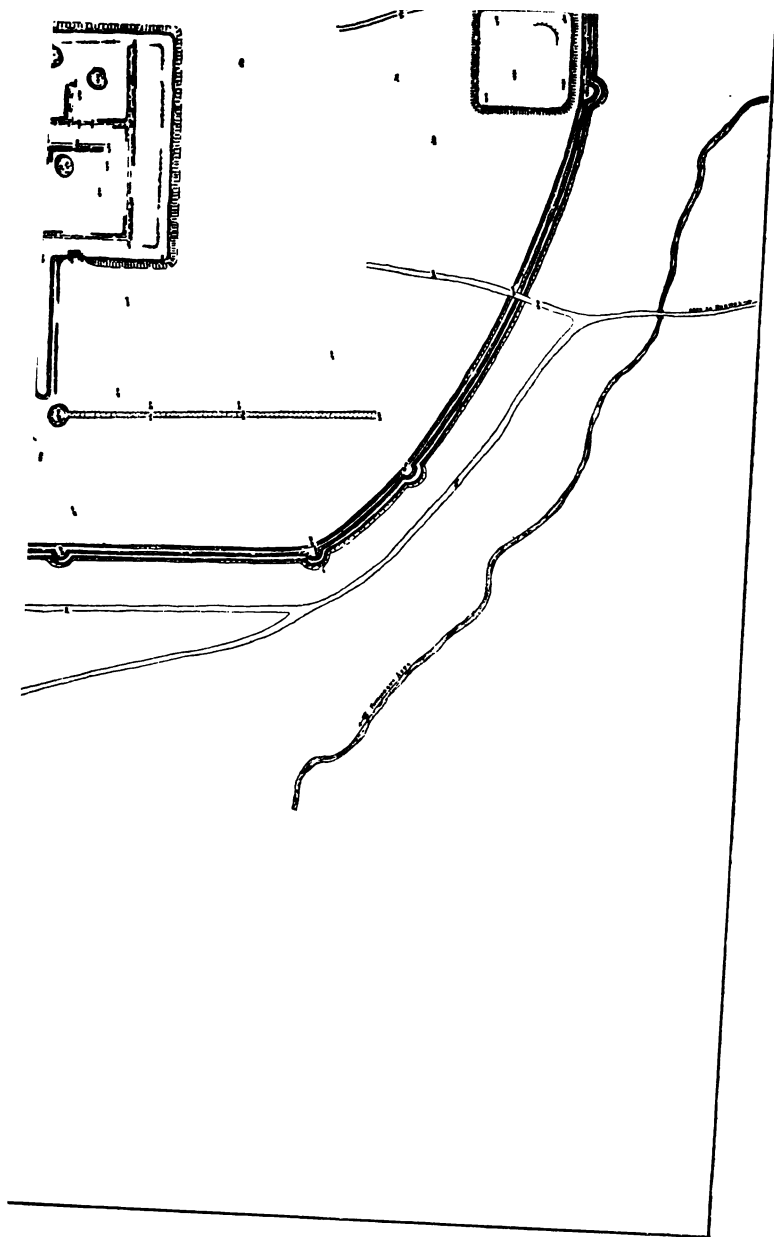
ШѢРОВИШЕ^{сѣ}
(NICOPOLIS AD'ISTRUM)

УРАИ Р. ПОСНАЧѢ БИМЗО ДО С. ИКХЮЛѢ (ТЪРНОБЕКО)

Схѣтыцокенѣ Іланѣ
Схѣтыцокенѣ Іланѣ

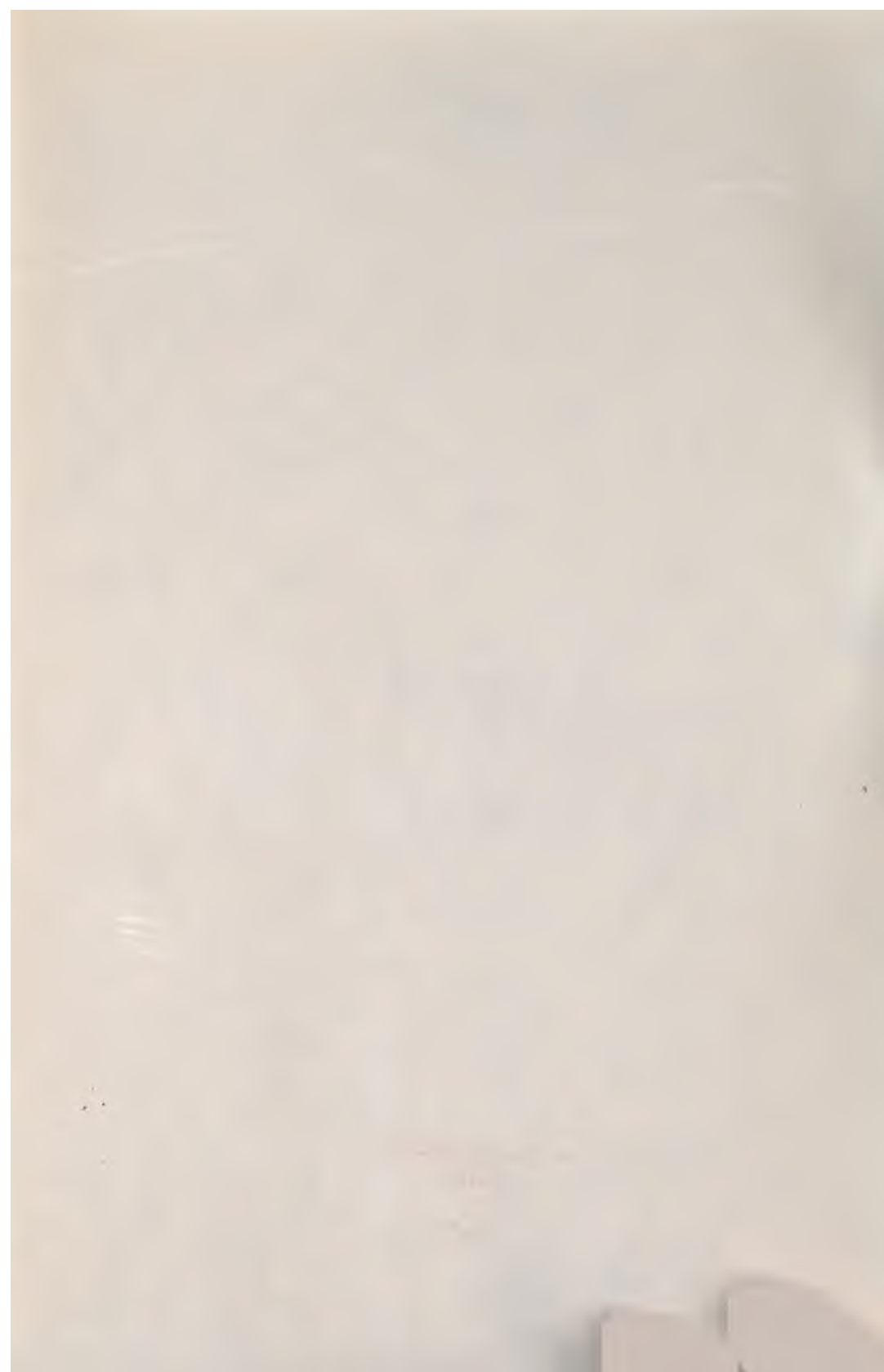

*B-43289-SB

5-06

CC

B-T

DR 98 .T5 V4
Putevoditel na gr. i.e. grada
Stanford University Libraries

3 6105 041 508 420

DK

98

T5 V4

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

--	--	--

